

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE TÜRK ŞARAP ENDÜSTRİSİNİN
REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

A. Orçun SAKARYA

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ANKARA

2007

Her Hakkı Saklıdır

ÖZET

Doktora Tezi

AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE TÜRK ŞARAP ENDÜSTRİSİNİN
REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.

A. Orçun SAKARYA

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ayhan TUFAN

Tezin amacı, Avrupa Birliğine entegrasyon sürecinde Türk şarap sektörünün Avrupa Birliği şarapçılığı karşısında mevcut durumunun değerlendirilmesi, rekabetçi konumunun belirlenmesi ve bu konuda müzakere sürecinde oluşabilecek potansiyel değişimlerin tahmin edilmesidir. Çalışmanın önemi ise şarapçılığımızı etkileyen çevresel faktörlerin var olan durumunun anlaşılması ve rekabet gücünün yoğunlaştığı değişkenlerin belirlenmesinin; gelecekte üretim ve ihracat olanaklarında değişim ile iki taraf arasında dış ticaret fırsatlarının tahmin edilmesi yönünde kullanılması fikrine dayanmaktadır. Bu tahminler, müzakereler sırasında Türkiye'nin pazarlık gücü açısından da önem kazanabilir.

Çalışmada öncelikle, rekabet ile ilgili temel kavramlara değinildikten sonra, Avrupa Birliğinde şarapçılık, Ortak Piyasa Düzeni mevzuatı çerçevesinde incelenmiş ve Türkiye'de şarapçılık temel esasları ile ele alınmıştır. Ardından, geçmişten günümüze Avrupa Birliği-Türkiye şarap dış ticareti, Ortaklık Konseyi Kararları çerçevesinde irdelenmiştir. Rekabet çerçevesinde, Türk şarapçılığının Avrupa Birliği şarapçılığı ile uyumunun analizi yapılmış ve sonuç olarak; uzun dönemde, yasal süreçte oluşabilecek değişimlerin üretim potansiyeli üzerinde, belirgin bir etkisi olmayabileceği, buna karşın, ithalat fiyatını önemli ölçüde etkileyebileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, üretimde rekabet ortamının daha çok iç piyasaya yönelik talep değişkenlerinde, dış ticarete oluşabilecek rekabet ortamının ise şarap ihracatındaki artış ile ekonomik güce bağlı oluşabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

2007, 157 Sayfa

Anahtar Kelimeler : Avrupa Birliği, Ortak Piyasa Düzeni, Şarapçılık, Uyum Süreci, Şarapçılık Mevzuatı, Rekabet, Entegrasyon

ABSTRACT

Ph.D.Thesis

A RESEARCH ON MEASUREMENT OF TURKISH WINE INDUSTRY'S COMPETITIVE POWER IN THE HARMONIZATION PROCESS WITH THE EUROPEAN UNION

A. Orçun SAKARYA

Ankara University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economics

Supervisor: Prof.Dr. Ayhan TUFAN

The aim of the thesis is the evaluation of Turkish wine sector's current situation, identification of its competitive position through European Union winemaking and foresight of potential changes in the sector during the negotiation process. The importance of the study is based on the idea that realization of the current environmental conditions and identification of the variables on which the competitive power intensifies can be used to foresee the changes on production, export facilities and foreign trade opportunities between two parties. These foresights can also be important for Turkey's bargaining power during negotiations.

Firstly, after mentioning some basic concepts related to competition in the study, wine making in European Union has been examined in the framework of Common Market Organization legislation and main principles of winemaking in Turkey have been considered. Then; foreign trade of wine between European Union and Turkey from past to present has been examined in the framework of Association Council Decisions. Conformity of Turkish wine making with European Union's one has been analyzed in the framework of competition and as a result; it has been concluded that the alterations which might occur in legal process may not have significant effects on production potential however they may significantly affect import price in the long run. Moreover, it has also been concluded that the competitive environment in production may form in domestic demand variables, where, competitive environment in foreign trade might rise due to export increase and economic power.

2007, 157 Pages

Key Words : European Union, Common Market Organization, Wine Making, Harmonization Process, Wine Legislation, Competition, Integration

TEŞEKKÜR

Çalıőmalarımı yönlendiren, araőtırmalarımın her aşamasında bilgi, öneri ve yardımlarını esirgemeyerek yetiőme ve geliőmeme katkıda bulunan danışman hocam sayın Prof. Dr. Ayhan TUFAN'a, çalıőmalarım süresince desteklerini esirgemeyen TİK üyeleri değerli hocalarım sayın Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN ve Doç. Dr. Ertan ANLI'ya, çalıőmamın tüm aşamalarında beni destekleyen annem ve babama en derin duygularla teşekkür ederim.

Arif Orçun SAKARYA

Temmuz, 2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
SİMGELER DİZİNİ	vi
ŞEKİL DİZİNİ	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ	5
2.1 Konu İle İlgili Kaynaklar	5
2.2 Rekabet Piyasasına İlişkin Kaynaklar	6
2.3 Yöntem İle İlgili Kaynaklar	7
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	9
3.1 Materyal.....	9
3.2 Yöntem	9
4. SEKTÖR, REKABET KAVRAMI VE PİYASA YAPILARI	22
4.1 Endüstriyel Faaliyet	23
4.2 Piyasa Yapıları Çerçevesinde Rekabet İlişkisi ve Rekabet Baskısı	24
5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA.....	27
5.1 Avrupa Birliği'nde Şarapçılık ve Ortak Piyasa Düzeni	27
5.1.1 Dünya şarapçılığında yeni gelişmeler ve Avrupa Birliği üreticilerinin Dünyadaki yeri	27
5.1.2 Avrupa Birliği'nde şarapçılığın genel durumu	31
5.1.2.1 Şarap üretimi.....	34
5.1.2.2 Şarap talebi.....	35
5.1.2.3 Şarap stokları	35
5.1.2.4 Şarap dış ticareti	35
5.1.2.5 Yeni üye ülkelerde şarapçılık.....	36
5.1.3 1999 Öncesi Ortak Piyasa Düzeni mevzuatı.....	40
5.1.4 1999 yılı şarap reformu düzenlemeleri ve Ortak Piyasa Düzeni Mevzuatı.....	42
5.1.4.1 Ortak Piyasa Düzeninin genel çerçevesi	45
5.1.4.2 Ana tüzük.....	46
5.2. Türkiye'de Şarapçılık.....	57
5.2.1 Türk şarapçılığının dünyadaki durumu	57
5.2.2 Şarap üretimi.....	58
5.2.2.1 Türkiye'de şaraplık üzüm çeşitleri ve şaraplık üzüm üretimi.....	58
5.2.2.2 Bağ alanları.....	60
5.2.2.3 Şarap üretim miktarları ve değerleri.....	60
5.2.3 Şarap talebi, kişi başı şarap tüketimi ve diğer alkollü içecekler içerisindeki payı.....	61
5.2.4 Dış ticaretimizde şarabın yeri	61
5.2.5 Üretici sayısı, istihdam ile yöre ve üretici bazında kapasite durumu.. ..	62
5.2.6 Sorumlu kuruluşlar.....	64
5.2.7 Şarapçılığı sınırlayan yasal çerçeve ve diğer uygulamalar	65
5.2.8 Türkiye'de şarapçılıkla ilgili sorunlar	71

5.3 Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Şarap Dış Ticareti ve Ortaklık Konseyi Kararları	76
5.3.1 Türkiye-Avrupa Birliği Şarap ũrũnleri ticareti.....	76
5.3.2 İthalat ve ihracatta yardım ve vergi uygulamaları	77
5.3.3 Avrupa Birliği ve Türkiye arasında tarımsal ũrũnler dış ticaretini dũzenleyen kararlar ve Şarapla ilgili hũkũmler	77
5.3.4 Ortaklık Konseyi Kararları	78
5.4 Rekabet erevesinde Tũrk Şarapçılığının Avrupa Birliği İle Uyumunun Analizi	81
5.4.1 Şarap piyasasında fiyatlar ve talebin fiyat esneklikleri (1990-2003).....	81
5.4.2 Avrupa Birliği ile entegrasyon ve uzun dŕnemde Tũrk Şarapçılığı ũzerindeki etkisi.....	82
5.4.2.1 Entegrasyon senaryosu analizleri.....	83
5.4.2.2 ũretim ve talebi uzun dŕnemde etkileyen değişkenlerin analizi.....	89
5.4.2.3 Entegrasyon ve uzun dŕnem senaryolarının arasındaki ilişkiler.....	99
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
KAYNAKLAR	107
EK 1 Türkiye Ve Avrupa Birliği Şarapçılığı İle İlgili izelgeler.....	113
EK 2 Paket Program ıktıları	122
ŐZGEMİŐ.....	157

SİMGELER DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABGS	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
ARGE	Araştırma-Geliştirme
AWBC	Australian Wine and Brandy Company
ARIMA	Auto-Regression Moving Average
AOC	Appellation D'Origine Contrôllé
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ADF	Augmented Dickey Fuller
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EU	European Union
FAO	Food and Agricultural Organization
FEOGA	Fonds Europeén D'Oriantation et de Garantie Agricole
GKRK	Güney Kıbrıs Rum Kesimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon
IAMM	Institut Agronomique Mediteranéen de Montpellier
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OJ	Official Journal
OPD	Ortak Piyasa Düzeni
OKK	Ortaklık Konseyi Kararları
OTP	Ortak Tarım Politikası
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
RG	Resmi Gazete
TAPDK	Tütün ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulu
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEAE	Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
ÜBŞÖ	Uluslararası Bağcılık ve Şarapçılık Örgütü

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 3.1 Bir tarifinin kısmi denge analizi-küçük ülke.....	13
---	----

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 5.1 Dünya şarap dış ticareti.....	27
Çizelge 5.2 Dünyada geleneksel ve yeni dünya üreticilerinin ihracat piyasa paylarında değişim	28
Çizelge 5.3 2002 Yılında Dünya şarap piyasasındaki ilk 20 şirketin dağılımı	29
Çizelge 5.4 1493/1999 sayılı tüzüğe göre dikim hakları (arazi genişliği)	49
Çizelge 5.5 Türkiye’de çeşitli yörelerde yetiştirilen şaraplık üzüm türleri.....	59
Çizelge 5.6 Türkiye’de şarap üretimi yapan firmaların coğrafi dağılımları ve kapasiteleri	63
Çizelge 5.7 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararlarında şarap tanımları	79
Çizelge 5.8 Belirli tipte şaraplar için Menşe Statüsü verilme şartları.....	80
Çizelge 5.9 1990-2003 yılları arasında sofr şarabı (70 cl) fiyatları.....	81
Çizelge 5.10 Reel fiyatlara göre 1990-2003 yılları arasında sofr şarabı (70 cl) talebinin fiyat esnekliği.....	82
Çizelge 5.11 Makroekonomik senaryo tahmin sonuçları.....	85
Çizelge 5.12 Temel senaryo tahmin sonuçları	86
Çizelge 5.13 Tarife indirimi tahmin sonuçları	88
Çizelge 5.14 Gelir, üretici maliyetleri etkisi, tüketici artığı ve refah etkisinde olan değişiklikler	89
Çizelge 5.15 Varsayım 1 için durağanlık testi sonuçları.....	90
Çizelge 5.16 Varsayım 1 için VAR tahmin sonuçları.....	91
Çizelge 5.17 Varsayım 1 için varyans dekompozisyonu sonuçları	91
Çizelge 5.18 Varsayım 2 için durağanlık testi sonuçları.....	92
Çizelge 5.19 Varsayım 2 için nedensellik testi sonuçları	93
Çizelge 5.20 Varsayım 2 için eşbütünleşim testi sonuçları	93
Çizelge 5.21 Varsayım 2 için VAR tahmin sonuçları.....	94
Çizelge 5.22 Varsayım 2 için varyans dekompozisyonu sonuçları.....	94
Çizelge 5.23 Varsayım 3 için durağanlık testi sonuçları.....	95
Çizelge 5.24 Varsayım 3 için nedensellik testi sonuçları	96
Çizelge 5.25 Varsayım 3 için eşbütünleşim testi sonuçları	96
Çizelge 5.26 Varsayım 3 için VAR tahmin sonuçları.....	97
Çizelge 5.27 Varsayım 3 için varyans dekompozisyonu sonuçları	97

1. GİRİŞ

Bağcılık, ülkemizde eski yıllardan beri süregelen tarımsal bir faaliyettir. Türkiye, toprak yapısı ve iklim koşullarının uygunluğu nedeniyle yüksek kalitede, farklı şaraplık üzüm çeşidinin yetiştirilebildiği bir ülke olmuş ve geçmişten günümüze dek ülkemizde şarap üretiminin devamlılığı sağlanmıştır. Günümüzde ise ülkemizdeki şaraplık üzüm tarımı, yeni şaraplık üzüm çeşitlerinin yetiştirilmesi veya bağ fidanları yurtdışından getirilerek topraklarımıza entegre edilmesi ile geliştirilmektedir.

Türkiye’de şarap üretimi, üzüm üretimi ve şarap yapımı için işleme potansiyeli açısından ele alınabilir. Üretim potansiyelimizin en önemli göstergelerinden biri ülkemizdeki bağ alanları olarak düşünülebilir. 1994-2004 yılları arasında ülkemizdeki bağ alanları ortalama yıllık 541.000 hektar civarındadır (TÜİK, 2006). Bu alanlar; ilgili yıllar arasında dünyadaki bağ alanlarının yaklaşık %7,37’sini oluşturmaktadır (Wittwer and Rothfield 2006).

Ülkemizde, şarap üretimi için gereken hammadde potansiyelinin büyüklüğünün yanında, şaraplık üzüm işleme potansiyeli de büyüme göstermektedir. Özellikle, 1990’lı yılların başından itibaren devlet (2003 yılına kadar) ve özel sektör tarafından üretim teknolojilerine büyük yatırımlar yapılmıştır. Bazı özel sektör firmaları da “anlaşmalı bağcılık” çerçevesinde kendi tedarikçilerine sahip olmuşlardır. Firmalar, tedarikçi bağlarında ar-ge çalışmalarını da yoğunlaştırmışlardır. Tüm bu faaliyetler bir yandan daha kaliteli ve çeşitli üzümlerin üretilebilmesine bir yandan da bu üzümlerin işlenerek piyasaya daha kaliteli ve yeni şarap markaları sürülebilmesine olanak tanımıştır.

Buna karşın, ülkemizde şaraplık üzüm üretim potansiyelinin etkin olarak kullanılmadığı düşünülebilir. Ülkemizde bağ alanları ağırlıklı olarak sofralık ve kuru üzüm üretimine ayrılmakta ve şaraplık üzüm üretimi bağ alanlarımızın küçük bir bölümünde yapılmaktadır. Örneğin, 1994-2004 yılları arasında şaraplık üzüm üretimine ayrılan bağ alanları toplam bağ alanlarının %2.6’sı civarındadır (Wittwer and Rothfield 2006). Kısaca, ülkemizde şaraplık üzüm üretimine ayrılan bağ alanlarının oldukça küçük bir yer tuttuğu söylenebilir.

Potansiyel üretim büyüklüğünün ve işleme kapasitesinin tersine, geçmişten günümüze kadar ülkemizde şarap talebinde önemli bir artış görülmemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birinin de ülkedeki şarap kültürü eksikliği olduğu düşünülebilir. Osmanlı İmparatorluğu döneminin popüler içkilerinden biri olan şarap, Cumhuriyet dönemi ile birlikte yerini yavaş yavaş yine üzümden yapılan rakıya bırakmış ve şarap talebinde de büyük ölçüde gerileme yaşanmıştır. Ülkemizde bağ alanlarının genellikle kuru üzüm ve sofralık üzüm üretimine ayrılmış olmasının dolaylı nedenlerinden biri de bu olabilir.

Türkiye’de 2004 yılı verilerine göre, kişi başına şarap tüketimi yaklaşık 0,8 litre civarındadır (Wittwer and Rothfield, 2006). Bu rakam, üretim potansiyelimize paralel diğer ülke ortalamalarının yaklaşık %1.6’sı civarındadır. Şarap tüketimindeki olumsuzluklar, aynı zamanda sektördeki üretime de yansımıştır. Örneğin, 2002 yılında ülkedeki şarap üretimi bira üretiminin sadece %6,1’i, distile ve alkollü içeceklerin ise %66,3’ü kadar olmuştur. Fakat, şarap tüketimi diğer alkollü içecekler ile karşılaştırılırken tüketim şekillerine de dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin, piyasadaki biraların hacimdeki alkol oranı ortalama şaraptakinin %40’ı civarındadır ve miktar olarak şaraba göre daha fazla tüketilebilmektedir. Aynı zamanda bira, rakı ve şarabın tüketildikleri sosyal ortam özelliklerinin de genellikle birbirinden farklı olduğu düşünülebilir.

Tüm olumsuzluklara karşın, özellikle büyük kentlerimizde şarap kültürünün geliştiği gözlenmektedir. Buna bağlı olarak, şarap üreticileri de daha gelişmiş tanıtım ve pazarlama kanalları oluşturma çabasına girmişlerdir. Değişen damak zevklerine göre farklı tiplerde şaraplara talep yaratılması; bunun için de müşteri satın alma davranışlarının araştırılması gereklidir. Bu yönde; son yıllarda yapılan araştırma faaliyetlerine bir örnek, “bağbozumu gezileri”dir. Bu gezilerle katılımcılara şarap ve bağcılık konusunda bilgiler verilmektedir. Ayrıca tüketicilerin damak zevklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için şarap tadımları da yaptırılmaktadır. Çeşitli faaliyetlerle amaçlanan hedeflerden bir tanesi de piyasada var olan bazı şarap markalarına yeni bir talep yaratılması ve bu markaların piyasada tekrar konumlandırılması olabilir.

Şarabın aynı zamanda dış ticaretimizde yer alan bir ürün olması nedeniyle özellikle Avrupa Birliği (AB) ile olan dış ticaretimiz açısından her zaman müzakereye konu olmuş ve Ortaklık Konseyi toplantılarında da gündeme getirilmiştir. Bu toplantılarda alınan kararlara göre de belirli ambalajlama ve kalite kriterlerine sahip bazı şarap çeşitlerinin Birliğe ihracatı sırasında gümrük vergisinden muaf olmaları da karara bağlanmıştır. Bu avantaja karşın, şarabın ihracatının payı Birliğe yapmış olduğumuz toplam ihracat içerisinde önemli bir artış gösterememiştir. Şaraplarımızın Birlik piyasalarında yer edinmemesinin en önemli nedenleri; tüketici davranışları ve AB piyasasında yaşanan yoğun rekabet olarak da düşünülebilir.

Çünkü, içinde önemli şarap üreticilerini barındıran AB’de şarap talebi oldukça yüksektir. Tüketiciler de fiyat ve kalite gibi kriterlere önem vermektedir. Bu durum, geçmişten günümüze değişen üretim ve tüketim trendlerinin bir sonucu olarak da yorumlanabilir. 1960’larda Ortak Piyasa Düzeni (OPD)’ye alınan şarabın talebinde zaman içerisinde dalgalanmalar yaşanmış olsa da belirli tipte şarapların (özellikle kaliteli olanlar) üretimi her zaman sürdürülmüştür. Hukuki açıdan, gittikçe karmaşıklaşan şarapçılık mevzuatına da bağlı olarak; özellikle son yıllarda Dünya piyasalarına yeni giren aktörler yüzünden AB şarapçılığının güç kaybetmesi de Birliği yeni şarap reformları yapmaya zorlamıştır. Birlik piyasalarında ise şarap tüketiminde çok büyük düşüş yaşanmamıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri şarap tüketicilerine yeni katılan genç nüfusun artmasıdır. Sonuç olarak, kişi başı tüketim ortalaması 15 Birlik ülkesinde yıllık 25 litre civarında seyretmiştir. Yüksek tüketim ortalamaları da Birliğin şarap piyasalarını üçüncü ülkeler için cazip kılmakta, bu da piyasalara yeni marka girişini hızlandırmaktadır. Dünya piyasalarına nispeten ucuz ve kaliteli şarap markaları sunan yeni şarap üreticisi ülkeler, şaraplarının bu özellikleri sebebiyle kendilerine Birlik piyasalarında da yer edinmeyi başarmışlardır. Bu ülkeler, aynı zamanda tüketim trendlerini markaları lehinde değiştirmeye de başlamışlardır. Kısacası, AB’deki şarap piyasasında yaşanan rekabetin boyutları gittikçe büyümektedir.

Şarap, AB-Türkiye arasında Ortak Tarım Politikası (OTP) uyumuna tabidir. Türkiye’nin Birliğe entegrasyonu sürecinde şarabın üretim potansiyeli değerlendirilmiş ve müzakereler aşamasında OPD’ye uyum için ele alınacak az sayıda ürünün içerisine

dahil edilmiştir. Müzakereler sırasında şarabın OPD'ye alınması söz konusu olduğunda şarapçılığımızın rekabet gücü, getirilecek olan yasal düzenlemeler nedeniyle değişiklikler gösterebilir. Tam üyelik durumunda, şarap üreticileri ve ithalatçıları yeni olanaklara sahip olabilirler. Bu kişi ve kurumlara bazı kısıtlamalar uygulanarak yeni haklar da tanınabilir. AB'de yürürlükte olan mevzuatın ana hatları ile incelenmesi, şarapçılığımızın müzakereler sırasında ne tür sınırlamalarla karşılaşabileceği konusunda genel bir fikir verecektir. Çalışmada, AB'deki şarapçılığın, genel durumunu verildikten sonra yapılmış olan mevzuat taraması da bu amaca yöneliktir.

Rekabet çerçevesinde, AB'ye ihracat potansiyelimizin tahmin edilebilmesi amacıyla öncelikle şarap üretimimizi ve dış ticaretini orta vadede etkileyebilecek parametrelerin belirlenmesi gerekmektedir. Müzakerelerde alınabilecek bazı kararların, bu parametreleri ne yönde değiştirebileceğinin tahmin edilmesi de yararlı olabilir. Tüm bunlar çalışmanın son bölümünde ele alınmıştır.

Dolayısıyla, müzakereler sırasında, her iki tarafta piyasa düzeni başta olmak üzere, şarapçılığı etkileyen birçok çevresel faktörün var olan durumunun anlaşılması önem taşımaktadır. Ayrıca, AB karşısında şarapçılığımızın rekabet gücünü belirleyen bazı değişkenlerin tanımlanması ve rekabet gücünü ne derecede etkilediklerinin açıklanması da önemli olabilir. Bununla birlikte, üretim ile ihracat olanaklarındaki değişimlerin değerlendirilmesi ve AB şarapçılığı ile gelecekte dış ticaret potansiyelinin hangi koşullarda oluşabileceğinin tahmin edilmesi de müzakerelerdeki pazarlık gücümüz açısından büyük bir öneme sahip olacaktır. Bu üç nokta, aynı zamanda çalışmanın önemi olarak da yorumlanabilir. Çalışmanın amacı da Türk şarapçılığının AB karşısında mevcut durumunun ve farklarının saptanması, rekabet gücünü etkileyen ve etkileyebilecek değişkenlerin belirlenmesi ve şarap müzakereleri sırasında değişebilecek koşullara göre oluşabilecek potansiyel değişimlerin öngörülmesi olarak ifade edilebilir. Tüm bunların sonunda, tam üyelik durumunda şarapçılığın gelebileceği durumun tahmin edilmesi ve rekabet gücünün yükseltilmesi için önerilerde bulunulması da diğer bir amacı oluşturmaktadır.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

2.1 Konu ile İlgili Kaynaklar

DPT (2000a)'nin İçki Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporunda, alkollü içecekler meşrubat ve su sektörlerinde var olan durum ve sorunlar, ulaşılmak istenen amaçlar, planlanan yatırımlar, öngörülen amaçlara ulaşılabilmesi için yapılması gereken yasal ve kurumsal düzenlemeler ile uygulanacak politikalardan bahsedilmiştir. Alkollü içkiler sektörleri de raporda sırasıyla; distile alkollü içecekler sektörü, şarap sektörü, bira ve malt sanayi şeklinde sıralanmıştır. Rapor, araştırmamızda; özellikle Türkiye'de şarapçılığın incelendiği bölüm için önemli bir kaynak konumundadır.

DPT (2000b)'nin Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporunda ise, rekabet konusu ile ilgili oldukça ayrıntılı değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlar rekabet hukuku, özelleştirme ve rekabet, rekabetin kamu ihalelerindeki rolü, devlet yardımları, rekabet çerçevesinde uluslararası ticaret, doğrudan yabancı yatırımlardır. Ayrıca, raporda incelenen konular arasında Türkiye'de var olan durumun verildiği bir bölüm de bulunmaktadır. Rapor, geniş bir genel değerlendirme çerçevesinde devlet ve rekabet kurumuna düşen görevleri de tartışmıştır.

Hauteville *et al.* (2005) çalışmalarında; Dünya ve AB'deki şarap işletmelerinin rekabet gücünü genel olarak verdikten sonra, tarım ürünleri piyasalarında bağıcılık ve şarap üreticiliğinin var olan durumunu incelemişlerdir. Kitapta, şarabın pazarlama stratejileri ve kalite olgusu ile buna bağlı coğrafi işaretleme kavramı de tartışılmıştır. Son bölümde özellikle şarapçılığın küreselleşme boyutu ele alınmış ve Fransa, Avustralya, Arjantin ve Macaristan'daki şarapçılık incelenmiştir. Kitap, çalışmada Dünya'daki şarap sektörünün incelendiği kısım için önemli bir kaynak konumundadır.

Komisyonun 2006(a), "Avrupa'da Daha Sürdürülebilir bir Şarap Sektörü" adlı raporunda AB şarap piyasalarının, var olan durumu ele alınmış ve orta vade tahminlerine yer verilmiştir. Bunun yanında, şarabın mevcut piyasa düzeni analiz edilerek bu düzende yaşanan problemler ve değişen şartlara dikkat çekilmiştir. Raporun

en önemli kısmı tasarlanacak yeni bir şarapçılık politikasının incelendiği bölümdür. Bu bölümde daha önce yapılmış olan etki analizinin sonuçları verilmiş ve derinlemesine bir reform ihtiyacının nedenleri sıralanmıştır. AB’de uygulanması düşünülen yeni şarapçılık politikası alternatifleri ve potansiyel etkileri de raporun son bölümünde sorgulanmıştır.

Özay vd. (2005) “Türkiye Şarap Sektörünün Pazarlama Karması Elemanları Açısından İncelenmesi ve Sektörün Rekabet Performansının Artırılması İçin Önlemler” adlı çalışmalarında ülkemizde, şarap sektörünü tarihçesi ile birlikte incelemişler ve şarap yapımı sırasında kullanılan tekniklerden söz etmişlerdir. Dünyada önemli şarap üreticisi ülkelerin durumları da eserin bir bölümünde incelenmiştir. Çalışmada ayrıca; pazarlama karması elemanları kısaca verildikten sonra bu elemanlar şarapçılık açısından sorgulanmış ve çözüm önerileri getirilmiştir. Türk şarap sektöründeki şirketler ve sektörün sorunları da çalışmada yer verilen konular arasındadır.

Skorpikova (2002) çalışmasında, bağıcılık ve şarapçılığın rekabet gücünü etkileyen faktörleri analiz etmiştir. Çalışmada ele alınan temel hipotez, şarapçılığın rekabet gücünün “Porter’in Mücevheri” nde de önemle vurgulanan doğal şartlardan etkilenebileceğidir. Analizdeki doğal şartlar ise, üzümün hektar başına verimi, bağ alanları, şarap üretimi ve talebidir. Doğal şartların incelenmesi için, örneklem olarak seçilen ülkeler ise çalışmada Güney Kıbrıs Rum kesimi, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Çek Cumhuriyeti olarak sıralanmıştır.

2.2 Rekabet Piyasasına İlişkin Kaynaklar

Bain (1968),” Endüstriyel Organizasyon” adlı yapıtında, endüstriyel organizasyonlarla ilgili fiyat, genel denge gibi ekonomik ve politik teorileri inceledikten sonra Amerikan endüstriyel organizasyonlarının çevresini kısaca anlatmıştır. Amerikan ekonomisinde, işletmelerin büyüklüğü ve genel nitelikleri üzerinde durmuş, alıcı-satıcı yoğunlaşması çerçevesinde piyasa yapılarını sorgulamıştır. Yine, piyasa yapıları içerisinde, ürün farklılaştırması ve piyasaya giriş şartlarını araştırırken, Amerikan endüstrisindeki bazı firmaları yönlendiren faktörler ve bu firmaların performanslarını örnek olarak vermiştir.

Kitapta, piyasa performansı ve yapısı arasındaki ilişkinin sorgulandığı bir bölüm de bulunmaktadır. Ayrıca, “rekabet ve monopole karşı izlenen kamu politikası” ile “yoğun rekabet” kavramlarına da kitapta yer verilmiştir. Kitabın son bölümlerinde ise, endüstride rekabetin korunması ve tekelciliğin engellenmesi ile ilgili yasal kapsam anlatılmaktadır.

Davut (2002), kitabında sanayi iktisadı ve piyasa yapısı unsurlarını oluşturan parametreleri vermektedir. Bunlar yapı-yönetim-performans arasındaki ilişkiler, dikey bütünleşme, ürün farklılaşması, endüstriye giriş koşulları ve yoğunlaşma olarak sıralanmıştır. Kitap, temelde bu parametrelerle ilgili teorik yaklaşımlara yer verirken bu yaklaşımlar grafiksel öğelerle desteklenmiştir.

Türkkan (2001)’ın “Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı” adlı kitabında geleneksel ve modern yaklaşımlar çerçevesinde ortaya atılan temel kavramlara, politika seçeneklerine ve kuvvetli hipotezlere açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Kitapta 21. yüzyılda giderek önem kazanan rekabet ve regülasyon olguları, stratejik yaklaşıma dayalı olarak, genişletilmiş rekabet teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. Kitap endüstri iktisadı teorisine de gönderme yapmakta ve rekabet politikaları ile ilgili literatüre de yer vermektedir.

2.3 Yöntem ile İlgili Kaynaklar

Bentzen and Smith (2002) çalışmalarında Fransa, İtalya ve İspanya’dan, Belçika, Danimarka ve Japonya’ya ihraç edilen şarapların arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İlişkinin sorgulanmasında 1993-1998 yılları arasında ilgili ülkelerden ihraç edilen şarap miktarı kullanılmış ve dış ticaret VAR modeli ile analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, Fransız şarapları, ihraç piyasalarında, diğer ülke şarapları ihracatından fazla etkilenmemekte ve daha fazla rekabet gücüne sahip olmaktadır. İtalyan şarapları ise ihraç pazarlarında diğer ülke şarapları ile rekabete daha duyarlıdır.

Johansen and Juselius (1992) eserlerinde çok değişkenli hata düzeltme modeli çerçevesinde yeni yapısal hipotez testleri geliştirmişlerdir. Bu testler, olasılık fonksiyonunun bir analizi sonucu tasarlanmış ve çalışmada ise İngiltere’de satın alma paritesi ve döviz kuru arasındaki ilişkinin sorgulanması için kullanmışlardır. Çalışmada,

üç tür test tartışılmıştır. Bunlardan ilki, tüm eşbütünleşim ilişkileri için aynı lineer ilişkilerin olduğunu varsayan testtir. İkinci test, sadece bazı ilişkilerin eş bütünleştiğini varsayan hipotezin sınındığı testtir. Son test ise, önceki ikisini kapsayan genel bir testtir. Bu test, sınırlananlar dışında bazı eşbütünleşimlerin lineer ilişkilere eşit olup olmadığını sınınamıştır.

Makridakis *et al.* (1983)'ün eseri altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde var olan metodolojilerle ilgili kavramsal çerçeve ile niceliksel hesaplama ve tahmin analizinde kullanılan istatistik metotlara yer verilmiştir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde daha çok tahminlerin niceliksel teknikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu metotlardan bazıları, zaman serisi analizi ve dekompozisyon metodları, tekli-çoklu regresyon ve ARIMA olarak sayılabilir. Beşinci bölümde pek çok yargısal ve daha çok niteliksel yöntemler incelenmiştir. Son bölümde ise tahmin ve planlamanın entegrasyonu yönetsel çerçevede ele alınmıştır. Bu bağlamda tahminin bütçe, planlama ve diğer özel durumlarda nasıl kullanılabileceğine dair önerilerde bulunulmuştur.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

Tez ile ilgili literatür taramasında, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu, Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Adalet Bakanlığı (Resmi Gazete) gibi kurumların konu ile ilgili araştırmalarında yer alan veriler toplanmış ve derlenmiştir. Ayrıca, IAMM (Institut Agronomique Mediteranéen de Montpellier), Avrupa Komisyonu, Food And Agricultural Organization (FAO), Australian Wine and Brandy Corporation (AWBC) gibi kuruluşların kaynaklarından da yararlanılmıştır. Şarapçılık ile ilgili kongre tebliğleri, rekabet ve şarapçılıkla ilgili çeşitli makaleler ve tezler de çalışma sırasında yararlanılan kaynaklar arasındadır. AB’de şarapçılık ve şarap piyasasının incelenmesi sırasında, literatür taramasının bir kısmı da Şubat 2005’te Fransa’nın Montpellier kentinde yapılmıştır.

3.2 Yöntem

Çalışmada izlenen yöntem, aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir:

I-Türkiye ve AB’de şarapçılığın genel durumu: Bu bölümde, genellikle literatür taramasından elde edilen bulgular kullanılmıştır. Esas amaç, hem Türkiye hem de AB’deki şarapçılık hakkında genel bir bilgi verilmesidir.

II-Rekabet Çerçevesinde Türk şarapçılığının AB ile Uyumunun Analizi: Rekabet çerçevesinde Türkiye’de şarapçılığın AB ile uyumunun analizi iki aşamada ele alınmıştır.

A-Türkiye’de şarap fiyatlarının incelenmesi: Bu incelemede, seçilmiş yıllar arasında Türkiye’de şarap piyasasında reel fiyatlara göre, fiyatın talep esneklikleri bulunmuş ve şarap talebi üzerinde fiyatın rolünün ne boyutta olduğu araştırılmıştır.

1990-2003 yılları arasında, iç piyasada talebin reel fiyat esneklikleri hesaplanmıştır. Fiyat esnekliklerinin incelenmesinin temel amacı da şişeli şarap fiyatlarının talepte nasıl değişiklikler yarattığının belirlenmesidir. Bu aşamada, iki temel üretici grubu olarak da devlet (özelleştirmeden önceki TEKEL) ve özel sektör firmaları analize dahil edilmiştir.

Piyasada reel fiyat talep esnekliğinin hesaplanması sırasında aşağıdaki yöntem uygulanmıştır;

Ağırlıklı ortalama fiyat formülünün hesaplanması: Ağırlıklı ortalama nominal fiyat şu formül ile hesaplanmıştır;

Özel Sektör Firmaları Fiyatı=Yıllık özel sektör firmaları üretim payı (hacim) X Yıllık özel sektör firmaları tarafından üretilen sofr şarabı fiyatı,

Devlet Firması Fiyatı=Yıllık devlet firması üretim payı (hacim) X yıllık devlet firması tarafından üretilen sofr şarabı fiyatı,

Ağırlıklı Ortalama Fiyat=(özel sektör firmaları fiyatı+devlet firması fiyatı)/2

Reel fiyatın hesaplanması: Reel Fiyatların hesaplanması sırasında tarım sektörü itibariyle fiyat deflatöründeki 12 Aylık Ortalamalara Göre Yüzde Değişim esas alınmıştır.

Reel Fiyat= (Ağırlıklı ortalama nominal fiyat / fiyat deflatörü (tarım)) x 100

B-Uyum senaryoları ve varsayımlar: Şarapçılığın, AB'ye uyumu, OPD'ye uyum zorunluluğunu da beraberinde getirecektir. Bunun için, "uyum senaryoları" olarak adlandırılan birtakım senaryoların kurulması düşünülmüştür. Uyum senaryolarının temel mantığı, Türkiye'nin Birliğe en erken üye olabileceği 2014 yılına kadar getirilecek yasal sınırlamaların üretim potansiyelini ne yönde etkileyeceğinin tahmin edilmesidir. Bu incelemede dört adet senaryo kurulmuştur.

1-Makroekonomik senaryo: Türkiye'de, makroekonomik parametrelerin 2014 yılına kadar ne yönde değişeceklerinin, tahmin edildiği senaryo için seçilen değişkenler şunlardır;

a-Ülke gelirinin analize yansıtılması için “Gayri Safi Milli Hasıladaki (GSMH) yüzde değişim”

b-Ülkede fiyatların ve enflasyonun ne yönde değişebileceğinin dikkate alınabilmesi için “Tüketici Eşya Fiyat Endeksi (TÜFE)’de yüzde değişim”

c-Dış ticaretin ne yönde değişeceğinin analize yansıtılması amacıyla, “kur değerlerinde yüzde değişim”

d-Şarabın hammaddesi kabul edilen üzüm maliyetinin analize yansıtılması için “üretici fiyatındaki yüzde değişim”

2-Temel senaryo: Temel senaryo, 2014 yılına kadar müzakerelerde şarap başlığı altında hiçbir karar alınmayacağı varsayıldığı senaryodur. Sadece şarapçılıkla ilgili olan bu değişkenler aşağıda sıralanmıştır;

a-Üretim ve hammadde potansiyelinin analize yansıtılması için kullanılan değişkenler: “Dikim alanı” (üretim potansiyeli) “üzüm verimi” (hammadde potansiyeli) ve “üzüm üretimi” (hammadde potansiyeli),

b-Üretim ve talep değişkenleri: “şarap talebi” ve “şarap üretimi”

c-Dış ticaret ile ilgili değişkenler: İthalatın etkisini yansıtan “dünya fiyatı”

d-Maliyet ile ilgili olarak da “üzüm üretici fiyatı”

3-Alan sınırlaması senaryosu: Yasal uyum sürecinin dikkate alındığı alan sınırlaması senaryosunda, 2010 yılından itibaren diğer AB ülkeleri ile beraber Türkiye’ye de ek bir alan kotası getirileceği varsayılmıştır. Sınırlama, Bölüm 5.1.4.2’de verilen 1493/1999 sayılı tüzükte olduğu gibi, ülkelere belirli bir ek bağ dikim alanı getirilmesi, toplam bağ dikim alanlarının bu yüzölçümünü geçmesine izin verilmemesidir. Ülkemize uyan yasa ile tanınacak ek bağ dikim alanı kotası için uygun bir ülke örnek alınmıştır. Bu örnek ülke ile aynı ölçüde bir bağ dikim alanı genişliği tanınacağı varsayılmıştır. Seçilen ülke, şarap üretim potansiyeli ve işletmelerin yapısı olarak Türkiye’ye en çok benzediği düşünülen İtalya’dır. 1493/1999 sayılı tüzüğe göre İtalya’ya tanınan bağ dikim alanı ek kotası 12933 hektar’dır. Analizde kullanılan değişkenler, bağ dikim alanları (dikim alanı olarak geçmektedir) ve üzüm verimidir. Bu değişkenler kullanılarak 2014 ve 2015 yıllarındaki şarap üretimi tahmin edilmeye çalışılmıştır.

4-Tarife indirim senaryosu: Günümüzde AB menşeli (kökenli) şaraplardan alınan gümrük tarifesi oranı %50'dir. Tam üye olmamız halinde, tarım ürünleri için de Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulaması geçerli olabilir. Bu durumda, 2014 yılından itibaren şarap için de tarifelerin sıfırlanması söz konusu olabilecektir. Bu durum, tarife indirim senaryosunun temel mantığını oluşturmaktadır. Ayrıca, senaryo analizi sırasında Türkiye'nin 2014 yılından itibaren tam üye olma durumu da varsayılmış ve iki durum arasındaki fark da incelenmiştir.

Tarife indirim senaryosunda tarifelerin sıfırlanmasının üretici maliyetleri ve tüketici artışı üzerine etkileri de araştırılmıştır. Ayrıca, tarifelerin sıfırlanmasının tüketici refahı ve devlet gelirleri üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında izlenen yöntem ise aşağıda belirtilmiştir.

a-Devlet gelir etkisindeki değişimin hesaplanması için kullanılan değişkenler: AB'den şarap ithalat miktarı (litre), ithalat fiyatı (dolar), ithalat miktarı ve fiyatında yüzde değişim, ithalatın talep esnekliği (formülü aşağıda verilecektir), Dünya fiyatı (birim fiyat, Dolar), tarife oranı etkisiyle iç piyasa fiyatında değişim (formülü aşağıda verilecektir), tarife etkisiyle ithal hacminde değişim (formülü aşağıda verilecektir), tarife indirim sonunda devlet gelirlerinde değişim (formülü aşağıda verilecektir);

a-İthalatın talep esnekliği

$$\varepsilon_m = - \frac{\Delta M}{\Delta P}$$

M =İthalat hacmi

P = İthalat değeri

b-Tarife oranı etkisiyle iç piyasa fiyatında değişim

$$\Delta P^* = DP + \frac{\Delta t}{1 + t}$$

P^* =Şarabın iç piyasa fiyatı

DP =Şarabın Dünya fiyatı

t =tarife oranı

c-Tarife etkisiyle ithal hacminde değişim

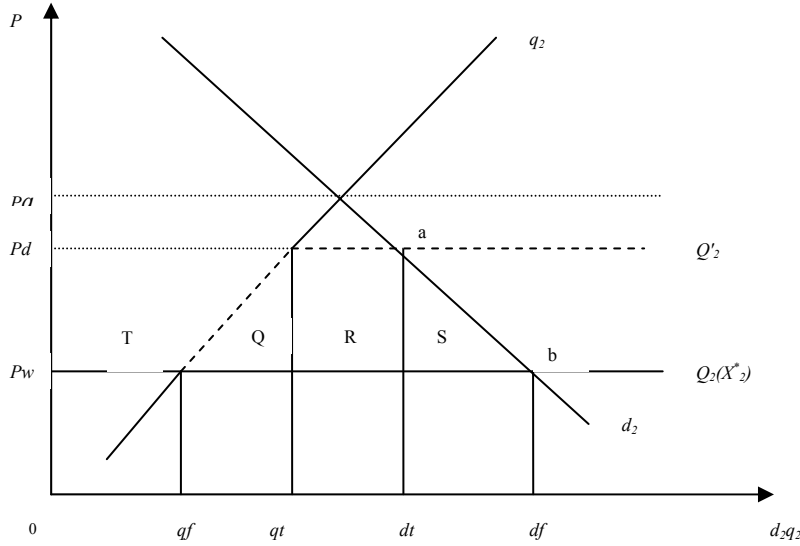
$$\Delta M = -M\varepsilon_m \frac{\Delta t}{1+t}$$

d-Tarife indirimi sonunda devlet gelirlerinde değişim

$$\Delta G = M_0 \left[t_1 \left(1 - \varepsilon_m \frac{dt}{(1+t)} \right) - t_0 \right]$$

G=Devlet gelirleri (Kowalski, 2005)

b-Tüketici artığı, üreticiye maliyet ve refah etkilerindeki değişimin hesaplanması için kullanılan değişkenler:

Şekil 3.1 Bir tarifenin kısmi denge analizi-küçük ülke

Tarifelerin sıfıra indirilmesinin; tüketici artığı, üretici üzerindeki maliyet ve refah etkilerinin araştırılması için Şekil 3.1'deki alanlardan yararlanılmıştır. Şekil 3.1'deki X_2^* ile gösterilen yabancı ülke ihracat arz eğrisi p_w Dünya fiyatında küçük ülke varsayımı ile sonsuz elastiktir. Serbest ticaret dengesi iç talep (d_2) ve piyasa arz eğrisi Q_2 'nin kesişiminde gerçekleşmektedir. Bu iki eğri, iç ve dış ihracat eğrilerinin toplamı olan q_2 eğrisi olarak gösterilmiştir. Kısacası, serbest ticaret durumunda, malın fiyatı p_w olan Dünya fiyatına eşittir. Bu fiyatta, tüketiciler d_f kadar birimi satın almaktadır. Üreticiler tarafından arz edilen birim q_f , ithal edilen birim de $d_f - q_f$ kadardır.

Tarife uygulanması, piyasa arz eğrisini Q'_2 'ye yükseltmektedir. Bu durumda da iç denge fiyatı, p_w 'den p_d 'ye çıkmaktadır. Fiyat artışı da tüketimi, d_f 'den d_t 'ye düşürmekte ve iç piyasa üretimi de q_f 'ten q_t 'ye çıkmaktadır. İthalat ise $d_t - q_t$ kadardır.

Malın fiyatındaki artış, tüketiciye zarar vermektedir. Tüketici artığında olan bu kayıp $p_d a b p_w$ alanı kadardır. Bu kayıp, gelir transferi ve etkinlik maliyeti olmak üzere iki kısma bölünebilir. Tüketici transferi bölümü, iki alt bölüme daha ayrılabilir. Bunlardan ilki T alanı ile gösterilmiş olan “tüketiciden üreticiye transfer” ikincisi de devletin tarife gelirlerine eşit olan R alanıdır. Etkinlik maliyeti de iki alt bölümde incelenebilir. Bunlardan ilki, üretici üzerine olan maliyet etkisini gösteren Q, diğeri ise tüketici üzerine olan maliyet etkisini gösteren S alanıdır. Toplam refahtaki değişim ise Q ve S alanlarının toplamına eşittir.

Bu açıklamalara bağlı olarak T, Q ve S alanları şu şekilde hesaplanabilir;

Burada;

η_d = İç talebin fiyat esnekliği

τ = Tarife oranı

$V_q = p_d q_t$ (İç üretim değeri)

$V_d = p_d d_t$ (İç tüketim değeri)

$$T \text{ alanı: } -\Delta p(q_t + \Delta q/2) = \frac{\tau V_q}{2(1+\tau)} \left(2 - \frac{\tau \varepsilon_d}{(1+\tau)} \right)$$

$$Q \text{ alanı: } \Delta p \Delta q/2 = \left(\frac{\varepsilon_d V_q}{2} \right) \left(\frac{\tau^2}{(1+\tau)^2} \right)$$

$$S \text{ alanı: } -\Delta p \Delta d/2 = \left(\frac{\eta_d V_d}{2} \right) \left(\frac{\tau^2}{(1+\tau)^2} \right)$$

Tüketici artığına olan değişim:

$$\Delta CS = \frac{\tau V_d}{2(1+\tau)} \left(2 + \frac{\eta_d \tau}{(1+\tau)} \right)$$

CS=Tüketici artığı

Tüketici üzerindeki refah etkisinde olan değişim

$$\Delta W = \left(\frac{\varepsilon_d V_q + \eta_d V_d}{2} \right) \left(\frac{\tau^2}{(1+\tau)^2} \right)$$

ΔW =Refah etkisindeki değişim

Formülleri ile hesaplanmıştır (Bowen *et al* 2001). Tüm analizlerde ithal edilen şarap miktarının tamamen tüketildiği varsayılmıştır.

Tüm senaryo tahminlerinin yapılmasında kullanılan zaman serisi aralığı 1980-2003 yılları arasındadır. Sadece refah etkisinin hesaplanmasında 1980-2004 yılları, TÜFE'nin hesaplanmasında da son yıllarda TÜFE'de olan değişimin de hesaba katılabilmesi amacıyla 1983-2006 yılları arasında zaman serisi kullanılmıştır. Ayrıca, üzümün üretici fiyatı veri kısıtlılığı nedeniyle 1991-2003 yılları; bağ alanları ise 1983-2005 yılları arasında alınmıştır.

Değişkenlerin, 2014 yılına kadar olan değerlerinin tahmin edilebilmesi için (p, d, q) formatında bir Box-Jenkins modelinin kullanılması düşünülmüştür. Box-Jenkins modeli tahmin için kullanılan verilerin, tarihsel zaman serilerinde, herhangi bir seyir izlemediğini varsayan genel modellerdir. Box-Jenkins modellerinin izlediği metodoloji ise zaman serisi verilerine ARIMA modelini belirleyerek uydurmaktır. Tahminler ise seçilen bu model üzerinden yapılmıştır. ARIMA model seti üç grupta incelenebilir;

1-Otoregresif (AR) modeller: AR (1) olarak gösterilen otoregresif modellerde Y_t gözlemi Y_{t-1} 'e bağlı olarak değişirken, otoregresif katsayının (ϕ) 'da -1 ve +1 arasında değerler aldığı görülür.

2-Hareketli ortalama (MA) modelleri: Bu modellerde Y_t gözlemi ε_t hata terimine bağlı olarak değişmektedir. Burada da w terimleri -1 ve +1 arasında değişmektedir (Makridakis *et al* 1983).

3-ARIMA modelleri: AR ve MA (ARIMA)'nın birlikte kullanıldığı ve “karışık modeller” olarak da adlandırılan ARIMA modelleri, aslında doğrusal regresyonun bir uzantısı olarak da düşünülebilir (De Lurgio, 1998). Model öngörü denkleminde ulaşmak için otoregresyon, entegrasyon veya hareketli ortalamaları kullanmaktadır. Bu durumda ARIMA (p, d, q) yazılımda gösterilen p , otoregresyon; d entegrasyon; q da hareketli ortalama derecelerini göstermektedir.

Elde bulunan zaman serisine bağlı olarak, hangi modelin seçileceği otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon fonksiyonlarının şekline bağlı olarak belirlenmiştir. Modellerin geçerliliğinin sınanması için Ljung-Box Q istatistiğine dayalı ki-kare testi yapılmıştır. Bu test, kalıntı otokorelasyonlarının büyüklüklerine bakmaktadır ve şu şekilde gösterilir (Hanke and Reitsch, 2001);

$$Q_m = n(n+2) \sum_{k=1}^m \frac{\mathbf{r}_k^2(\mathbf{e})}{\mathbf{n} - \mathbf{k}}$$

Modellerin geçerliliğinin sınanmasında ise Ek 2'deki çıktılarda bulunan Ljung-Box Q istatistiğinin p değeri esas alınmıştır. Buna göre, kullanılan modelin uygun olabilmesi için $p > 0,05$ olması gerekmektedir. Tüm modellerde p değeri 0,05'ten büyük olan denklemler kullanılmıştır. Sadece, üretici fiyatlarının tahmininde kullanılan denklemin p değeri 0,05'e çok yakındır.

Otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon fonksiyonlarına göre değişkenler için kullanılan AR, MA ve ARIMA modeli denklemleri aşağıda gösterilmiştir. Denklemlerin genel notasyonu, Hanke and Reithsch (1995). Denklemlerin; genel notasyonu aşağıda fonksiyon halleri ise çalışmanın ilgili bölümlerinde verilmiştir.

A-Makroekonomik senaryo:

1-GSMH Yüzde değişim:AR 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$Y_t = 0,04317 - 0,3507 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

2-TÜFE yüzde değişim: AR 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$Y_t = 4,301 + 0,8945 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

3-Kur değeri yüzde değişim: AR 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$Y_t = 0,6910 - 0,0303 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

4-Üretici fiyatı yüzde değişim:AR 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$Y_t = 0,79078 - 0,1830 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

B-Temel senaryo:

1-Dikim alanı: AR 1 MA1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t - w_1 \varepsilon_{t-1}$$
$$Y_t = -11,559 - 0,8761 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,6741 \varepsilon_{t-1}$$

2-Üzüm verimi:MA 1

$$Y_t = w_0 + \varepsilon_t - w_1 \varepsilon_{t-1}$$
$$Y_t = 0,8292 + \varepsilon_t - 0,6249 \varepsilon_{t-1}$$

3-Üzüm üretimi AR 1 MA 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t - w_1 \varepsilon_{t-1}$$
$$Y_t = -3,92 - 0,03791 Y_{t-1} + \varepsilon_t - 0,0435 \varepsilon_{t-1}$$

4-Şarap talebi AR 1 MA 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t - w_1 \varepsilon_{t-1}$$
$$Y_t = 0,1999 + 0,250 Y_{t-1} + \varepsilon_t - 0,9579 \varepsilon_{t-1}$$

5-Şarap üretimi:AR 1 MA 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t - w_1 \varepsilon_{t-1}$$
$$Y_t = 36,220 - 0,3720 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,7913 \varepsilon_{t-1}$$

6-Dünya fiyatı (Aynı zamanda tarife indirimi senaryosunda da kullanılmıştır)

AR 1 MA 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t - w_1 \varepsilon_{t-1}$$
$$Y_t = 0,086 - 0,8640 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,5580 \varepsilon_{t-1}$$

7-Üzüm üretici fiyatı AR 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$Y_t = 288,97 + 0,3419 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

8-Refah etkisi AR 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$Y_t = 0,4062 + 10,336 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

c-Tarife indirimi senaryosu/Refah ve Gelir etkisi

9-Tüketici artışıında değişim AR 1 MA 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t - w_1 \varepsilon_{t-1}$$
$$Y_t = 553,7 - 0,6076 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,8772 \varepsilon_{t-1}$$

10-Üretici maliyetleri üzerine olan etkideki değişim AR 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$Y_t = 5,171 + 0,4044 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

11-Devlet gelirleri üzerindeki etkisi AR 1

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$
$$Y_t = -47,64 + 0,3312 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Analizlerle ilgili çıktıların tamamı Ek 2’de verilmiştir.

Varsayım kısmında ise değişkenlerin analizi için VAR modeli kullanılmıştır. VAR modeli n sayıda değişkenden oluşan bir setin (Bu değişkenlere içsel değişken adı verilmektedir) t kadar bir örneklem zamanında ($t=1, \dots, T$) sadece geçmişteki değişimlerinin lineer bir fonksiyonu olarak ölçülmesine denir. Değişkenler y_t adı verilen

$n \times 1$ vektörü içerisinde toplanır. Bu nedenle, VAR n sayıda dinamik denklemler dizisi bulunduran bir sistemdir. Sistemde kullanılan denklemlerin indirgenmiş genel formatı ise şu şekildedir (Bruegmann *et al* 2002),

$$y_t = v + A_1 Y_{t-1} + \dots + A_p Y_{t-p} + u_t$$

VAR denklem sisteminde kullanılan her denklemin, sağ tarafta bulunan değişkenlerinin hepsi tüm denklemler için aynıdır. Bu değişkenler, içsel değişkenlerin gecikmeli değerlerini de kapsarlar. Çalışmanın bu kısmında, VAR analizi kullanılmasının amacı parametre tahminlerinden çok, içsel ve dışsal değişkenlerin arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Dışsal değişkenler de kısaca modelde diğer değişkenlerden otonom hareket ettiği varsayılan ve içsel değişkenlerin tepkilerine bağlı olmayan değişkenlerdir. Çalışmada VAR sistemi içerisinde değişkenlerin arasındaki ilişkilerin belirlenmesi için varyans dekompozisyonu, eşbütünleşim, ve Granger Nedensellik testi uygulanmıştır y_t değişkeninin üzerindeki tahmin hatasına ne şekilde tepki verdiği “etki tepki” fonksiyonu ile ölçülür. Bu etkinin görülmesi için y üzerine tahmin süresi boyunca bir şok verilir. Genel bir yaklaşımla, varyans dekompozisyonu, y_t 'nin tahmin süresi sonundaki hata varyansının n_i şokuyla açıklanabilen kısmını gösterir (Varne, 2006). Bu açıdan, varyans dekompozisyonu, tesadüfi inovasyonların y_t üzerindeki göreceli önemlerini gösterir. Bir başka deyişle, h kadar tahmin zamanı uzaklığında bir değişkenin dekompozite edilmesi, y_t değişkeni üzerinde h kadar önceki şokların R kare değerlerini gösteren settir.

Varyans dekompozisyonu şu şekilde de gösterilebilir;

$$Var[W] = Var[E[W | V]] + E[Var[W | V]] \text{ (Anonymous 2007c);}$$

Eşbütünleşim testi, iki veya daha fazla durağan olmayan serinin arasındaki korelasyonunun belirlenmesi için yapılır. Bu seriler durağan olmasalar bile aralarındaki lineer dengenin durağan olması durumunda, iki serinin eşbütünleşim içerisinde olduğu söylenir. Çalışmada serilerin birinci farkları alınarak durağan olmaları da sağlanmıştır. Eşbütünleşim testi, uzun vadede değişkenlerin arasındaki dengeyi yorumlamak için de kullanılır (Johansen and Juselius, 1990). Granger Nedensellik testi de değişkenlerin

birbirleri üzerindeki açıklama kuvvetini gösteren bir ölçüttür (Engle and Granger, 1987). Bu test, çalışmada değişkenlerin arasındaki nedensellik ilişkisinin ölçülmesi için kullanılmıştır.

Kullanılan bu yöntem çerçevesinde üç temel varsayım sınanmıştır;

A-Varsayım 1: **İçsel değişken:** Şarap üretimi (Analiz kısmında Üretim olarak geçmektedir);

Dışsal değişkenler: Şarap üretimi üzerinde uzun dönemde; dış ticaretin etkisinin anlaşılması için şarap ihracat miktarı (ton), şarap talep potansiyelinin etkisinin anlaşılması için de “satın alma paritesi (satın alma gücü olarak geçmektedir)” ve “şarap talebi (Sonuç kısmında talep olarak geçmektedir)”, üretim potansiyelinin anlaşılması için de “bağ alanı” değişkenleri seçilmiştir.

B-Varsayım 2: **İçsel değişken:** Şarap ithalat miktarı (ton)

Dışsal değişkenler: Şarap ithalatı üzerinde uzun dönemde; üretim potansiyeli ile ekonomik gücün etkisinin anlaşılabilmesi için “üretim” ve “Satın alma paritesi (satın alma gücü olarak geçmektedir)”, döviz kurunun değişim etkisinin anlaşılabilmesi için yıllık ortalama Dolar paritesi (analizde “yıllık parite” olarak geçmektedir) (Anonim 2006b), ithalat fiyatının etkisinin anlaşılabilmesi için de “ithalat fiyatı” (Dolar) kullanılmıştır.

C- Varsayım 3: **İçsel Değişken:** Şarap ihracat miktarı (ton)

Dışsal değişkenler: Şarap ihracatı üzerinde, uzun dönemde; üretim potansiyelinin etkisinin anlaşılması için “üretim”, dış ticaretin tek yönlü etkisinin anlaşılması için de “ihracat fiyatı (Dolar)”, ihracatın üretim miktarı üzerinde öneminin yansıtılması için “üretimin ihraç edilen yüzdesi”, döviz kurunun değişim etkisinin anlaşılabilmesi için de “yıllık ortalama Dolar paritesi” seçilmiştir.

Serilerin durağanlığının sağlanması için Augmented Dickey Fuller (ADF) testi yapılmıştır. Bu teste göre; değişkenlerin farklı gecikme seviyelerinde aldıkları t değerlerinin, ADF istatistiğinin t değerinden küçük olması gerekir. Ayrıca test sonucunda ADF'nin $p > 0,05$ olması durumunda birim kök olduğu sonucuna varılır. Bu şekilde, serilerin hangi fark seviyelerinde durağan oldukları belirlenmiştir.

Granger Nedensellik testinde ise, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olduğunun söylenebilmesi için, değişkenlerin F değerlerinin F tablosundaki ilgili değerlerinden büyük olması gerekmektedir. Çalışmada, Nedensellik testinin geçerliliğinin sınanması sırasında bu kural göz önüne alınmıştır. Zaman aralığı temel olarak 1970-2005 yılları (veri durumuna analizlerin bazı aşamalarında değişiklik gösterebilmektedir) seçilmiştir.

4. SEKTÖR, REKABET KAVRAMI VE PİYASA YAPILARI

Aynı türde mal ve/veya hizmet üreten işletme grubuna endüstri denir. Bu işletmeler, aynı piyasa içerisinde faaliyet gösterirken birbirlerine benzer çalışma metotlarını da izleyebilirler. Endüstri kavramı günümüzde “sektör” kavramı ile de eş anlamlı olarak kullanılabilir. Çalışmada; “endüstri” kelimesi sadece 4. Bölümde kullanılmış; geri kalan bölümlerde ise “sektör” veya “şarapçılık” kelimesi tercih edilmiştir.

Bir sektörde faaliyet gösteren işletmeler, kendi aralarında da “rakip” konumda olabilirler. Bu durumda, rekabet olgusunun dolaylı olarak endüstrinin tanımı içinde de yer aldığı düşünülebilir. Rekabet, bir anlamda işletmelerin belirli bir piyasada ayakta kalmak ve faaliyetlerine devam edebilmek için aynı piyasada faaliyet gösteren diğer firmalarla arasındaki çekişmeyi göstermektedir.

Rekabetin ortaya çıkış nedenleri ise farklıdır. Örneğin, bir piyasada aynı müşteri kitlesinin ihtiyaçlarını tatmin etmek isteyen işletmeler olması durumunda, bir işletmenin başarısı diğerine bağlı olacak ve bu da rekabeti doğuracaktır. Veya, bir piyasada aynı hedef kitle dahilinde, rakip işletmeler pazar paylarını artırmaya çalışabilirler. Bu durumda rekabet, farklı işletmelerin aynı hedef kitlelere yönelmek istediklerinde; zaman ve enerji aramaları nedeniyle ortaya çıkabilir (Ritchie and Weinberg, 2000).

Endüstri kapsamında; rekabet kavramına bağlı olarak da üretici bir işletmenin “rekabetçi” olup olmaması durumu ortaya çıkar. Bir işletmenin “rekabetçi” olması “aynı piyasa içerisinde faaliyet gösteren diğer işletmelerin, birbirleri karşısındaki konumlarını iyileştirme yetenekleri” olarak algılanabilir. Bu tanıma göre de bir işletmenin rekabetçi konumunu güçlendirmesi tıpkı yukarıdaki örneklerde olduğu gibi pazar payını artırmasına bağlıdır.

Endüstri ve rekabet tanımlarına bağlı olarak iki kavramın daha detaylı incelenmesi yerinde olacaktır. Bu kavramlardan ilki “Endüstriyel faaliyet” ikincisi “Piyasa ve rekabet ilişkisi” kavramıdır.

4.1 Endüstriyel Faaliyet

Rekabet çerçevesinde, aynı endüstrideki işletmelerin faaliyetlerine “Endüstriyel faaliyet” denir. “Endüstri” ve “Endüstriyel faaliyet” kavramı birbirleriyle iç içedir. Bunun nedeni, bir endüstrinin pek çok tarafı bir araya getirmesidir. Bu taraflar; yasa ve yönetmelikleri çıkaran taraf olarak hükümet ve endüstride faaliyet gösteren firmalardır. Bu aşamada endüstriyel faaliyet kavramının genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Türkkan, 2001);

1-Endüstriyel faaliyetler işbölümü ve uzmanlaşmaya dayanır. Teknik ve sosyal işbölümü olarak nitelendirilebilecek bu işbölümü, hem mikro hem de makro düzeyde ele alınabilir. Bu aşamada firma ve piyasa arasında da bir işbölümünden söz edilebilir.

2-Endüstriyel faaliyetlerin önemli özelliklerinden biri de “daha önce üretilmiş malların fiziki, kimyasal, bazen de biyolojik özelliklerini değiştirme esasına” göre üretim yapmaktır. Bu aşamada, endüstriyel faaliyetlerin tarıma dayalı ürünlerin üretimi içinde önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

3-Endüstriyel faaliyetler tarımsal faaliyetlerden farklı olarak, “bağımsız işgücü ve fiziki sermaye kullanımına” dayalıdır. Bu faaliyetlerin, tarım hizmetleriyle ilişkisinin sadece doğanın sınırlı kullanımına bağlı olduğu düşünülebilir.

4-Endüstriyel faaliyetlerin tarımsal faaliyetlerden farklı bir başka özelliği de “örgütlenmiş olma” olgusudur. Dolayısıyla, bu faaliyetleri bir örgütlenme olmadan sürdürmek mümkün gözükmemektedir.

5-Yukarıda sayılan özelliklere ek olarak, endüstriyel faaliyetlerin bir başka özelliği de katma değer yaratmalarıdır. Bu bağlamda, istihdam amacıyla kurulan tesislerde yürütülen faaliyetler sonucunda pozitif bir katma değer yaratılmıyorsa bu faaliyetleri “endüstriyel faaliyet” olarak tanımlamak doğru olmayabilir.

4.2 Piyasa Yapıları Çerçevesinde Rekabet İlişkisi ve Rekabet Baskısı

Piyasa, bir açıdan, belli bir ürünü alıp satmaya istekli olan tüm firmalardan oluşmaktadır. Bir başka yaklaşıma göre ise piyasa, birbirlerine bağlı alıcı ve satıcı grupları olarak tanımlanabilir (Bain, 1968). Piyasa yapısı ise bu alıcı ve satıcı firmaların fiyat/çıkış kararlarını etkileyen endüstri karakteristiklerinin tümü olarak nitelendirilebilir. Piyasa yapısının temel arz ve talep koşullarına bağlı olduğu kabul edilmektedir. Temel arz ve talep koşulları ise, ürünün dayanıklılığı, hammaddelerin sahipliği ve coğrafi yeri, teknoloji, arz esnekliği, talep esnekliği, piyasanın büyüme trendi ve devrevi dalgalanmalar açısından özellikleri gibi unsurlardır (Davut, 2002).

Piyasadaki firma sayısı arttıkça, fiyat ve ürün kalitesi rekabeti de artış gösterebilir. Bu durumda, piyasa yapısının rekabetçi bir profile sahip olduğu düşünülebilir. Fakat piyasadaki firma sayısı ve rekabetin derecesi arasındaki ilişki her zaman doğru değildir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'deki süt endüstrisinde pek çok firma bulunmaktadır. Buna rağmen, süt fiyatlarına verilen destekler yüzünden kartelleşen firmalar bu endüstride fiyat rekabetini etkisiz kılmışlardır (Hirschey and Pappas, 1995). Bu örnek, piyasa yapısının karmaşıklığını gösteren bir durum olarak algılandığında, yukarıda verilmiş olan piyasa yapısı kavramının genişletilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, piyasa yapısı 4 temel önemli endüstri karakteristiğiyle birlikte tanımlanabilir. Bunlar;

- 1-Aktif alıcı ve satıcılarla, piyasaya potansiyel girenlerin sayısı ve büyüklük dağılımları,
- 2-Ürün farklılaştırmasının derecesi,
- 3-Ürün kalitesi ve fiyatı ile ilgili bilgilerin miktarı ve maliyeti,
- 4-Piyasaya giriş ve çıkış şartları (Hirschey and Pappas, 1995).

Piyasa yapısına bağlı olarak, piyasada bulunan firma sayısı da değişebilmektedir. Bunun için yukarıda 4.madde'de sayılan "giriş-çıkış" şartlarının da uygun olması gerekir. Bu şartları belirleyen en önemli iki özellik, piyasaya giriş yapmak isteyen firmaların sayısı ve piyasaya giriş engellerinin derecesi olarak düşünülebilir. Piyasada bulunan giriş-çıkış engelleri, aynı zamanda piyasa yapısının öğelerini de içinde barındırabilir.

Ülke içi sektör rekabetine başka bir yaklaşım da yasal çerçevenin piyasa yapısı üzerindeki etkilerinin araştırılmasıdır (Neven and Röller, 1999).

Bir sektörde rekabetin bulunması; sektörde faaliyet gösteren firmalar için pek çok avantajı beraberinde getirir. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir (DPT, 2000b);

a-Üretimde etkinlik: Rekabet, girişimleri daha az maliyetle üretim yapmaya, yani daha az kaynak kullanımı ile üretime zorlamaktadır. Çünkü, firmaların piyasada oluşan fiyatı etkileme gücünden yoksun olmaları nedeniyle, faaliyetlerini sürdürebilmek için daha düşük marjinal maliyete sahip olmaları gerekmektedir.

b-Kaynak dağılımında etkinlik: Burada, kaynak dağılımında etkinlik tüketici açısından ele alınmıştır. Rekabet; kaynakların, tüketicilerin her bir malı elde etmek arzusu ve o mala verdiği ekonomik değere göre dağılımını düzenleyerek genel mutluluk ve refah seviyesinin artırılmasını sağlar.

c-Yenilikte etkinlik: Rekabetçi piyasalarda faaliyet gösteren firmalar, piyasada kalabilmek için diğerlerinden farklılaşmalıdır. Bunun için, daha ucuz ve daha iyi bir ürüne hatta yeni bir buluşa sahip olmalıdırlar. Dolayısıyla, rekabetçi piyasalarda firmaların araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinde bulunmaları gereklidir. Bu nedenle, firmalar arasındaki rekabetin etkileri yalnızca “fiyat” alanında değil; yatırım ve teknoloji alanında da görülmektedir. Firmalar Ar-Ge faaliyetlerine yatırımlarını artırarak, yeni ürünler ortaya çıkarmakta ya da mevcut ürünlerine yeni özellikler ekleyebilmektedirler. (Barone and DeCarlo, 2003)

Rekabet tanımlamasında, rekabet baskısı olgusunun da açıklığa kavuşturulması gerekir. Özellikle, mikro bazda rekabet ortamının oluşup oluşmadığının anlaşılması için araştırmacılar “rekabet baskısı” kavramı üzerinde durmuşlardır. Rekabet baskısı, bir firmanın rekabet olgusu nedeni ile yapamadıkları ve almak zorunda oldukları aksiyonlar olarak tanımlanabilir (Türkkan, 2001). Tanımdan da anlaşılacağı gibi rekabet baskısı kavramı da çok geniş bir kavramdır. Günümüzde, özellikle artan küreselleşmeyle beraber, rekabet baskısı altında kalan firmaların karşılaştıkları zorlamalar çeşitlidir.

Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir;

1-Rekabet atmosferi: Piyasaya kısa süre içerisinde yeni ve kaliteli ürün sunma zorunluluğu,

2-Innovasyon (Yenilikçilik): Yeni ürünlerin daha hızlı geliştirilmesi zorunluluğu,

3-Teknolojik İlerleme: İlerleyen tasarım ve üretim teknolojilerinin var olan standartlarının iyileştirilmesi.

Yukarıda sayılanlara ek olarak, rekabet baskısı, çıktı/fiyat kombinasyonlarını da etkileyebilir. Artan rekabet baskısı; bir yandan firmaların fiyatları yukarı çekmelerini engellerken, diğer taraftan da bu firmaların mallarını istediği piyasalarda satmalarını önleyecektir. Bunun dışında, rekabet baskısı, satış sırasında da kendini gösterecek ve firmanın müşterilerine devamlı “hizmet etme” zorunluluğunu doğuracaktır (Cummins and Nyman, 2002). Kısacası, rekabet baskısı firmayı; teknolojiye, girdi ve işgücü elde etmede, ürün modellemesi ile pazarlamasında ve finansman yönetiminde kendini geliştirmek zorunda bırakabilir. Ayrıca rekabet baskısı firmayı; yatırım, üretim ve pazarlama aşamalarında malların maliyetini, fiyatlandırmasını, kalitesini ve miktarını ilgilendiren her konuda, yeni ve kendisini zorlayacak arayışlara girmeye itecektir (Türkkan, 2001).

Bu çerçevede, endüstri sektörü ve tarım sektörü birbirlerinden farklı rekabet yapılarına sahiptirler. Aynı zamanda, rekabet konusu, çok geniş bir yelpazeyi barındırdığı için başlıkların çalışmamızda ön plana çıkan noktalara indirgenmesinde fayda vardır. Rekabet esaslarından sadece şarap piyasasını etkileyenlere çalışmanın farklı bölümlerinde değinilecektir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

5.1 Avrupa Birliği'nde Şarapçılık ve Ortak Piyasa Düzeni

5.1.1 Dünya şarapçılığında yeni gelişmeler ve Avrupa Birliği üreticilerinin Dünyadaki yeri

Diğer sektörler gibi, ülkelerdeki şarapçılık da günümüzde yaşanan küreselleşme dalgasından etkilenmiştir. Bu durumda, Dünya şarapçılığında bazı şirketler de üretim maliyetlerini düşürerek piyasalarını genişletme ve pazarlama faaliyetlerini artırma yoluna gitmişlerdir. Şarap, ürün olarak damak tadına da hitap etmektedir. Bu nedenle, şirketler kaliteyi artırmak için Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vermişlerdir. Günümüzde bazı şarap üreticisi şirketler çok uluslu şirketler konumundadırlar.

Çizelge 5.1 Dünya şarap dış ticareti (Anonymous 2005b)

Yıllar	1999	2000	2001	2002	2003
Dünya Şarap İthalatı (Miktar/t)	5.780.866.000	5.471.375.000	6.022.723.000	6.298.730.000	6.857.366.000
Dünya Şarap İthalatı (Değer/Dolar)	14.268.463.000	12.772.601.000	13.094.229.000	14.298.281.000	17.564.521.000
Dünya Şarap İhracatı (Miktar/t)	6.371.181.000	6.112.180.000	6.576.076.000	6.655.008.000	6.715.759.000
Dünya Şarap İhracatı (Değer/Dolar)	14.081.850.000	12.710.960.000	12.670.378.000	14.206.581.000	17.318.344.000

2003 yılında dünyadaki şarap ihracatı 17.3 milyar; ithalatı da 17.5 Milyar Dolar olmuştur (Anonymous 2005b). Bu ihracatın yaklaşık %27'si de dünyadaki 20 büyük şarap şirketi tarafından yapılmıştır (Hauteville *et al* 2005)

Dünyada şarap üretiminde eski aktörlerin (Fransa, İtalya gibi) yanında yeni aktörler (Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Şili gibi) de yer almaya başlamışlardır. Bu yeni aktörlerin bazıları da pazar paylarını önceki şarap üreticilerine

göre daha hızlı bir şekilde artırmışlardır. Önceki şarap üreten ülkeler “Geleneksel Şarap Üreticileri”, yeni şarap üreten ülkeler de “Yeni Dünya Üreticileri” olarak adlandırıldığında dış ticaret alanında aşağıdaki tablolar karşımıza çıkmaktadır;

Çizelge 5.2 Dünyada geleneksel ve yeni dünya üreticilerinin ihracat piyasa paylarındaki değişim (Hauteville *et al* 2005)

Dünya Şarap İhracat Piyasasındaki Payı (%)		
	1990-1992 Ortalama	2000-2002 Ortalama
Geleneksel Şarap Üreticileri	88	71
Yeni Dünya Üreticileri	5	20
Diğer Ülkeler	7	9
Toplam Değer (Milyar Dolar)	8,3	13,2

Çizelge 5.2.’de, Dünya şarap ihracatında, Yeni Dünya Üreticilerinin, ihracat piyasa paylarını ne ölçüde artırdıkları görülmektedir. Buna göre geleneksel şarap üreticilerinin Dünya şarap ihracatındaki piyasa payı 1990-2002 yılları arasında %88’den %71’e gerilemiştir. Aynı süre içerisinde Yeni Dünya Üreticileri ise ihracat piyasasındaki paylarını %5’ten %20’ye çıkartmışlardır.

1990-2002 yılları arasında ihracat miktarlarını %509 artıran Yeni Dünya Üreticileri, aynı zamanda Dünya şarap üretiminde de önemli bir yere sahip olan ülkeler haline gelmişlerdir (Hauteville *et al* 2005). Dünya şarap piyasası, şirketler bazında incelendiğinde de yine Yeni Dünya Üreticilerine ait şirketlerin (ABD ve Avustralya), Dünya piyasasının yaklaşık %49’unu ellerinde tuttıkları görülmektedir. Buna karşın, geleneksel şarap üreticilerine ait şirketlerin (Fransa, İspanya ve Almanya) payı %37’de kalmaktadır (Çizelge 5.3).

Çizelge 5.3 2002 Yılında Dünya şarap piyasasındaki ilk 20 şirketin dağılımı
(Hauteville *et al.*, 2005)

Ülke	Şirket Sayısı	İhracat Değeri (Milyar Dolar)	Piyasa Payı (%)
ABD	6	4,441	32
Fransa	5	3,355	24
Avustralya	3	2,328	17
İngiltere	2	2,034	14
Almanya	3	1,403	10
İspanya	1	0,455	3
Toplam	20	14,016	100

Dünya şarap piyasasında çizelgede görülen şirketlerin az sayıda olması ölçeklerinin büyüklüğü konusunda da bir fikir vermektedir. 2002 yılında, Dünya şarap üretim değeri 52 Milyar Dolar civarındadır. Çizelgede görülen 20 şirket aynı zamanda Dünya Şarap üretim değerinin %27'sini oluşturmaktadır (Hauteville *et al* 2005). Dolayısıyla, Dünyada şarap piyasalarının ve şarap ticaretinin büyük ölçüde bu şirketlerin stratejileri ile yönlendirildiği de akla gelebilir. Bu şirketlerin, yarısı sadece alkollü içkiler sektöründe faaliyet gösterirken yarısı da bu alkollü içecekler sektörü haricinde farklı sektörlerde de faaliyet göstermektedirler. Bu aşamada, şirket stratejilerini etkileyen değişkenler 4 ana grup halinde özetlenebilir;

- 1-Talep faktörleri (Piyasaya yeni giren tüketiciler/Genç Nüfus): Kalite ve damak zevklerinde olan değişimler,
- 2-Finans piyasalarından gelen baskılar: Döviz kuru değişimleri vb.
- 3-Dağıtım kanalları ve şarap piyasasında artan rekabet: Yeni ülkelerin piyasaya girmesi, pazarlama şekilleri,
- 4-İşletme yönetimi ile ilgili esaslar: Üretimin artırılması, yatırım maliyetlerinin azaltılması.

Çizelge 5.3'e tekrardan dönüldüğünde, şirketlerle ilgili bir başka nokta daha dikkat çekmektedir. O da, büyük şirketler ve ait oldukları ülkeler arasındaki ilişkidir. Çizelgedeki 20 şirketten 9 tanesi Yeni Dünya Üreticisi ülke kaynaklı şirketler konumundadırlar.

Yeni aktörlerin, Dünya piyasalarına girişi çerçevesinde dikkate alınması gereken bir başka esas da şirket-ülke ilişkileridir. "Ülke bağlantısı" Dünyadaki büyük şirket stratejilerinde özellikle yatırımlar konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Büyük şarap şirketleri, Yeni Dünya ülkelerindeki ekonomik ve tarımsal avantajları değerlendirerek, bu ülkelerdeki yatırımlarını artırma yoluna gitmişlerdir. Özellikle, toprak ve iklim koşulları olumlu olan ülkelerde yatırımlarını artıran büyük üreticilerin Dünya piyasasındaki konumları da doğal olarak güçlenmeye devam etmiştir. Yeni Dünya üreticilerinin başta gelen iki ülkesi Avustralya ve ABD'dir. Örneğin, 2000 yılında ABD ve Avustralya'nın Dünya piyasalarına şarap ihracatı %200 artarken bu oran AB ülkeleri için sadece %45 olabilmıştır (Giraud and Surry, 2000).

Dünya şarapçılığının gelecek yıllar içerisindeki durumu hakkında birtakım öngörülerde de bulunulabilir. Bunlardan ilki, piyasaya yeni girebilecek aktörlerin yapısıdır. Yeni aktörler, genelde satın almalar aracılığı ile piyasaya girmek için hazırlanan, güçlü finansmana sahip gıda firmaları olabilir. İkinci öngörü, bu firmaların, çok uluslu hale gelmeleri durumunda; tıpkı diğer sektörlerdeki firmalar gibi, sahip oldukları teknoloji ve bilgi birikimini girdikleri yeni ülkelere taşımaları ve bu ülkelerdeki yerel şarapçılığı geliştirmelerine ilişkin beklentidir. Üçüncü öngörü ise, firmaların daha fazla pazarlama ve tüketici isteklerine bağlı olarak kalite odaklı hale gelmesi olgusudur. Aynı zamanda firmaların, belirli yerel tatları ve yerel markaları korumaya devam etmeleri, ürün farklılaştırması açısından da avantajlar getirecektir. Tüm bunlara bağlı olarak, firmalar da bağcılık ve üretim konularında Ar-Ge faaliyetlerini daha fazla artırarak, hammadde sağlayıcıları olan üzüm üreticileri ile daha fazla entegrasyona gidebilirler. Kısacası, şarapçılığın dinamik yapısını önümüzdeki yıllarda da koruyacağı düşünülebilir.

5.1.2 Avrupa Birliği'nde Şarapçılığın genel durumu

Bu bölümde, öncelikli olarak OPD çerçevesinde AB'deki Şarapçılığın geliŐimi kısaca ele alınacak ve günümüzde AB Őarapçılıđındaki genel durum incelenecektir.

Ayrıntılara girilmeden önce, bu kısımdan sonra özellikle mevzuat incelemesinde kullanılan bazı terimlerin açıklanmasında fayda vardır. Bu terimler;

1-Dikim haklarından vazgeçme (terk): Şaraplık zm yetiştirilen bağlarda üretim tamamen sona erdirilmesi,

2-Dikim: Şaraplık zm yetiştirilmesi için aŐılama veya yeni bağların dikilmesi,

3-Dikim hakkı: Yeniden dikim hakkı, belirli bir rezervden dikim hakkı veya tekrardan dikim hakkı Şeklinde Şaraplık zm yetiştirilmesi için bağların dikilmesi,

4-Yeniden dikim hakkı: Dikimden vazgeçilmiŐ bir bağ alanında dikime tekrar baŐlanması,

5-Yeniden aŐılama: Şaraplık zm üretilmesi için daha önceden aŐılama yapılmış bir bağ alanında yeniden aŐılama Şeklinde sıralanabilir (1493/1999, OJ L 179, 14.7.1999).

1-Ortak Piyasa Düzeni çerçevesinde AB Şarapçılığının geliŐimi:

AB'de Şarap üretimini yönlendiren en önemli öğelerden biri, 60'lı yıllarda uygulanmasına baŐlanan OPD'dir. Şarapçılık, 1960'lı yıllardan itibaren, kısa bir denge döneminin ardından, durağan sayılacak bir talebe karşılık, üretimde hızlı bir artış ve 1980'lerden itibaren, talepte bir düşüş yaŐamıŐtır. Bu dalgalanmaların etkisi OPD'deki düzenlemelerle giderilmeye çalışılmıştır. Bu düzenlemeler, bağların sökülmesi ve satıŐa getirilen sınırlamaların ardından, 1978 yılından başlayarak, bağ alanlarına daha yoğun Şekilde müdahaleler olarak sayılabilir. 1980'lerin sonuna doğru, arz talep dengesinin tekrar kurulabilmesi için, üreticilere yardımlar yapılması gündeme gelmiş fakat, tüm bunlar da piyasadaki istikrarsızlığı tam olarak çözememiŐtir. 1996 yılında, bağ alanlarının sınırlandırılması isteğe bağlı olarak kalkmıştır. Yeni dikim haklarının tanınmaya baŐlanmasıyla üretimde tekrardan bir artış gözlenmiştir. Buna rağmen, toplam bağ alanları 4.5 Milyon Hektar'dan 3 Milyon hektara düŐmüŐtür. Süreç dahilinde bir gösterge olarak; sadece 1990-1997 yılları arasında 490.000 hektarlık bir

arazide şaraplık üzüm bağlarının dikimi tamamen durmuştur (Lakner and Prochazka, 2000).

OPD dışında, AB şarapçılığı üzerinde etkisi olan faktörlerden biri de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşmasıdır. Bu anlaşmayla, şaraptaki dış koruma kalkmıştır. Bunun ardından, Gündem 2000 (Şarapçılık için 1999 reformu hükümleridir) ve 2003 reformunda da şaraplık üzüm yetiştirilen bağ alanlarından belirli bir miktar üzüm elde etmek için çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Aynı zamanda, şarabın OPD'si 5.1.4'te detaylı bir şekilde açıklanacak olan yasal düzenlemelerle yenilenmiştir. 1999 ve 2003 reformlarının temelini de bu yeni yasal düzenlemelerin oluşturduğu düşünülebilir. Bu düzenlemelerle, hem şarapçılığın rekabet gücünün artırılması, hem de bağ alanlarının iyileştirilmesi yoluyla bağıcılığın geliştirilmesi hedeflenmiştir. Yeni piyasa düzeni ile, rekabet gücü artan şarap ve diğer alkollü içki üreticilerinin satışlarının sürekliliğinin de sağlanması amaçlanmıştır. Ek olarak, ilgili üretici örgütleri ve aracılarının rolünün de ön plana çıkarılması da planlanmıştır. Şarapla ilgili var olan mevzuatın sadeleştirilmesi de Gündem 2000'de amaçlanan bir diğer noktadır. Buna bağlı olarak, Dünya talebine yanıt verilebilmesi ve üretimdeki dalgalanmanın şarapçılığa yansıtılmaması için önlemlere devam edilmesi düşünülmektedir.

2. Günümüzde şarapçılıkta genel durum: Üretim, tüketim ve Dünya'da Birlik şarapları

AB, Dünyada şarap üretimi, tüketimi, ihracatı ve ithalatında ilk sırada yer almaktadır. Şarapçılığın tüm bu gücünün arkasında Birlik içinde önemli bir ekonomik aktivite olarak yer alması ve sektörün çok kapsamlı bir mevzuata sahip olması düşünülebilir. Ekonomik açıdan bakıldığında, şarapçılığın Birliğe en büyük katkılarından ikisi, ihracat gelirleri ve iş gücü yaratılmasıdır. Son 6 yılda AB'deki şarap üretimi 166-196 Milyon ton arasında gerçekleşmiştir.

25 ülkeden oluşan Birlik'te, toplam arazilerin %2'sinde şaraplık üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu alan da yaklaşık 3.2 Milyon hektar olup, şarapçılıkla uğraşan işletmelerin sayısı ise yaklaşık 1.5 Milyon civarındadır (European Commission, 2006a). Şarapçılık 2004 yılı itibariyle Birlik'teki toplam tarımsal üretim değerinin %5.4'ünü oluşturmaktadır. Aynı yıl için, toplam şarap üretim değeri 17.4 Milyar Avro olmuştur.

Şarapçılık, Fransa, İtalya, Avusturya, Lüksemburg, Portekiz ve Slovenya'da toplam tarımsal üretim değerinin yaklaşık %10'unu; İspanya'da ise %10'dan biraz daha azını oluşturmaktadır. Yerel bir perspektiften bakıldığında ise, bazı ülkelerde şarapçılık bölgesel üretimin %20 ila %30'una karşılık gelmektedir (European Commission, 2006b).

Birlik'teki şarap tüketimi, son 10 yılda ortalama yıllık 750000 hektolitreye azalmıştır. Bunun en büyük nedenlerinden bir tanesi, Fransa ve İtalya'da çok hızlı bir tüketim azalışına karşılık, diğer ülkelerde ortalama seviyede bir tüketim artışı yaşanmasıdır. Bu azalış, genelde sofralı şaraplarında yaşanırken, kaliteli şarap tüketiminde ise artış gözlenmektedir. Buna bağlı olarak, Birlik'te sofralı şarabı ve kaliteli şarap tüketimleri birbirlerine eşitlenmiştir. Tüketim ortalama 130 Milyon hektolitreye civarında seyretmektedir .

AB ülkeleri, Dünyadaki şaraplık üzüm yetiştirilen bağ alanlarının %45'ine sahiptir. Bu ülkeler ayrıca toplam Dünya şarap üretiminin %60'ını gerçekleştirmektedir (European Commission, 2006a). Birlik'teki şarap tüketimi, Dünya şarap tüketiminin %60'ı civarındadır. Birlikteki şarap üretiminin %80'i Fransa, İtalya ve İspanya tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda tek başlarına Dünya'daki üç büyük üretici ülke konumundadırlar. İhracat performanslarına göre ise bu üç ülkeden en fazla şarap ihracatı yapan, çoğunlukla İtalya olmuştur (Bentzen and Smith, 2002). AB'de hektar başına verimin, temelde şarap ekonomisinin kârlılığının göstergesi olduğu düşünülebilir. Değişen doğa koşulları ve teknik ekipmanlar çerçevesinde; ülkelerarası verimlilikte ve dolayısıyla şarap üretiminde büyük farklar bulunmaktadır (Skorpikova, 2002).

Dünya şarap üretiminde, geleneksel şarap üreticilerinin yanında, yeni dünya üreticilerinin de yer almaya başlaması, bu üreticilerin bazılarının pazar paylarını, eski üreticilere göre daha hızlı bir şekilde artırmasına neden olmuştur. 1996 yılından itibaren, AB'nin şarap ithalatı yılda %10 civarında artış göstermiştir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, DTÖ Tarım Anlaşması ile Birlik piyasalarının serbestleşmeye başlamasıdır. Bunun sonucunda, 2004 yılından itibaren Birlik üyesi

olmayan ülkelerden yapılan ithalat 13 Milyon hektolitreye civarında seyretmiştir (European Commission, 2006b).

Aşağıda verilmiş olan şarabın bütçe harcamaları özellikle sofraya şarabını kapsamaktadır. Piyasa için yapılan harcamalar, üretim aşamasında olan değişikliği yansıtmakla beraber FEOGA garanti kısmından yapılan harcamaların yıllık %2.5-5.5'ini oluşturmaktadır. 2005 yılı için yapılmış olan 1269 Milyon Avro'nun dağılımı ise şu şekildedir;

-Yapılan harcamaların %40'ını distilasyon ve depolama (506 Milyon Avro tutarında), %16'sını zenginleştirme yardımı (198 Milyon Avro tutarında) ve %5'ini ise şıra ve şarapların özel yardımları için (70 Milyon Avro tutarında) ve %1'ini ise ihracat sübvansiyonları için (17 Milyon Avro) yapılmış,

-Harcamaların %35'ini biraz sonra sözü edilecek olan yeniden yapılandırma programları (446 Milyon Avro tutarında) için yapılmış,

-Harcamaların %2'sini ise dikimden vazgeçme programı çerçevesinde kullanılmıştır (31 Milyon Avro tutarında) (European Commission, 2006c).

2006 bütçesi ise 2004 hasadında yaşanan sorunlar nedeniyle uygulanmasına 2005 yılında karar verilmiş olan kriz distilasyon yardımları ve 2005 hasadı için verilecek distilasyon yardımları nedeniyle 1,494 Milyar Avro olarak planlanmıştır (European Commission, 2006c).

Yukarıda incelenen genel duruma bağlı olarak, bir sonraki bölümde üretim, tüketim ve dış ticaret detaylı olarak incelenmiştir.

5.1.2.1 Şarap üretimi

Çalışma ekinde verilen Çizelge 5.4'te 1983-2002 yılları arasında ülke bazında şarap üretim miktarları bulunmaktadır. Bu miktarlar, ülkelerin AB-15'e katılım yıllarından başlayarak çizelgeye dahil edilmiştir. Buna göre, en fazla şarap üretimi İtalya ve Fransa'da yapılmıştır. Birlik'te yirmi yıllık şarap üretimi ise 348 Milyar litre'yi bulmaktadır. Bu süre içerisinde, İtalya toplam üretimin yaklaşık %35'ini; Fransa ise %34'ünü gerçekleştirmiştir.

5.1.2.2 Şarap talebi

Ülkeler bazında; 1983-2001 yılları arasında, şarap talep miktarları incelendiğinde; yıllık bazda, piyasaya sürülen şarabın ortalama %78,5'lik oranı tüketilmiştir (Ek 1, Çizelge 5.5). Arz rakamlarının büyüklüğü göz önüne alındığında, talebin yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu durum, aynı zamanda kişi başına tüketim rakamlarına da yansıyan bir olgu olarak kabul edilebilir.

5.1.2.3 Şarap stokları

Ülkeler bazında 1983-2002 yılları arasında; şarap stok miktarları 2,5 milyon hektolitreyi bulmaktadır (Ek 1, Çizelge 3). Üretim rakamları ile karşılaştırıldığında ise, stokların üretimin yaklaşık %1'i kadar olduğu görülmektedir. Bu durum da tüketim ve ihracat rakamlarının yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

5.1.2.4 Şarap dış ticareti

Ülkeler bazında 1983-2003 yılları arasında, AB'nin şarap ihracatı, toplam 83,8 milyar litre olup bu miktarın oldukça büyük boyutta olduğu söylenebilir (Ek 1, Çizelge 4). Birlik'te, yapılan ihracatın toplam değeri de 161.8 Milyar Dolar civarında olmuştur (FAO 2004). Çizelgeye göre, ihracatın %32,8'i Fransa; %34,6'sı da İtalya tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu iki ülke, AB'deki en büyük iki şarap üreticisi olmalarının yanı sıra, aynı zamanda en büyük iki şarap ihracatçısı konumundadırlar.

AB'nin şarap ithalat rakamları incelendiğinde (Ek 1, Çizelge 5) aynı yıllar arasında toplam şarap ithalatı 68.7 Milyar litreyi; değeri ise 117.6 Milyar Doları bulmuştur (FAO, 2005). İthalatın yaklaşık %32,5'u Almanya; %22.0'si ise İngiltere tarafından yapılmıştır. İngiltere, şarap üretiminin yoğun bir şekilde yapılmadığı ülkelere biri olduğu için, aynı yıllar arasında görece ithalat rakamları da yüksek olmuştur.

5.1.2.5 Yeni üye ülkelerde şarapçılık

AB'ye 2004'te 10; 2007 yılı başında da 2 yeni üye ülke daha katılmıştır. Bu ülkelerin bazılarında şarapçılık önemli bir sektör konumunda olup maddeler halinde kısaca özetlenebilir (Bu bölümün oluşturulmasında temel olarak, "Agro economic policy analysis of the new member states, the candidate states and the countries of the western Balkans" adlı dökümandan yararlanılmıştır (Anonymous 2005c);

1-Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRK): 2005 yılı itibariyle GKRK'nde 21000 adet civarında şaraplık üzüm bağı bulunmaktadır. Bu bağların toplam alanı 17000 hektar civarındadır ve sadece yaklaşık %5'i 2 hektarın üzerinde bir genişliğe sahiptir. GKRK, geçmişte uzun bir süre net şarap ihracatçısı konumunda iken 1998-2004 yılları arasında şarap ithalatının 1.3 Milyon Avro'dan 2.5 Milyon Avroya çıkması ile önemli bir ithalatçı konumuna geçmeye başlamıştır.

2004 yılında, GKRK Hükümeti şarap sektörünün yeniden yapılandırılarak geliştirilmesi ve rekabet gücünün artırılmasını amaçlayan bir stratejik planı onaylamıştır. Bu plan, öncelikli olarak sektörün güçlü ve zayıf yönlerini tanımlayarak, mevcut sorunlara çözüm getirmeyi amaçlamıştır. Bu planın amaçları ise aşağıdaki şekilde sıralanmıştır,

- Sektörün güçlü yanlarının rekabetçi piyasalara yönlendirilmesi,
- Kaliteli üzüm bağları dikilen yörelerde bazı çeşitlerin yenileri ile değiştirilerek hammadde kalitesinin iyileştirilmesi,
- Bağcılık sürecinde daha ileri teknolojiye yönelik yatırımların özendirilmesi,
- Tüketiciye yönelik ürünlerde kalitenin ve ürün standartlarının korunmasının özendirilmesi,
- Üreticilerin, uluslararası fuarlara katılımının özendirilmesi.

2-Macaristan: 1997 yılında Macaristan, şarap mevzuatını AB'ye uyumlu hale getirmek için AB ile Birinci Şarap Anlaşmasını imzalamıştır. Üyeliğin başlaması ile birlikte, İkinci Şarap Anlaşması da yürürlüğe girmiştir. Buna bağlı olarak da yeni bağ alanı açma

imkanı kalmamıştır. Sadece 2010 yılına kadar 12500 hektarlık yeniden dikim hakkı verilmekte olup bunun yanında söküm primleri de verilmektedir.

2004 yılında yürürlüğe giren Şarap Yasası ile de bağ alanları kayıt altına alınmıştır. AB'ye tam üye olmadan 4 yıl önce, şarapçılık konusunda uzmanlaşan çiftçilerin tüm çiftçilere oranı %74 civarındadır. Küçük arazilerde kaliteli şaraplık bağ dikimi ile uğraşan çiftçilerin, şarapçılıktan ekonomik beklentilerinin de gittikçe artacağı düşünülmektedir.

Macaristan'da OPD uyumundan önce zayıf bir piyasa olarak nitelendirilebilecek şarapçılık piyasasının OPD ile uyumlaştırılması daha fazla yeni üreticinin piyasaya girişini hızlandırabilecek bir faktör olarak düşünülebilir. Buna bağlı olarak, ihracat da artış göstererek, özellikle Kuzey Avrupa piyasalarında Macar şarapları daha fazla satılmaya başlamıştır. Genellikle AB yasalarının uygulanmasında önemli bir sorunla karşılaşmadığı düşünülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri olarak da 1997 yılında imzalanan Birinci Şarap Anlaşmasının sektörü AB şarapçılığına önemli şekilde hazırlamış olması görülmektedir. Dolayısıyla, üyeliğin başlamasından sonra yapılan yasal değişikliklerin önemli olmadığı söylenebilir.

3-Slovenya: Slovenya, şarap üreticisi bir ülke olmanın yanında, 1997 yılından itibaren de net şarap ihracatçısı konumunda bulunmaktadır. Dış ticaret açısından bakıldığında ise, ülke, genellikle kaliteli şarap ihraç ederken, sofr şarabı ithal etmektedir. Ülkede şarap talebinin oldukça yoğun olduğu düşünülmektedir. 1999-2004 yılları arasında ortalama kişi başı talep yaklaşık 36 litre civarındadır. Üretilen şarabın yaklaşık 1/3'ü, üreticilerin kendileri için ayırdığı tüketimi oluşturmaktadır. Ülkede, daha çok kaliteli şarap üretimi yapılmaktadır. Kaliteli şaraplar 1999-2004 yılları arasında toplam üretimin yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır.

OPD'ye şarapçılık uyumu konusunda yeni üyeler arasında en iyi performansı gösteren ülkenin Slovenya olduğu düşünülmektedir. Ülke, OPD'ye uyum sağlamadan önce, tüm bağlarını kayıt altına almış ve ilgili tüm enstrümanlarını OPD'ye uyumlu hale getirmiştir. Slovenya'nın AB'ye uyum konusunda tamamlaması gereken tek esas,

pazarlama örgütlerini güçlendirerek promosyon fonlarından yararlanmak olarak gözükmektedir.

OPD'ye uyum çerçevesinde, getirilen diğer esaslar ise sektörde üretici örgütlerinin rollerinin güçlendirilmesi, türev ürünlerin zorunlu distilasyonu ve bağların yeniden yapılandırılması gibi esaslardır. Hükümet bunun yanında, şarap üretim yeteneklerinin modernizasyonunu da çekici hale getirmek istemektedir. Tüm yeniden yapılandırma ölçütlerinin piyasa talebini karşılaması yönünde yapılması hedeflenmiştir. Ayrıca, üretici örgütlerinin, yeniden yapılandırılması sürecinde, şarap üreticilerinin menfaatlerinin korunarak beklentilerinin gerçekleştirilmesi de hedeflenen bir diğer unsurdur.

4-Çek Cumhuriyeti: Çek Cumhuriyeti'nde bağ alanlarının küçük bir bölümü sofr şarabı üretimine ayrılırken, bağların büyük çoğunluğunda kaliteli şarap üretimine uygun üzüm üretimi gerçekleştirilmektedir. Alanların 2/3'ü beyaz, geri kalan bölümü de kırmızı şarap üretimine ayrılmıştır. 2004 yılı itibariyle toplam bağ alanları 110000 hektar civarındadır. Aynı yıl için üretim, 560000 Hektolitire olmuştur. Alan dağılımına bağlı olarak da ülkede üretilen şarabın yaklaşık %30'u sofr şarabı %70'i de kaliteli şaraplardan oluşmaktadır.

5-Bulgaristan: Bulgaristan'da şarap sektörü, dikimden vazgeçilen pek çok bağ ile bir değişim süreci yaşamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi de bağların yaşlanmış olmasıdır. Yaşlanan bu bağların bazıları (tüm bağ alanları içerisinde oranı %3 civarındadır) yeni çeşitlerle tekrar üretime açılmaktadır.

1999-2003 yılları arasında ülke, 1.3 Milyon hektolitrelik üretiminin yaklaşık üçte ikisini (840000 hektolitire) yurtdışına ihraç etmektedir (Üretimin yaklaşık %40'ı AB piyasalarına ihraç edilmektedir). Özellikle, İngiltere piyasasında yapılan pazarlama faaliyetlerinin ihracatta etkin bir rolü olduğu düşünülmektedir. Diğer önemli ihraç pazarları ise Baltık ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu'dur. İleride ihracatın daha da yüksek seviyelere ulaşması beklenmektedir

2003 yılında Şarap ve İçki Yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasanın temel amacı; uygulama aşamasında şarap üreticileri üzerinde kontrol ve denetiminin sağlanması için entegre bir bilgi sisteminin kurulmasıdır. Yasa dahilinde “Bulgaristan Şarap Fonu”nun kurulması da öngörülmüştür. Bu fonun ülkede üretilen kaliteli şarapların promosyonunun desteklenmesi için oluşturulmuştur. AB’ye uyum sürecinde;

- Organik şarap üretimi uygulamalarının yaygınlaştırılması,
 - Bağların kayıt altına alınması ve sürecin etkin bir şekilde denetlenmesi,
 - Şaraplık üzümlerin ve şarapların nakliyesi için gerekli şartlar,
 - Yeni bağların kurulması ve aşılarının yapılması,
 - İçkilerin ve şarapların etiketlenmesi
- ve diğer bazı esaslar ile ilgili çeşitli yasalar çıkartılmıştır.

6-Romanya: Yeni üye ülkeler arasında şarap üretiminin en yoğun yapıldığı ülke Romanya’dır. Bu ülkenin toplam şarap üretimi Bulgaristan, Hırvatistan ve Sırbistan’ın toplam şarap üretiminden fazladır. 1999-2004 yılları arasında Romanya’da yıllık şarap üretimi 5,5 Milyon Hektolitreye civarında olmuştur. Buna rağmen, bağ alanlarında bir gerileme görülmektedir. Ülkede şaraplık üzüm yetiştirilen bağların sayısı ise 1.1 Milyon civarındadır. Bu bağlar, genelde kendi ihtiyaçları için şaraplık üzüm üreten çiftçilere aittir.

Romanya’da şarapçılık büyük bir gelişme göstermiştir. Üretimin yaklaşık %90’nını iç piyasaya verilmektedir. Kişi başı şarap tüketimi 25 litre civarındadır. 2002 yılı itibariyle yıllık ihrac miktarları 500000 hektolitreye ve değeri de 20 Milyon Avro civarındadır. Ülkedeki iklim koşulları, kaliteli şaraplık üzüm çeşitleri yetiştirilmesi için uygundur. Fakat, özellikle bu tür şarapların ihrac payının yükseltilmesi için, sektörde yeniden yapılandırma ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Bu nokta, ülke şaraplarının, tam üyelik sonrasında AB menşeli şaraplarla rekabet edebilir düzeye getirilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Kaliteli şarapların ihracat dışında üretimdeki payı da %10 civarındadır. Bu yönde, sektörde yeniden yapılandırma ise daha kaliteli şaraplık üzüm çeşitlerinin dikilerek üretimin iyileştirilmesi, verimliliğin yükseltilmesi yönünde teknoloji yatırımlarının artırılması ve üretici kooperatiflerinin geliştirilmesidir.

Günümüzde, Romanya hükümeti bağların kayıt altına alınması için AB'den 4 yıllık bir uyum süresi istemiştir. Ayrıca, sektördeki gelişimin sağlanması yönünde daha güçlü üretici örgütlerinin ve daha etkin bir pazarlama yapısının oluşturulması amaçlanmaktadır.

5.1.3 1999 Öncesi Ortak Piyasa Düzeni Mevzuatı

AB'de şarap, OPD'ye ilk olarak alınan ürünlerden biridir. Piyasa düzenini oluşturan yasal çerçevede, 1999 yılına kadar çok temel değişiklikler yapılmamış; değişiklikler genellikle o günkü piyasa şartlarına uyum sağlanması için yapılan ufak güncellemeler şeklinde olmuştur. 1999 Reformu ile birlikte eski OPD kavramlarının çoğu değişmiş ve güncel hale gelmiştir. Bu nedenle, piyasa düzeni incelenirken 1999 yılı öncesi döneme çok kısa olarak değinilecek ve OPD temelde 1999 yılı sonrası uygulamaları ile verilecektir. Çalışmaya bu bölümün dahil edilmesinin temel amacı, şarap piyasasının boyutunun büyüklüğünün vurgulanmasıdır.

AB'de şarap 1962 yılında OPD'ye dahil edilmiştir. Bu piyasa düzeninde, ilk olarak şaraplık üzüm yetiştirilen bağların kayıt altına alınması, üretimin ve stokların ilgili makamlara bildirilmesi ve belirli yörelerde üretilen kaliteli şaraplar için özel bir rejimin benimsenmesi öngörülmüştür. Fakat, şarap için piyasa düzeninin tamamlanması 1970 yılını bulmuştur. Yapılan yasal düzenleme, 1999 yılına kadar üç kere değiştirilen mevzuatın temelini oluşturmuş olup genelde sofralık şaraplar ile kaliteli şarapları kapsamaktadır.

1970 yılından itibaren şarabın OPD'si için yapılan düzenlemeler, OTP'nin en karmaşık mevzuat serilerinden birini oluşturmuşlardır. Şarabın OPD'sinin kapsamına aşağıdaki konular girmektedir;

- 1-Şarap piyasasına müdahale mekanizmaları,
- 2-Üçüncü ülkelerle ticaret,
- 3-Şaraplık üzüm üretim potansiyelinin kontrolü,
- 4-Enolojik (Enoloji çalışmada "şarap bilimi" anlamında kullanılmıştır) uygulamalar,

5-Şarap ürünlerinin tanımı, sunumu ve piyasaya sürümü,

6-AOC (Apellation D'Origine Controllé) esasları (Yöresel şarap isimlerinin korunması). AOC kavramı, işlenmiş veya işlenmemiş tarımsal ürünler için kullanılan genel bir ifadedir. Bu ifade, ürünün aslının coğrafi kaynağına dayandığını belirtir ve ürün ile üretildiği “toprak” arasında bir bağ kurar. Bu “toprak” nosyonu, aynı zamanda o yörede bulunan doğal ve insan kaynaklarını da içerisine alır ve sonuç olarak ilgili ürün “toprağı” dışında hiçbir yerde üretilemez (Anonymous 2007a). Özetle, AOC kavramının amacı ürünün üretimi ile ilgili itibarını korumaktır. Bu bilgilendirme, yukarıda verilmiş olan “Apellation D'Origine Controllé” kelimesi ile şarap etiketlerinde bulunmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu konuya değinilirken, kısaca “apelasyon” kelimesi veya AOC kısaltması kullanılacaktır.

AOC kavramı, çalışmada pek çok kez ortaya çıkacak bir kavram olduğu için sadece Fransa'daki uygulaması çerçevesinde bile açıklanabilir. Bu kavram Fransızlar tarafından, 1935 yılında kaliteye yönelik üretim yapan şarapçıları, bağlarını ve üretilen şarapların isimlerini korumak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Bu sistem şarapların kalitesinden çok, şarabın yapımında kullanılan malzemeler için önem taşımaktadır. Bir şarabın AOC'ye sahip olabilmesi için yedi farklı kriteri karşılaması gerekmektedir. Bunlar;

1-Üretim alanının uzun süreden beri şaraplık üzüm yetiştirilme amacıyla kullanılıyor olması ve alan kaydının bu yönde yapılmış olması. Arazinin toprak, şekil ve yükseklik şartlarının üzümlerin yetiştirilme amacına uygun olması.

2-Alanda yetiştirilen üzümlerin o üzümün sadece özel bir toprak türü ve iklimde yetiştirilebileceğine dair tarihsel verilerinin bulunması,

3-Yetiştirilmede kullanılan bağcılık teknikleri (hektar başına üzüm, budama teknikleri, gübreleme yöntemleri gibi),

4-Hektar başına verim ölçüsü (fazla verim üzümün kalitesini düşüren bir faktör olabilir),

5-Üzümdeki alkol oranı (üzümün aromasını koruması için erişmek zorunda olduğu şeker miktarının ölçülebilmesi için),

6-Şarabın üretim teknikleri (Bazı durumlarda geçmişte iyi sonuç alınmış farklı tekniklere başvurulması gibi),

7- Resmi tadım süreci

olarak sayılabilir. Bu şartlar, aynı zamanda, AB’de apelasyon taşıyan şarap çeşitleri için de “genel kural” niteliği taşırlar (Anonymous 2007b).

Şarap yapımında kullanılan üzümlerin üretildikleri bağlar da genelde şaraplara isimlerini veren bağlardır. Bu bağların isimleri, sahiplerinin isimleri olabildikleri gibi, üretildikleri yörelerin de isimleri olabilirler, bu nedenle her şarap çeşidi üzümünün bağına özeldir. Fakat bu isimler AOC çerçevesinde verilen isimlerle karıştırılmamalıdır. Dolayısıyla, damak zevki arayan tüketicilerin, şarap alırken isimlerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda yerel bölgelerde üretilmiş ürünlerin tüketimi bir yerde de “coğrafi kimlik” olgusunu ön plana çıkarmakta olup belirli bölgelerde bu tür ürünlerin tüketimi yaygındır (Dimara and Skuras, 2005).

OPD süreci içerisinde, şarap piyasasının düzenleme çalışmaları başladığında, şarabın yoğun olarak üretildiği ülkelerdeki şarapçılığın dikkate alındığı görülmektedir. Örneğin, özellikle sofralık ve kaliteli şaraplar için yapılacak bir düzenlemede Fransa’nın ağırlığı söz konusu olmuştur. Buna karşın, Almanya ve Lüksemburg da kendi yöntemleri ile şaraplık üzüm yetiştirebilmelerine olanak sağlayan tüzük maddelerinin çıkarılması için çaba göstermişlerdir. İtalya ise, Fransa’nın tersine; kendi şarapçılığının rekabet gücünü artırmak için bağ alanı boyutlarının tamamen serbest bırakılmasını talep etmiştir. Kısacası, şarap piyasası için ortak bir nokta bulunması; üye ülkelerdeki şarapçılığın farklı yapıları nedeniyle başlangıçta zor olmuştur. Bu sorunlar, 1999 yılına kadar şarapçılık hakkında mevzuata yeni eklenen tüzüklerle çözülmeye çalışılmıştır.

5.1.4 1999 yılı şarap reformu düzenlemeleri ve Ortak Piyasa Düzeni mevzuatı

1999 reformu ile birlikte, öncelikli olarak şarap piyasası için, var olan mevzuatın sadeleştirilmesi öngörülmüştür. Bunun en büyük nedenlerinden biri, 1970’li yıllardan başlayarak ortaya çıkan üretim fazlası beklentisinin azaltılmasıdır. Bu durum da şarapçılık için bir reform gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1999 Reformu Birlik için, yeni bir politika olarak nitelendirilebilir. Bu yeni politikanın, hem ekonomik, hem de hukuki amaçları vardır. Bu amaçlar şu şekilde özetlenebilir;

A-Geleneksel alkol ve şarap ile şarap türevi ürünlerin korunması: AB'nin belli bölgelerinde sofralık ve kaliteli şarap üretimi çok yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Aynı zamanda, bu yörelerde şaraplık üzüm, şıra ve sirke yanında aromalı şarap gibi farklı tipte ürünlerin üretimi de yaygındır. Yeni düzenlemelerle, bu bölgedeki yerel üreticilerin korunması ile birlikte ülkelere olan ekonomik katkılarının da devamlılığı sağlanması amaçlanmıştır.

B-Rekabet gücünün kaliteye bağlı olarak artırılması: Mevcut pek çok şarap türünün daha fazla kalite talep eden genç tüketicilerin damak zevklerine cevap verebilmesi için kalitelerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Şarapların kalitesinin yükseltilmesi için de belirli yörelerde üzüm kalitesinin yükseltilmesi, dolayısıyla bağcılık tekniklerinin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, kalite kriterlerinin yükseltilmesi; belirli yerel üreticilerin Dünya piyasalarına açılmalarında ve Dünyanın en büyük şarap üreticisi konumunda olan Birliğin bu piyasalarda yeni rakiplerle yarışabilmesine olanak tanıyabilecektir.

C-Piyasaların serbest hale getirilmesi: Özellikle, DTÖ Tarım Anlaşması sonrasında işlevini iyice yitiren referans fiyat gibi şarapçılığa müdahale mekanizmalarının ortadan kaldırılması gerekmiştir. Şarap işletmelerinin, piyasa gereksinimlerine uygun üretim yapabilmeleri için, piyasaların serbestleştirilmesi de hedeflenmiştir.

D-Üretici ve aracı işletmelerin rollerinin ön plana çıkarılması: Şarap piyasasının yapılandırılmasında, sektörün katılımının sağlanması; yardım mekanizmaları, çevreye duyarlı üretim tekniklerinin yerleştirilmesi gibi kararların üretim etkinliğini artırabileceği düşünülmüştür.

E-Sadeleştirilmiş mevzuat: Kısaca, yukarıda sayılan amaçlara ulaşılabilmesi için sadeleştirilmiş bir mevzuat gerekmektedir.

1999 yılı şarap reformunu düzenleyen mevzuatta bulunan tüzüklerin sayısı, oldukça fazladır. Bu aşamada en önemli tüzükler aşağıda verilmiştir;

- 1-1493/1999 sayılı Konsey tüzüğü-Ana Metin (OJ L 179, 14.7.1999),
- 2-Üretim potansiyeli ile ilgili 1227/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 143, 16.6.2000),
- 3-Şarap ürünlerinin tanımlanması ve şarap piyasasının izlenmesi için bilgi toplanmasına yönelik olarak, 1493/1999 sayılı tüzüğün uygulanması için detaylı kuralları belirleyen 1282/2001 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 176, 29.6.2001),
- 4-Şarap Ortak Piyasa Düzenine ilişkin 1493/1999 sayılı tüzüğün piyasa mekanizması uygulamalarına yönelik detaylı kuralları belirleyen 1623/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 194, 25.7.2000),
- 5-Belirli şarap ürünlerinin tanımlanması tarifi ve sunumu ile ilgili 753/2002 sayılı Komisyon tüzüğü,
- 6-Belirli bölgelerde üretilen kaliteli şaraplarla ilgili 1607/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 185, 24.7.2000),
- 7-Üçüncü ülkelerle ticarete yönelik kuralların ayrıntılı olarak düzenlenmesi ile ilgili 883/2001 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 128, 24.4.2001),
- 8-Şarap Ortak Piyasa Düzenine ilişkin 1493/1999 sayılı tüzüğün uygulanması ve Birlik şarap bilgisi kurallarının belirlenmesine yönelik ayrıntılı kuralları belirleyen 1622/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 194, 31.7.2000),
- 9-Şarap sektöründe kontrollere ilişkin detaylı uygulama kurallarını belirleyen 2729/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 316, 15.12.2000),
- 10-Şarap ürünlerinin nakliyesi sırasında beraberinde bulundurulması gereken belgelere ve sektörde tutulması gereken kayıtlara yönelik 884/2001 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 128, 10.5.2001).

Yukarıda belirtilen tüzüklerin hemen hemen tamamı ilgili konularda 1493/1999 sayılı tüzük hükümlerinin genişletilmiş ve değiştirilmiş biçimleridir. Detaylı araştırmaları yapılmış olmasına rağmen; oldukça uzun olmaları nedeniyle bu tüzüklere çalışmada yer verilmemiştir.

5.1.4.1 Ortak Piyasa Düzeninin genel çerçevesi

Birlik apında Şarap için uygulanan OPD, OTP'nin en karmaşık piyasa düzenlerinden bir tanesidir. Bunun nedeni ise, bu piyasa düzeninin sadece fiyat, müdahale ve ticaret gibi esasları düzenlemesi yanında Şarap sektörüne özel üretim, ulaŐım, işleme gibi esasları da içermesidir. Mevzuat, Birlik'te üretilen Şarapları iki temel kategoriye bölmektedir. Bunlar apelasyon içermeyen sofrasarapları ile 6. maddedeki tüzükle düzenlenen kaliteli Őaraplardır. lkeler bazında da bu Şarapların yorumlanması farklılıklar göstermektedir. Genel olarak bakıldığında ise OPD kapsamında getirilen düzenlemeler üç temel başlık altında incelenebilir:

a-üzüm yetiştirme potansiyeli ile ilgili düzenlemeler,

b-“Klasik” olarak anılan depolama ve satış ile ilgili düzenlemeler ve ticaret düzenlemeleri,

c- Sınırlayıcı ltler (EU, 2006d).

Günümüzde, OPD, Birliğin Şarap konusunda izlediği politikayı da belirliyor olduğu için piyasa düzeninin yukarıda belirtilen mevzuat seti dışında temel hatlarının da verilmesinde fayda vardır. Bu temel hatlar, aynı zamanda 1493/1999 sayılı Ana Metin'de de belirtilen esaslarla paralellik göstermektedir. İzlenen politikalarda, ilk olarak üretim potansiyelinin yönetilmesi hedeflenmiştir. Bu yönetimin en önemli araçları ise Şaraplık zm üretilen bağların dikim haklarının sınırlandırılmasıdır. Diğer arağlar ise Şarapçılığın gelişmesi ve özellikle kalite ve kantitenin tüketiciler taleplerine eŐitlenmesi amacıyla sürdürülen süresiz “dikimden” alıkoyma ve dönüştürme/yeniden yapılandırma faaliyetleridir. Dikim hakları sınırlandırmaları 31 Temmuz 2010 tarihine kadar geçerlidir.

Bunun dışında, piyasa önlemleri yine 1493/1999'da belirtildiği gibi üretim fazlası Şarapların distilasyon mekanizmaları gibi geleneksel yöntemleri içermektedir. Bunun temel amacı, piyasada fiyat düŐmelerinin engellenmesidir. Ayrıca, tortu gibi Şarabın ek ürünlerinin zorunlu distilasyonu da Şarap kalitesinin artırılması için uygulanan ölçütler konumundadır. Piyasa dalgalanmalarının önlenmesi için, yardımlar sadece Şarabın ve

üzüm şirasının süreli saklanması durumunda ödenmektedir. Şıranın alternatif kullanımı yönünde “zenginleştirme” yardımı da verilmektedir. DTÖ Anlaşması ile değişikliğe uğramış olmasına rağmen, sübvansiyon, tarife gibi yöntemler de günümüzde kullanılmaktadır. Şarap ithalatı konusunda üçüncü ülkelerle anlaşmalar yapılmış olup bu anlaşmalardan bir tanesi de Türkiye ile yapılan anlaşmadır.

Yukarıda sıralanan mevzuattaki ayırmadan da anlaşılacağı gibi, coğrafi işaretleme konusunda getirilen düzenlemeler de Birlikte piyasa düzeninin bir parçası olarak kabul edilebilir.

5.1.4.2 Ana Tüzük

1-Tüzüğün genel esasları

1493/1999 sayılı tüzük OPD'nin temel çerçevesini oluşturduğu için tüzüğün maddelerinin detaylı olarak incelenmesi 1999 yılından sonra izlenen reform politikası hakkında da bir fikir verecektir.

Bu tüzüğün genel amacı şu şekilde sıralanabilir;

- 1-Birlik piyasasında arz ve talep arasında iyileştirilmiş bir denge sağlanması,
- 2-Üretim fazlalarının ortadan kaldırılması için yapay bir yöntem olarak görülen piyasa müdahalelerine başvurulmaması,
- 3-Şarap piyasasının desteklenmesi ve özellikle bu şekilde şarap arzının devamlılığının sağlanması,
- 4-Bölgesel çeşitliliklerin korunması,
- 5-Sektörel örgütlerin ve üretici örgütlerinin rollerinin resmileştirilmesi.

Tüzüğün diğer bazı amaçları da aşağıda belirtilmiştir;

- 1-Şarap üretim potansiyelinin korunması yönünde, ileride açıklanacak olan milli rezervlerin, dikim haklarının ve kaynakların etkin kullanımı,

2-Dikim haklarının sınırlandırılması kapsamında, üretim fazlasının belirlenme kriterlerinin konulması. Taleple uygun olmayan ve bağların yeniden yapılandırılması/dönüştürülmesi yoluyla üretimin iyileştirilebileceği yörelerde bağcılık yönetiminin desteklenmesi. Buna ek olarak, yeniden yapılandırma/dönüştürme çalışmalarının planlı bir şekilde yapılmasının ve bu çalışmalar sırasında bölgesel çeşitliliğin korunuyor olduğunun denetlenmesi,

3-Üye ülkelerde yetiştirilen şaraplık üzüm çeşitlerinin sınıflandırılması,

4-Piyasa dengesinin kurulması ve piyasa değişimlerine hızlı uyum sağlanması yönünde sofr şarapları ve üzüm şırası için özel depolama yardımları verilmesi.

5-Şarap kalitesinin korunması için, tortu gibi alt ürünlerin de distile edilmesinin sağlanması,

6-Şarabın içilebilir alkol sektörüne ve distile edicilere sağladığı katkının göz önüne alınarak, sofr şarapları için bir distilasyon yardımının yapılması,

7-Piyasada çıkabilecek potansiyel krizlere karşı (şarap fiyatlarında aşırı düşüş, aşırı yükseliş veya üretimde aşırı kalite düşmesi gibi) “Kriz Distilasyon Mekanizması” çerçevesinde üreticilere yardım edilmesi,

8-Şarabın özel durumu da göz önüne alınarak, üretici örgütlerinin piyasanın amaçlarına ulaşmasına katkıda bulunmasının sağlanması,

9-Özellikle, kaliteli şarap piyasasının iyileştirilmesi için, bu konuda Birlik’çe verilen kararların, üye ülkelerin üretici örgütleri tarafından etkin bir şekilde uygulanması. Üretici örgütlerinin tüketici menfaatlerini göz önüne alarak bazı ek görevleri üstlenmeleri,

10-Şarapçılık ürünleri için ek analiz yöntemleri geliştirilmesi,

11-İthal ürünlerin hangi ülke ürünü olduklarının netleştirilmesi ve Birlik ürünleri ile karışmasının önlenmesi için etiketleme kuralları uygulanması,

12-Coğrafi işaretleme kapsamında karmaşıklığın önlenmesi yönünde kuralların etkin hale getirilmesi,

13-Üçüncü ülkelerle, ticaretin izlenebilmesi için ihracat ve ithalat lisansı uygulamasına geçilmesi. Bu ülkelerden ithal edilen şarapların Birlik standartlarına uyumlu olmasının sağlanması,

14-Yukarıda sayılan amaçlara ulaşılması için bir “işletme komitesi” aracılığı ile Komisyon ve üye ülkeler arasında yakın işbirliği sağlanması.

2-Tüzüğün detaylı içeriği:

Yukarıda belirtilen noktalara bağlı olarak, 1493/1999 sayılı tüzükte belirtilen şartlar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır. Buna göre;

a-Şarap tanımları: Tüzük kapsamında olan şarap ve şarap türevi ürünlerin tanımı yapılmıştır. Buna göre, ele alınan ürünler üzüm suyu ve şırası, şaraplık üzümler ve diğer taze üzümler ve şarap çeşitleridir.

b-Dikim hakları: Yeniden dikim haklarının geçerli olmadığı arazilerde şaraplık üzüm üretimi 2010'a kadar yasaktır. Bu durumda, tüzüğün geçerlik kapsamı coğrafi olarak da kesinleştirilmektedir.

Üreticilerin yeniden dikim haklarına kavuşabilmeleri için; şarap arazilerini arazi toplulaştırma veya bağcılık araştırmaları gibi faaliyetler için kullanmaları gerekmektedir. Buna ek olarak, bu araziler bitki koruma amaçlı veya kişisel amaçlı tüketim (için şarap üretimi) için de kullanılabilirler. Bu arazilerin kullanım hakları ise üreticilerin belirli bir bağ alanından vazgeçmeleri ve alanı boş bırakmalarının ardından geçen üç yıldan sonra sadece aynı alanda dikim yapmak şartıyla verilir.

AB’de şarap üretiminin ve kalitesinin devamlılığının sağlanabilmesi için bir diğer yol da yeniden dikim hakları kapsamında “milli rezervlerin” oluşturulmasıdır. Bu rezervlerin oluşturulabilme şartları ve rezervlerin etkin yönetimi de tüzüğün temel amaçları arasında sayılabilir. Bu yönetimin sağlanmasında düzenlenen esaslar ise şu konular ile ilgilidir;

-Milli fonlardan yapılacak ödemeler ve bu ödemelerin yapılış şekli,

-Resmi fonlardan yapılacak ödemeler,

-Rezervlerin kullanımı sırasında, piyasa talebine uygun üretim yapılması yönünde dikilen bağ çeşidi,

-Tüm bu konularda uygulanması gereken üretim yöntemlerinin denetimi. Buna ek olarak, yerel rezervler yaratmak isteyen üye ülkelerin transfer hakları da bu başlık altında düzenlenmiştir.

Çizelge 5.4 1493/1999 sayılı tüzüğe göre dikim hakları (arazi genişliği)

Ülkeler	Alan Genişliği
Almanya	1534 hektar
Yunanistan	1098 hektar
İspanya	17355 hektar
Fransa	13565 hektar
İtalya	12933 hektar
Lüksemburg	18 hektar
Avusturya	737 hektar
Portekiz	3760 hektar

Yeniden dikim haklarının yaratılma esasları ise Çizelge 5.4’te belirtilen dikim haklarının korunması kaydıyla, üye ülkelerin milli rezervler yaratması koşuluna bağlanmıştır. Rezervlere katkıda bulunan üreticiler yeniden dikim haklarından yararlanabileceklerdir.

Hektar başına sökme primleri belirlenirken şu esaslar dikkate alınacaktır;

- a) İşletmenin üretim kapasitesi,
- b) Üretim metodu,
- c) İşletme alanının birim alana göre büyüklüğü,
- d) Üretilen şarap çeşidi.

Yukarıdaki esaslara bağlı olarak, üretilen şarap miktarı kadar bağ sökümü primi verilebilecektir. Aynı zamanda, 10 yılın üzerinde dikim yapılan ve/veya uzun süredir şaraplık üzüm dikimi yapılmayan alanlar için bu prim geçerli değildir.

c-Bağların dönüştürülmesi/yeniden yapılandırılması: Tüzükte ayrıca bağların dönüştürülmesi/yeniden yapılandırılması ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Sistemin amacı, piyasa talebine göre üretimin yönlendirilmesi olarak düşünülebilir. Hükme göre, korunan alanların daha verimli kullanımı sayesinde, bağ alanlarının daha etkin yönetimine katkıda bulunulabilecektir. Ekonomik ömürlerini doldurmuş bağ alanları için bu kural uygulanmamaktadır. Komisyonun bu sistem dahilinde vereceği destek ise planın uygulanması sonucunda üreticilerin ciro kaybının karşılanması ve dönüştürülme/yapılandırma maliyetlerine katkı şeklindedir. Maliyetlere katkı en fazla %50 oranındadır. Fakat Yapısal Politikada Hedef 1'e giren ülkeler için bu oran %75'e kadar çıkabilmektedir. Komisyon, üye ülkelere belirli özel durumları da göz önüne alarak, yıl başlarında bir fon sağlayacaktır. Bu fon, fonun sağlanacağı ülkenin Birlik şarap arazileri içerisindeki payı da dikkate alınarak üye ülkelerin teklifleri ile dağıtılacaktır. Buna ek olarak, üye ülkeler kendi fonlarından miktar artırımını da yapabileceklerdir. Dolayısıyla, tüzükte üretim yeniden yönlendirilirken, geri kalmış yöre veya ülkelerin kalkındırılması da dikkate alınmıştır.

d-Üretim potansiyelinin değerlendirilmesi: Ülkelerin üretim potansiyelleri belirlenirken, üye ülke tarafından Komisyona belirli bilgilerin sunulması gerekmektedir. Bunlar;

- a) Üretilen belirli üzüm çeşitleri,
- b) Bu çeşitlerin üretildiği alanların toplamı,

- c) Mevcut toplam dikim haklarının hacmi,
- d) Konu ile ilgili çıkmış ek kararlar olarak sayılabilir.

Bu bilgiler ışığında, elde edilen verilere ek olarak; üretim potansiyellerinin belirlenebilmesi için Komisyon, şarapçılık ürünlerinin üretimini, bu ürünlerin endüstriyel kullanımını ve ürünün tüketim trendlerini sorgulayacaktır. Ayrıca, Komisyon piyasanın yönetimi ve arzın değiştirilebilmesi için, hammadde üretimi ile ilgili, gerekli olan diğer şartları da belirleyebilir. Bu aşamada, şarap üreticileri gibi şıra üreticileri de her yıl komisyona ürettikleri miktarları bildirmek zorundadırlar. Şarap ticaretiyle uğraşan kişilerden ise her yılın veya bir önceki hasat yılının stok miktarları bilgisi (şarap veya şıra) istenebilir. Buna ek olarak, Komisyon, bu kişilerden ithal etmiş oldukları hammadde miktarlarını da ayrıca talep edebilir (Bazı şarap tipleri için üçüncü ülkelerden ithal edilen şaraplar hammadde olarak kullanılabilir).

e-Özel depolama yardımları: Tüzükte özel depolama yardımları da yer almıştır. Bu yardımlar, sofralık şaraplar, üzüm şırası ve konsantre edilmiş üzüm şırası için geçerlidir. Yardımlar, müdahale kuruluşları tarafından bir anlaşma çerçevesinde verilecektir. Buna göre, kısa dönem depolama yardımlarının verilecekleri tarih aralıkları tüzükte ayrıca belirtilmektedir. Depolama yardımlarında, temel alınan özellik, ürün kalitesidir. Sofralık şaraplar için yapılacak yardım anlaşması iki koşul içermektedir. Bu koşullar şunlardır;

- 1-Yardımanın bitiş şartları,
- 2-Ürünün piyasa fiyatının yardım miktarının üzerine çıkması (bu durumda verilen yardım kesilecektir) durumunda uygulanacak kurallar.

Özel depolama yardımları, teknik depolama ve faiz masraflarını kapsar ve bunların miktarları da anlaşmalarda sabit olarak belirtilir. Sadece konsantre üzüm şırası için, konsantrasyon oranlarına göre ödeme miktarlarında değişiklik yapılabilir. Dolayısıyla, depolama yardımları ile ilgili hükümler pek çok farklı ürün çeşidi için ayrı ayrı düzenlenmiştir.

g-Distilasyon ile ilgili özel hükümler: Tüzükte, distilasyon ile ilgili pek çok hükme yer verilmiştir. Bunlardan bazıları distilasyon için üretilen üzüm şırası (hacimde) veya şarabın satın alınması ile ilgilidir. Buna göre, distile edici tarafından üreticiye ödenen fiyat satın alma fiyatından düşük olmamalıdır. Distile edici; distilasyon sonrasında alkol oranı en az %52 (hacimde) olan ürünlerden yardım alabilir veya müdahale kuruluşlarına alkol oranı en az %92 (hacimde) olan ürünü teslim edebilir.

Distilasyon, üretim veya ihrac fazlası olan şaraplar için de geçerli olabilir. Bir şarap tipinin üretim fazlası olarak sayılabilmesi için, önceden belirlenmiş bir zaman aralığında üretilmiş olması gerekmektedir. Tüzükte, bu çerçevede distile edilmesi söz konusu olacak şarapların satın alma fiyatları da ayrıca belirtilmiştir. Yine distile edici tarafından üreticiye verilen fiyat, satın alma fiyatından az olamaz.

Şarap piyasalarını desteklemek ve şarap arzının sürekliliğini sağlamak için distile ediciler, yardımlarla desteklenebilirler. Bu yardım şekli, tüzükte “birincil” ve “ikincil” yardım olarak ikiye ayrılmıştır. Ortalama minimum fiyat şeklinde verilen birincil yardımın amacı, şarapların rekabetçi fiyatlarla satılmasını sağlamaktır. Depolama maliyetleri yardımı şeklinde verilen ikincil yardımın amacı ise, birincil yardım sisteminin işleyişini kolaylaştırmaktır.

Yukarıda sayılanlara ek olarak, tüzükte bir kriz distilasyon mekanizmasından da söz edilmektedir. “Kriz” durumu demek, şarapçılıkta ciddi üretim fazlaları veya kalite problemlerinin ortaya çıkması demektir. Bu aşamada, üretim fazlalarının eritilmesi ve bir hasat yılından diğerine arzın devamlılığının sağlanması için “kriz distilasyon mekanizması” adında bir yöntem uygulanabilir. Bu yöntem, üreticilerin isteği doğrultusunda gerçekleştirilir, fakat uygulama alanı, belirli şarap ve bölgelerle sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda, belirli bir şarap tipinin piyasa fiyatında zaman içerisinde devamlı bir düşüş olması durumunda da yine aynı yöntem uygulanabilmektedir. Bu yolla yine arzın talebe göre yönlendirilmesi sağlanabilecektir.

g-Özel yardımlar: Özel durumlar için de ayrı bir yardım şekli söz konusudur. Buna göre, sadece konsantre edilmiş ve distile edilmiş konsantre üzüm şırası için bu yardım

verilebilir. Yardımın amacı, Birlik içerisinde, üzüm suyu veya türevlerinin üretilmesi için üreticilere destek sağlamaktır. Bu yardım, diğer tarımsal ürünler için de uygulanan “üretici yardımlarına” benzetilebilir.

h-Sektördeki üretici örgütleri: Tüzükte, şarapla ilgili üretici örgütlerinin de yapılandırılmalarından kısaca söz edilmiştir. Buna göre, üretici örgütlerinin amaçları;

- a) Üretimin planlı bir şekilde talebe uydurularak, bu süreçte üretim miktarlarının ve kalitesinin korunması,
- b) Üreticiler için gerekli pazarlama imkanlarının yaratılması,
- c) Üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve üretici fiyatlarının sabitlenmesi,
- d) Çevre dostu üretim tekniklerinin korunması (Çevrenin ve biyo-çeşitliliğinin korunması) şeklinde sıralanabilir.

Bu amaçlar da tarım sektöründeki diğer üretici örgütlerinin amaçları ile paralellik göstermektedir.

Tüzükte, diğer sektörel örgütlerle ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Bu örgütler, Birlik tüketici menfaatlerini korumak için;

- a) Piyasadaki üretim bilgilerinin tüketicilere açık ve gerçek olarak ulaşmasını,
- b) Piyasa araştırmaları yaparak ürünlerin piyasada doğru şekilde konumlandırılmasını,
- c) Firmalar arasındaki anlaşmaların Birlik kurallarına uygun şekilde yapılmasını,
- d) Üretim potansiyelinin tam olarak kullanılmasını,
- e) Piyasa talebine ve tüketici zevklerine uygun ürünlerin üretilmesi için, bilgi toplanmasını,
- f) Çevre dostu üretim tekniklerinin desteklenmesini,
- g) Üretim sırasında toprak ve su kaynaklarının korunması için gerekli girdilerin sağlanmasını,
- h) Ürün kalitesinin üretim ve satışın her aşamasında korunmasını

sağlamakla yükümlü olacaktır. Bu hükümler de Birlik içerisindeki şarap tüketicilerine verilen önemin boyutları hakkında fikir vermektedir.

i-Enolojik uygulamalar: Tüzükte enolojik uygulamalarla ilgili bir bölüm de bulunmaktadır. Üye ülkeler, kaliteli şarap ve apelyasyon taşıyan sofraya şarapları için bir takım enolojik kuralları koyabilmektedirler. Bu bölümde, enolojik uygulamaların hangi türde şarap ve türevi ürünler için yapılabileceği, enolojik uygulama şekilleri ile bu uygulamaların hangi ürün çeşitlerine göre nasıl yapılacağı tüzüğün ekinde belirtilmiştir.

j-Şarap ürünlerinin tanımı ve sunumu: Belirli ürünlerin tanımı, sunumu ve korunması ile ilgili çeşitli hükümler de tüzükte yer almıştır. Bu hükümlerin genel amacı, üretici ve tüketici haklarının korunması, iç pazara müdahalenin kolaylaştırılması ve kaliteli ürünlere promosyon sağlanmasıdır. Bu aşamada, özellikle etiketleme sırasında belirli işaret ve kelimelerin kullanılması zorunlu kılınmıştır. Ayrıca, bu kelimelerin kullanımı için de bir denetim yöntemi oluşturulması öngörülmüştür. Bunlara bir örnek olarak apelyasyon verilebilir. Bir şarabın yasa da belirtilen türde bir işaret taşıması durumunda, bu işaretin hem etiket hem de resmi yazışmalarda belirtilmesi gerekmektedir. Bu “coğrafi işaret”, belirli bir bölgede bulunan ufak bir grup, idari organ, şaraplık üzüm yetiştiren bir yöre ve diğer bir bölge olabilir. İthal edilen ürünler için de benzer etiketleme kuralları getirilmiştir. Çünkü, Birlik içerisinde sadece bu tür özellikleri karşılayan ürünlerin satışına izin verilmektedir.

k-Kaliteli şaraplar: Belirli yörelerde üretilen kaliteli şaraplar için de 1493/1999 sayılı tüzükte çeşitli hükümler getirilmiştir. Bu şaraplar, tüzükte “kalite likörler, kalite köpüklü şaraplar, kalite yarı köpüklü şaraplar ve diğer” olarak belirtilmiştir. Yine tüzüğe göre, kaliteli şaraplar “taze üzüm, fermente edilmiş veya normal üzüm sırası ve şaraptan yapılmış ve fermante halde yeni şaraplar” olarak sınıflandırılmışlardır. Bir şarabın üretim sürecine göre “kaliteli” sayılabilmesi için de üretim bölgesi, üzüm çeşidi, dikim metodu, minimum alkol miktarı (hacimde), hektara verim gibi noktalar esas alınmaktadır. Tüzüğe göre, üretici tarafından bir şarap tipinin kalitesinin azaltılması veya artırılması için ek bir çalışma yapılması mümkündür. Bunun için gerekli yasal süreç de tüzükte ayrıca belirtilmiştir.

l-Üçüncü ülkelerle ticaret: Tüzükte yer alan en önemli hükümlerden bir tanesi de üçüncü ülkelerle yapılan ticaretle ilgilidir. Buna göre, üçüncü ülkelere ithal edilen ürünlerden ithalat lisansı (ve bazı durumlarda ihracat lisansı) istenmektedir. Ürünlerin ithalatı, ithalat lisanslarının üzerinde yazan süre içinde yapılmış olmalıdır. İthalat lisansı kapsamında ithal edilebilecek ürünlerin listesi de ayrıca tüzükte belirtilmiştir.

Buna göre, üçüncü ülkelere ithal edilecek ürünler, OGT'ye tabi olacaklardır. Ürünün Birlik içerisinde serbest dolaşıma geçebilmesi için de ithalatçı, bir güvence yatırmaktadır. Aynı zamanda ithalatçı, şarabın içerisindeki maddelerin ve etiketleme standartlarının Birlik kurallarına uygun olduğunu belgelemek durumundadır. İthal edilen ürünlerin Birlik piyasasında olumsuz bir etki yaratmasının önüne geçmek için, bazı ürünlerden de ek bir gümrük alınabilir.

Gümrükler dışında, tüzükte tarife kotası uygulamalarına da değinilmiştir. Bir ürünün tarife kotası uygulamasından yararlanabilmesi; ürünün üretildiği ülkenin belli olması ve ithalat lisans belgesi düzenlenebilmesi için yeterli şartlara sahip olmasına bağlıdır. Ek olarak, ithalata konu olacak ürünlerin sahip olmaları gereken alkol miktarlarından bazıları da metinde yer almıştır.

Tüzükte sadece ithalatla ilgili değil, ihracatla ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Buna göre, bir ürünün ihracat sübvansiyonundan yararlanabilmesi için çeşitli genel kriterleri karşılaması gerekmektedir. Bu kriterler, kaynakların etkin kullanımı ve ürün özelliklerine uygunluktur. Ayrıca, sübvansiyonun verilmesi sırasında büyük-küçük üretici arasında ayırım yapılmayacaktır. İhracat sübvansiyonları tüm Birlik üyeleri için ayrı ayrı belirlenmiştir. Bunlara ek olarak, sübvansiyondan yararlanmak için bir de ihracat lisansına sahip olunması gerekmektedir. Sübvansiyonların verilmesi sırasında aşağıdaki noktalar dikkate alınacaktır:

- a) İhracat sübvansiyonu verilecek ürünün Birlik içerisindeki fiyatı ve bulunabilirliği,
- b) İlgili ürünün dünya fiyatı,
- c) İhraç edilecek ülkeye en düşük taşıma maliyeti,
- d) Topluluğun şarap ihracatı için belirlediği amaçlar,

e) İhraç edilecek maldan sağlanacak ekonomik yarar.

İhracat sübvansiyonu verilecek malın fiyatı Birlikteki en düşük düzeyden hesaplanacaktır. Bu fiyat hesaplanırken de şu hususlar dikkate alınacaktır;

a) Aynı ürünün üçüncü ülkelerdeki fiyatı veya,

b) İlgili ürün için üçüncü ülkelerin en düşük ithalat fiyatı veya,

c) Aynı ürünü ihraç eden üçüncü ülkelerdeki-varsa- sübvansiyonlu en düşük üretici fiyatları.

Yukarıdakilere ek olarak, tüzükte, ihracat sübvansiyonları ile ilgili; sübvansiyonların altı aylık uygulama süresinin bulunmasından da söz edilmiştir.

Giriş kısmında verilen;

-Şarabın talebe göre arz edilmesi,

-Üretim fazlalarının azaltılması,

-Stok maliyetlerinin düşürülerek, stokların genellikle güvenlik stokları şeklinde tutulması esasları, mevzuatın rekabet gücü üzerindeki en büyük olumlu etkisi olarak görülebilir. Ayrıca piyasalarda meydana gelebilecek olağanüstü durumlar karşısında, şarap üreticisinin korunması da üreticilerin rekabet gücü üzerinde olumlu etkiye sahip başka bir nokta olarak düşünülebilir.

Son yıllarda, şarapçılıkta “kalite” olgusu ön plana çıkmıştır. Birlik içerisindeki şarapların kalitesinin yükseltilmesi, tüketici kitlesinin artırılmasına katkıda bulunabilir. Bu kalite artışı, artan rekabet nedeniyle Dünya piyasalarında kaybedilen payın yeniden kazanılması yönünde de yararlı olacaktır. Ayrıca, Birliğe ihracat yapacak üçüncü ülke üreticilerinin de şaraplarının kalitesini artırmaları gerekmektedir. Kalite ile ilgili olan tüzükler ise tüm bu avantajların yakalanmasına olanak verebilir.

Tüm bunlara ek olarak, bir şarap üreticisi, birlik içerisinde satış yapabilmek veya en azından ihracat sübvansiyonu alabilmek için mevzuata göre üretim yapmak zorundadır. Buna bağlı olarak, mevzuatın; şarapçılığın hem iç hem de dış rekabeti üzerinde de

dolaylı bir etki yarattığı söylenebilir. Sonuçta şarabın OPD'sine bağlı olarak izlenen politika çok boyutlu ve oldukça kapsamlı bir politikadır.

5.2 Türkiye'de Şarapçılık

AB ile müzakere sürecinde, Türk şarabı da OPD'ye uyum için ele alınacak ürünlerin içerisine dahil edilmiştir. AB'ye ihraç potansiyelimizin tam olarak anlaşılabilmesi için, ilk olarak şarapçılığımızın günümüzdeki durumunun incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de şarapçılık incelenirken, öncelikli olarak, Türk şarapçılığının Dünyadaki durumu, ülkedeki şaraplık üzüm üretim potansiyeli ve şarap üretimi; bunun ardından da şarapçılıkta faaliyet gösteren işletmelerin genel durumu ele alınacaktır.

5.2.1 Türk şarapçılığının dünyadaki durumu

Türk şarapçılığının Dünya'daki durumu üç ana başlık altında incelenebilir. Bunlar;

- 1-Türk şarabının Dünya üretimindeki payı,
- 2-Türkiye'deki şarap tüketiminin Dünya tüketimindeki payı,
- 3-Türk şarabının Dünya şarap ticaretindeki payıdır.

Türk Şarabının Dünya Üretimindeki Payı: 1983-1999 yılları arasında, ülkemiz Dünya'daki şaraplık üzüm üretilen bağ alanlarının ortalama %7,4'üne sahiptir. Aynı yıllar için, Türkiye'nin Dünya şarap üretimindeki payı %0.2 civarında seyretmiştir (Anderson, 2001). Potansiyel yüksek olmasına rağmen, ülkemiz Dünya şarap üretiminde alt sıralarda yer almaktadır. Dünya ile karşılaştırıldığı zaman, üretim hacminin düşük kaldığı görülmektedir. 2002 yılında Dünya'da şarap üreten 67 ülke içerisinde Türkiye 42. sırada bulunmaktadır (Anonymous 2004).

Türk Şarabının Dünya Tüketimindeki Payı: Ülkemizdeki şarap tüketiminin düşüklüğü, Dünya şarap tüketimindeki payımıza da yansımıştır. Dünya'da, şarabın çok yoğun olarak tüketildiği ülkelerin bulunmasının da etkisiyle ülkemiz 1983-2004 yılları arasında Dünya toplam şarap tüketiminde ortalama %0,1 civarında bir paya sahip

olmuştur (Anderson 2001, Wittwer and Rothfield, 2006). Bu durum, günümüzde de geçerliğini korumaktadır. 2002 verilerine göre, ülkemiz dünyadaki şarap tüketiminde 90.sırada yer almıştır (Anonymous 2004).

Türk şarabının Dünya Şarap Ticaretindeki Payı: Şaraplarımızın Dünya şarap ihracatı hacmindeki payı 1983-2004 yılları arasında %1 civarında olmuştur. Buna karşılık, hem ihracat değeri hem de ithalat miktar ve değeri olarak bakıldığında Dünyadaki payı oldukça küçüktür.

5.2.2 Şarap üretimi

5.2.2.1 Türkiye’de şaraplık üzüm çeşitleri ve şaraplık üzüm üretimi

Türkiye’de bağ alanlarındaki iklim ve toprak koşulları, şaraplık üzüm yetiştirmeye uygundur. Anadolu’da şarap üretimi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bu çerçevede, şaraplık üzüm çeşitlerinin bol ve bazı türlerin yüksek kalitede olması, şarap üretimi üzerinde olumlu etkide bulunmuştur. Ülkemizde 9 ayrı bölgede şaraplık üzüm üretimi yapılmaktadır. Bu bölgeler şunlardır;

- 1.Bölge: Tekirdağ, Edirne, Kırklareli,
- 2.Bölge: Çanakkale, Bilecik, Balıkesir,
- 3.Bölge: (Orta Anadolu): Ankara, Yozgat, Çorum, Amasya, Tokat,
- 4.Bölge: Nevşehir, Kırşehir, Aksaray, Niğde,
- 5.Bölge: Konya, Mersin,
- 6.Bölge: İzmir, Manisa,
- 7.Bölge: Denizli, Burdur, Isparta,
- 8.Bölge: Erzincan, Tunceli, Elazığ, Malatya,
- 9.Bölge: Gaziantep, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin (DPT, 2000 (a))

Çizelge 5.5’de Türkiye’deki şaraplık üzüm çeşitleri ve üretildikleri bazı yöreler verilmiştir. Bu üzümlerden bir kısmı yabancı kökenli olup, kültür üzümleri şeklinde dikim yapılırken, bir bölümü de tamamen Anadolu’ya özgü çeşitlerdir.

Çizelge 5.5 Türkiye’de çeşitli yörelerde yetiştirilen şaraplık üzüm türleri (DPT 2000a’dan yararlanılarak hazırlanmıştır)

Kırmızı Şaraplık Üzümler		Beyaz Şaraplık Üzümler	
İsim	Yöre	İsim	Yöre
Adakarası	2.bölge	Beylerce	2.bölge
Cinsaut	1.bölge	Clairette	1.bölge
Gamay	1.bölge	Chardonnay	1. ve 6. bölgeler
Karalahana	1.bölge	Riesling	1.ve 3. bölgeler
Papazkarası	1.bölge	Semillon	1. ve 6. bölgeler
Pinotnoir	1.bölge	Anadolu Yapıncağı (Vasilaki)	2.bölge
Kalecik Karası	3.bölge	Yapıncak	1.bölge
Alicante Bouschet	6.ve 1.bölgeler	Narince (Kazovası)	3.bölge
Boğazkere	8.bölge	Dökülgen	8.bölge
Öküzgözü	8.bölge	Kabarcık	8.bölge
Dimrit	3.ve 4.bölgeler	Rumi	8.bölge
Sergi Karası	8.bölge	Emir	4.bölge
Cabarnet Sauvignon	6.ve 1.bölgeler	Bornova Misketi	6.bölge
Carignan	6.bölge	Hasandede	3.bölge
Çalkarası	6.bölge	Maccaben	6.bölge
Syrah	6.bölge	Sultaniye Çekirdeksiz	6.bölge
Granache	6.bölge	Sauvignon Blanc	1.ve 2.bölgeler
Horozkarası	8.bölge	Ugni Blanc	6.bölge
Merlot	6.ve 1.bölgeler	Colombard	6.bölge
Cabernet Franc	6.ve 1.bölgeler	Sungurlu	3.bölge

Ülkemizde, toprak ve iklim özelliklerinin uygun olması nedeniyle, çeşitli üzüm türleri aynı anda üretilebilmektedir. Toplam üretimin bir bölümü sofralık ve kuru üzüm, bir bölümü de şaraplık üzüm üretimine ayrılmaktadır.

5.2.2.2 Bağ alanları

Ülkemizde yetiştirilen şaraplık üzüm çeşitlerinin fazla olmasının yanında, üretim potansiyelinin de yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumun en büyük göstergelerinden biri, bağ alanlarının genişliğidir. 1994-2004 yılları arasında bağ alanları ortalama 541.000 hektar civarında bulunmaktadır (TÜİK, 2004). Şaraplık üzüm yetiştirilen alanlar ise toplam bağ alanlarının ortalama %2,6'sı civarındadır (Wittwer and Rothfield, 2006). Alan genişliğinin yıllar içerisinde büyüklüğünü korumuş olması, şaraplık üzüm üretimi için yeterli derecede potansiyele sahip olduğumuzu göstermektedir.

5.2.2.3 Şarap üretim miktarları ve değerleri

Türkiye'de 1983-2003 yılları arasında şarap üretim miktar ve değerleri Ek 1 Çizelge 6 ve 7'de verilmiştir. Ülkemizdeki şarap üretimi, miktar ve değer olarak iki başlıkta ele alınabilir;

1-Miktar: 1983-2003 yılları arasında şarap üretim miktarları 16,6 Milyon ve 47.7 milyon litre arasında değişmiştir. En büyük üretim artışı ise 1987-1989 yılları arasında yaşanmıştır. Dikkati çeken tek nokta, üretimin son beş yılda geçmiş yıllara göre düşme göstermiş olmasıdır. Buna rağmen, 1983-2003 yılları arasında ortalama yıllık üretimin yaklaşık %4,37 civarında arttığı görülmektedir.

2-Değer: 1983-2003 yılları arasında üretim değerlerinin genelde artış gösterdiği söylenebilir. Tüm yılların ortalaması alındığı zaman, şarap üretim değerlerindeki yıllık ortalama artış %73'tür. Bu artış, şarabın %4.37'lik üretim artışı ile karşılaştırıldığı zaman oldukça yüksektir. Fakat, bu değer artışının nominal artış olduğunu belirtmekte fayda vardır.

5.2.3 Şarap talebi, kişi başı şarap tüketimi ve diğer alkollü içecekler içerisindeki payı

Türkiye’de 1983-2003 yılları arasında şarap talep (satış miktarı) miktar ve değerleri Ekte Çizelge 6 ve 7’de verilmiştir.

1-Ülkedeki Şarap Talebi: 1987-2003¹ yılları arasında ülkedeki sofr şarabı talebi, miktar olarak dalgalı bir seyir izlemektedir. Bu da yıllık %7,7’lik bir artışa karşılık gelmektedir. Talep değerinde ise 2000-2001 sezonu dışında genellikle artış görülmüştür.

2-Ülkemizdeki Şarap Tüketiminin Diğer Alkollü İçecekler İçerisindeki Payı ve AB Ülkelerindeki Şarap Tüketimi ile Karşılaştırması: Ülkemizde 1983-2002 yılları arasında kişi başına şarap tüketimi, diğer alkollü içecekler karşısında geride kalmıştır. (Ek 1 Çizelge 8). Türkiye’de, 1983-2002 yılları arasında ortalama kişi başına şarap tüketimi 0,32 litre civarındadır. Buna karşın, aynı yıllar arasında bu miktar AB ülkelerinde kişi başına 36,4 litredir. Şarap üreten ekonomilerde kişi başına şarap tüketimi 80 litre civarındadır. Aynı ekonomiler de buna paralel olarak şarap üretiminde Dünya’da üst sıralarda yer almaktadırlar.

Türkiye’de şarabın diğer alkollü içecekler tüketimindeki payı, özellikle 1960’lı yıllardan itibaren düşüşe geçmiştir. Ortalama tüketim, 1983-2002 yılları arasında %4,18 civarında kalmıştır. Bu pay, AB üyesi ülkelerde %40, şarap üreten ekonomilerde ise %70 civarındadır.

5.2.4 Dış ticaretimizde şarabın yeri

1983-2003 yılları arasında Türkiye’nin toplam şarap ihracat miktarı (tüm çeşitler) 85.748.000 litre; değeri ise 88.085.000 Dolardır (Anonymous 2004). Bu değerler, AB üyelerinden benzer üretim potansiyeline sahip Fransa ve İtalya ile karşılaştırıldığında binde ile ifade edilecek kadar küçüktür. Bu durum, Türkiye’nin 5.2.1’de görülen Dünyadaki konumuyla da paralellik göstermektedir.

¹ 1983-1987 yılları arasındaki veriler sadece dökme şarap içindir. Bu nedenle bu yıllar arasındaki veriler kullanılmamıştır.

Aynı dönemde, toplam ithalat miktarı (tüm çeşitler) 2.104.000 litre; değeri 6.276.000 dolar olmuştur (Anonymous 2004). Şarap tüketiminin düşük olması aynı zamanda ithalat rakamlarına da yansımıştır. AB ülkeleri ile karşılaştırıldığı zaman, şarabın birim ithalat değerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum da ülkemize ilgili yıllar içerisinde ithal edilmiş olan şarapların genellikle kaliteli şaraplar olabileceği kanısını doğurmaktadır.

5.2.5 Üretici sayısı, istihdam ile yöre ve üretici bazında kapasite durumu

Yurdumuz şarapçılığında 2004 yılı itibariyle 83 üretici (şahıs firması ve kurumsal) faaliyet göstermektedir. Bu firmaların coğrafi dağılımları aşağıda verilmiştir.

Çizelge 5.6 Türkiye’de şarap üretimi yapan firmaların coğrafi dağılımları ve kapasiteleri (Anonim 2004b)

İl Adı	Üretici Sayısı	Üretim Kapasitesi			
		Toplam İstihdam	Toplam İstihdamın Yüzdesi	LİTRE	Toplam Üretim Kapasitesinin Yüzdesi
ANKARA	5	305	0,14	12637840	0,07
BALIKESİR	2	15	0,007	*	*
ÇANAKKALE	7	42	0,02	77747149	0,41
DENİZLİ	9	76	0,04	13933800	0,07
EDİRNE	1	19	0,009	*	*
ELAZIG	2	79	0,04	*	*
İZMİR	10	338	0,16	20444800	0,11
KIRIKKALE	1	23	0,010	*	*
KIRŞEHİR	1	4	0,002	*	*
MANİSA	1	3	0,001	*	*
NEVSEHİR	11	163	0,08	12617295	0,07
TEKİRDAĞ	31	901	0,42	50708900	0,27
TOKAT	2	160	0,08	*	*
TOPLAM	83	2128	1,00	188089784	1,00

Çizelge 5.6’da Türkiyedeki şarap üretimi yöre bazında, işgücü ve kapasite açısından ele alınmıştır. Yöre bazında şarap üretimi, büyük ve küçük ölçekli firmalar tarafından yapılmaktadır. Şarap üretiminde, işgücünün yaklaşık %42’si Tekirdağ yöresinde bulunmaktadır. Bunun nedeni ise yörede bağıcılığın çok gelişmiş olması ve şaraplık üzüm yetiştiriciliğinin yoğun şekilde yapılmasıdır.

Çizelgedeki toplam üretim kapasitesinin yaklaşık %41'inin Çanakkale yöresinde olduğu görülmektedir. En yüksek işgücünün olduğu yöre olan Tekirdağ'da ise toplam üretim kapasitenin yaklaşık %27'si bulunmaktadır.

5.2.6 Sorumlu kuruluşlar

Türkiye'de şarapçılık alanında iki ayrı kuruluş yönlendirici etkiye sahiptir. Bunlardan ilki Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, diğeri ise Tütün ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kuruludur (TAPDK).

Bu kurum ve kuruluşların kanunda belirtilen görevleri şu şekilde özetlenebilir.

5179 (05.06.2004 RG NO 25483) sayılı yasaya göre, gıda güvencesi çerçevesinde, piyasa denetimleri ve izleme çalışmaları Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. Bakanlık üretim satış ve tüketim aşamasında ürünlerin taşıyabileceği riskleri saptamaktadır. İthalat sırasında ise, mevzuatta var olan gıda güvencesi standartlarını sağlayan ürünlerin ithalatına izin vermektedir.

4733 (09.01.2002/RG NO: 24635) sayılı yasaya göre TAPDK'nın görevlerinden bazıları ise aşağıda sıralanmıştır;

- Kanunda öngörülen idari para cezalarının tahsil edilmesine ilişkin işlemleri yürütmek,
- Satış ve uygunluk belgesi başına alınacak tutarların tespiti ile tescil, izin ve ruhsat harçlarının Kurum tarafından tahsiline ilişkin işlemleri yürütmek,
- Görev alanı ile ilgili konularda gerekli gördüğü her türlü bilgiyi, tütün, tütün mamulleri ve alkollü içkiler piyasasında mal veya hizmet üreten, pazarlayan, satan gerçek ve tüzel kişilerle, bunların her türlü birliklerinden istemek,
- 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun, 4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanunu, 492 sayılı Harçlar Kanunu ve diğeri kanunlar ile Genel Müdürlüğe verilmiş olan görevleri yürütmek.

Şarap üreticileri, üretmiş oldukları üzüm ve şarap çeşitlerini TAPDK'ya bildirmek durumundadırlar. Ayrıca üreticiler, aylık olarak piyasaya sürdükleri ve stoklarında buldukları ürün miktarlarını da üçer aylık aralıklarla yine TAPDK'ya bildirmekle yükümlüdürler. TAPDK üreticilerden elde ettiği bu verileri, bir veri tabanında saklamaktadır. Son olarak TAPDK, veri tabanında bulunan dış ticaret bilgilerinin Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından tutulan verilerle tutarlılığını da kontrol etmektedir.

5.2.7 Şarapçılığı sınırlayan yasal çerçeve ve diğer uygulamalar

a-Kanun ve yönetmelikler

Türkiyede “şarap mevzuatı” adı altında bir düzenleme bulunmamaktadır. Fakat, şarapçılığı doğrudan veya dolaylı yoldan kapsayan yasa ve yönetmelikler mevcuttur. Bunun yanında, bir tane tebliğ de sadece şarap için çıkartılmıştır. Yasa ve yönetmelikler ile şarapçılıkla ilgili tebliğ aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

1-4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı kanunu (12.06.1942 RG NO: 5130) ve 2001 tarihli; ilgili kanunda değişiklik yapan kanun (fakat şarapla ilgili hükümlerde değişiklik yapılmamıştır): 4250 sayılı yasa, Türkiye’de şarapçılığı sınırlayan ilk yasal düzenlemedir. Yasada, şarap üretimi yapmak isteyen kişi veya işletmelerin kuruluş yerleri; üretime başlanırken ödenecek vergiler, ihracat vergileri, şarap üretimi ile ilgili hükümetin sağlayacağı destekler (örnek alımı ve eğitim gibi) kısaca ele alınmıştır. Yasada belirtilen parasal değerler ve bazı kurallar günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Bu nedenle yasa ayrıntılı şekilde incelenmeyecektir.

2-2002 yılına ait Alkol ve Alkollü İçki Tesislerinin Sahip Olmaları Gereken Teknik Şartlar, Kurulmaları, İşletilmeleri ve Denetlenmelerine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (26.09.2002 RG NO:24888): 2002 yılı yönetmeliği ise, Alkollü İçki Tesislerinin kuruluşu ile ilgilidir. Yönetmelikte, Alkollü içki tesisi kurmak isteyen üreticilerin TAPDK ve Ticaret Odalarına sunmaları gereken belgeler sıralanmış ve ürünlerinin de Türk Gıda Kodeksine tanımlanması istenmiştir. Bunu takip eden entegre tesis zorunluluğu ve kapasite ile ilgili hükümlerde bira ve şarap yönetmeliğinin dışında

tutulmuştur. Yönetmeliğin “Kodeks ve Standartlarda Belirtilen Ürünlerin Projelendirilmesi” ile ilgili hükümlerinde ise Likör ve Şarap Üretim tesisi projesi ile ilgili kapsam yer almıştır. Buna göre, şarap üretim işlemleri;

- a)Üzüm alma ve fermantasyona hazırlama,
- b)Ham şarap üretimi,
- c)Maya üretim ve hazırlama işlemleri,
- d)Şarap üretimi,
- e)Şarabın doluma hazırlanması,
- f)Şarabın, piyasa sunumuna hazırlanması işlemlerinden oluşmaktadır. Yönetmelikte ayrıca;

-Tesis kurma izinlerinin toplum sağlığı,

-Ürünün piyasaya sunum kalitesi,

-ve tüketici talepleri dikkate alınarak karara bağlanacağı yer almıştır.

Bu tesislerin, üretim izinlerinin verilmesinin ardından, TAPDK tarafından görevlendirilen bir uzman aracılığı ile denetimleri de yapılmaktadır. Yönetmeliğe göre, işletmelerin devredilebilmesi için, bazı izinlerin alınması gerekmektedir. Yasada, TAPDK tarafından şarap tesisleri için, her bin litre proje kapasitesi başına 4.000.000 TL (4 YTL) izin bedeli talep edilmiştir.

3-Alkol ve Alkollü İçkilerin İç ve Dış Ticaretine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (06.06.2003 RG NO: 25130): Bu yönetmelikte ise, amaç “alkol ve alkollü içkilerin iç ve dış ticaretine ilişkin usul ve esasları belirlemek, alkol tüketiminden kaynaklanan kamusal, toplumsal ve tıbbi nitelikteki her türlü zararı önleyecek düzenlemeleri yapmaktır” şeklinde belirtilmiştir.

Yönetmeliğe göre, 20 litreden büyük kaplarda olan ve alkol yapımında kullanılan ithal maddeler için, ithalata uygunluk belgesi alınması zorunludur. Dökme şarapların ise, ithalatı yasaktır. Ayrıca yönetmelikte, ithalat uygunluk başvurusu yapmak için gerekli olan belgeler ve ithalat uygunluk belgelerinin nasıl düzenlendikleri de belirtilmiştir.

İlgili ürünlerin ihracatı için ise, üreticiler “İhracat Rejimi Kararları”na yönlendirilmektedirler.

Dış ticaret dışında, yönetmelikte iç ticarete ilişkin konular da bulunmaktadır. Yönetmelikte içki satış işlemleri; faturalar ve irsaliyeler üzerinde kendi sicil numaralarını belirttikten sonra, ithalatçılar ve üreticiler tarafından doğrudan da yapılabilir. İthalatçılar, eğer şarap hammaddesi ithal ediyorlar ise, üretici firmaya, malların ulaştırmasını da kendileri yaparlar. Buna ek olarak, ilgili firmaların alkollü içkiler dağıtım belgesine de sahip olmaları gerekmektedir.

Şarapların piyasaya arzı aşamasında, üretici ve ithalatçı firmalara da belirli sınırlamalar getirilmiştir. Örneğin, 1 litreye kadar piyasaya sürülen şişeli şarapların üzerinde bandrol bulundurulması zorunludur. Üretici firmalar bu bandrolü TAPDK’dan alırken hizmet bedeli olarak şişe başına 20 YKR öderler.

Firmalara getirilen diğer sınırlamalar da bildirimle ilgilidir. Yönetmeliğe göre, üretici firmaların TAPDK’ya satış rakamlarını ve ithal ettikleri çeşitleri de bildirme zorunluluğu bulunmaktadır. TAPDK bu bildirimleri yılda 4 kez yayınlar.

4-2004 Tarihli Şarap Üretimi ve Piyasaya Arzı ile İlgili Tebliğ (23.10.2004 RG NO:25622): Bu tebliğ’de ise, piyasaya yeni girecek firmaların “Tesis Kurma” ve “Üretim İzinlerinin” hangi şartlarda verilebileceğine değinilmiştir. Kuruluşu gerçekleşen firmalar, TAPDK’ya yıllık satış, devreden stok, üzüm alım ve şarap üretim miktarları ile ilgili bildirimde bulunmak zorundadırlar. Tebliğe göre firmalar, üretim sonrasında ellerinde kalan atıkların (ör: cibre) satışını da yapabilirler.

5-Diğer mevzuat:

a-Anlaşma ve kararnameler

1-Uluslararası Bağ ve Şarap Örgütünün (UBŞÖ)-OIV Kuruluş Anlaşması (10.04.2005 RG NO:25782)

Ülkemiz şarapçılığı ile ilgili iki ayrı yasal düzenleme daha yapılmıştır. Bunlardan birincisi, Nisan 2005 tarihinde imzalanan “UBŞÖ Kuruluş Anlaşması”dır. Bu anlaşmada bulunan hükümlerin kabulü ile, ülkemiz, Örgütün kırkinci üyesi olmuştur. Anlaşmada yer alan hükümlere göre Örgüt, üye ülkelere üzüm üretim koşulları, etiketleme ve piyasa koşulları ile enolojik uygulamalar konusunda önerilerde bulunacaktır. Örgüt, coğrafi işaretleme ve bağlı konularda da üyelerine önerilerde bulunabilir. Bu çerçevede, UBŞÖ, üyeleri arasındaki işbirliğini de sağlayacaktır. Şarapçılık potansiyelimiz göz önünde bulundurulduğunda, bu anlaşmanın imzalanmış olması, şarapçılığın gelişmesi yolunda alınacak danışmanlık ve bilgi desteği açısından atılan önemli bir adımdır.

2-Coğrafi işaretlerin korunması hakkında kanun hükmünde kararname (KHK/555 27.06.1995 RG NO:22326)

Bu kanun hükmünde kararname (KHK) ile amaçlanan, belirli tarım, maden ve el sanatları ürünleri ile sanayi ürünlerine ait coğrafi işaretlerin korunmasıdır. KHK’da şarap veya diğer ürünler ayrıntılı olarak listelenmemiştir. Buna karşın, kanun hükümleri oldukça detaylı olarak düzenlenmiştir.

KHK’ya göre coğrafi işaretler “menşe adı” (kökeni) ve “mahreç işareti” (çıktığı yer) olarak ikiye ayrılmıştır. Bir ürünün “menşe adı”nı alabilmesi için şu şartlar gereklidir;

- a) Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, alan, bölge veya çok özel durumlarda ülkeden kaynaklanan bir ürün olması,
- b) Ürünün esas nitelik veya özelliklerinin ilgili yöre, alan veya bölgeye özgü olması,

- c) Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tümüyle bu yöre, alan veya bölge sınırları içerisinde yapılması (Bu koşulları karşılayan ve belirli bir yöre veya bölgeden kaynaklanan ürünlerin isimlendirilmesi için güncel dilde yerleşmiş coğrafi isimler kullanılabilir).

Mahreç işareti, bir ürünün menşei olan yöre veya bölgenin aşağıdaki şartları karşılaması durumunda bir gösterge olarak kabul edilmektedir;

- a) Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, alan veya bölgeden kaynaklanan bir ürün olması,
b) Belirli bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle bu yöre, alan veya bölge ile özdeşleşmiş bir ürün olması,
c) Üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerden en az belirlenmiş yöre, alan veya bölge sınırları içinde üretilen bir ürün olması.

Yukarıdaki koşulları sağlayan ürünlerin, Türk Patent Enstitüsüne tescil ettirilmesi gerekmektedir. KHK'da, tescil için yapılacak incelemelerin kapsamı ile işlemleri ücretlendirme yetkisi olan başvuru yerleri de belirtilmiştir.

Tescil sonrasında, işaretin ticari amaçla kullanımı, ambalajda ve tanıtımında yanlış veya yanıltıcı ifade kullanılması durumunda koruma hükümleri çalıştırılır. KHK'da tescilli coğrafi işaretlerin kullanım şekilleri de ele alınmıştır. Son olarak, tescilli coğrafi işaretlerin beraber kullanılması gibi hükümsüzlük durumları, kararnamede hukuk davaları kapsamına alınmıştır.

Günümüzde bu KHK, özellikle keçi sütünden yapılan belirli tipte peynirler için işler durumda olup, aynı zamanda şarap için de işler hale getirilmesi, özellikle coğrafi işaretleme ile ilgili AB mevzuatına uyumun sağlanması açısından bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. AB'ye ihraç edilen şarap çeşitlerimizin, AOC kadar geniş kapsamlı olmasa da coğrafi işaret taşımalarının birtakım olumlu sonuçları olabilir. Bunlardan birincisi, coğrafi işaret taşıyan şarapların AB şarap tüketicisi tarafından daha fazla talep görmesi ihtimalidir. Talep artışı da ihraç ürünlerimizin satışını, dolayısıyla

AB pazarında piyasa payımızı artıran bir avantaj olarak karşımıza çıkabilir. Kısacası, yasa ile korunan coğrafi işarete sahip yerli bir şarap çeşidi, AB pazarlarında işaret taşımayanlara göre kendine daha rahat bir yer edinebilecektir.

b- Sertifikasyon ve Standartlar

Şarap üretimi için gerekli olan sertifikalar şunlardır;

- Belediyeler tarafından verilen çalışma sertifikası,
 - TAPDK tarafından verilen işletme kuruluş sertifikası,
 - Tarım ve Köyişleri bakanlığı ve TAPDK tarafından verilen üretim sertifikası
- (Anonymous 2006)

Şarapçılıkta üretilen ürünlere TSE 521 şaraplar ve TSE 522 Şarap Muayene Metotları standartları uygulanmaktadır ve AB kodekslerine uyum sağlanmasına da dikkat edilmektedir (DPT, 2000a).

c-Diğer uygulamalar

Paketleme konusunda şarapta birebir paketleme ile ilgili özel bir mevzuat yoktur. Bunun için belirli yasaların birtakım provizyonları uygulanmaktadır.

2000 yılında bir taslak çalışması yapılmış olmasına karşın Eylül 2006 itibariyle şaraplık üzüm çeşitleri için yasal bir sınıflandırma bulunmamaktadır. Şarap ve türevi ürünler için de durum aynıdır.

Enolojik uygulamalarla ilgili yasal bir çerçeve yoktur.

Şaraba doğrudan hükümet desteği verilmemektedir. Garanti edilmiş minimum fiyat ve piyasada fiyat desteği gibi dolaylı destekler de bulunmamaktadır (Anonymous 2006).

Şarap ve türevi ürünler, fasıla numaralarına göre gümrük vergisine tabi ürünlerdir. AB ülkelerinden ithal edilen şaraplar, tiplerine göre ayrılarak vergilendirilmişlerdir. Buna

göre belirli şarap tipleri için 2002-2005 arasında gümrük vergileri sabit kalırken; listeye sadece yeni Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon (GTİP) tanımları eklenmiştir. Gümrük vergilerine bir sonraki bölümde değinilecektir.

5.2.8 Türkiye’de şarapçılıkla ilgili sorunlar

1-Hammadde, üretim ve bağlı yatırımlar: Şarapçılık piyasasında hammadde ve üretim sorunları üç temel başlıkta ele alınabilir.

A-Bağcılık araştırmalarının ve yatırımlarının yetersiz olması: 5.2.2.1. ve 5.2.2.2’de belirtildiği gibi, ülkemizde şaraplık üzüm çeşitleri pek çok yörede yetiştirilmektedir. Buna karşın, şaraplık üzümün istenilen kalite ve miktarda bulunmaması, üretimi de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, şarap yapımı için gereken bağcılık araştırmalarının ve yatırımlarının yetersizliği olarak düşünülebilir. Kalitenin yükseltilmesi yönünde yatırımların artırılması, şaraplık üzüm üreten işletmelerinin profesyonelleşmesine de katkıda bulunabilir.

Bazı kurumsallaşmış şarap üreticisi işletmeler, belli kalite kriterlerini korumak için hammaddelerini kendi bağlarından elde etmekte veya anlaşmalı üretim yoluna gitmektedirler. Genelde, şarap üretiminin hammaddesi olan yaş üzümün sağlanması, küçük ve orta ölçekli üzüm üreticileriyle doğrudan ilişkili olan bir durum olarak kabul edilebilir. Çeşitli yörelerimizde de bağcılık araştırmalarının dışında, belirli tipte şaraplık üzümler için üzüm toplama tekniklerinin modernleştirilmesi üretimi doğrudan etkileyen bir faktör olarak dikkate alınabilir.

B-Üzüm üreticisi işletmelerin finansman sorunları: Günümüzde, şaraplık üzüm üreticileri devlet desteğinden yararlanamamaktadır. Buna bağlı olarak, bağ alanlarının geliştirilmesi yönünde yapılacak olan yatırımlar ve girdi kullanımı ile ilgili dolaylı desteklerin verilmesi şaraplık üzüm miktar ve kalitesini olumlu yönde etkileyecek bir başka önlem olarak düşünülebilir.

C-Şarap üreticilerinin makine ve ekipman yatırımlarının artırılması ihtiyacı: Bağcılık araştırmalarının yanında, üzüm miktar ve kalitesinin artırılması için diğer bir önemli aşama da makine ve ekipman yatırımlarıdır. Şarap üretiminde kullanılan makine ve cihazları sağlayan kuruluşlar, sanayide önemli bir yer tutmaktadır. Şarap işletmesinin kuruluş maliyetinin %50'sinden fazlasını makine ve ekipman oluşturmaktadır. Dolayısıyla, makine ve ekipman yatırımlarının artmasının, üretimin artırılması yönünde büyük bir öneme sahip olduğu düşünülebilir. Ayrıca, ülkemizde firmalar 1990'lı yıllardan başlayarak üretim kalitesinin artırılması yönünde yatırımlarına hız vermişler ve kapasitelerini artırarak, üretim teknolojilerine yatırım yapmışlardır. Özellikle, şarap üreticisi büyük firmalar, üretim tesislerini sürekli olarak geliştirmekte ve modern teknolojiyi takip etmektedirler. Var olan firmalara işletmelerindeki üretim teknolojisini geliştirmeleri için teşvik verilmesi, söz konusu firmaların ürünlerinin Dünya firmaları ile rekabet edebilir düzeye ulaşmasında önemli bir etken olarak görülmektedir (TEAE, 2005).

2-Maliyetlerin düşürülmesi: Kamuya ait şarap işletme maliyetlerinin %75-85 ini sınai maliyet; (Ör: genel imal giderleri; şişe, tapa, kapuşon; etiket-elektrik-su doğrudan işçilik gibi), geri kalan %15-25'lik bölümünü ise yönetim ve pazarlama giderleri oluşturmaktadır. Şişeli şarabın birim maliyet unsurları içerisinde de genel maliyetin %30 unu hammadde (yaş üzüm), % 35'ini ise ambalaj malzemeleri oluşturmaktadır. Özel sektör işletmelerinde ise, pazarlama giderlerinin maliyetlerdeki payı %25'lere kadar çıkmaktadır (DPT, 2000a).

Şarap üretimi için gerekli olan yan sanayi, Türkiye'de olmayıp, ithalata bağımlıdır. Bu da firmaların maliyetlerinin artmasına neden olabilmektedir. Örneğin, şişelerin ağzına takılan mantar için gerekli olan mantar ağacı Türkiye'de yetiştirilmediği için, dışarıdan ithal edilmektedir (Özay vd. 2005). Demek ki, sadece üretim için değil, işleme için de gerekli olan teknolojik maliyetler de yükselebilmektedir. Bu da, rekabeti negatif yönde etkileyen faktörlerden biri olarak düşünülebilir. Özellikle, şişelemeye yönelik kullanılan girdilerin Dünya fiyatlarından sağlanabilmesi maliyetlerin düşürülmesi yönünde atılabilecek önemli bir adım olabilir.

3-Şarap kültürü, tüketim sorunları ve pazarlama: Günümüzde, şarap içme kültürünün toplum içerisinde yaratılmamış olması ayrı bir sorundur. Buna karşın ülkemizdeki yerli ve ithal şarap talebi artış eğilimi göstermektedir. Örneğin 2004 yılı itibariyle, Türkiye’de satılan 1048 çeşit şaraptan yaklaşık %60’ı ithal, %40’ı da yerli üretimdir (Anonim 2004a). Artış eğilimi göstermesine rağmen, şarap tüketiminin rakı ve bira gibi diğer bazı alkollü içkilere göre daha az olduğu düşünülebilir. Bunun temel nedenlerinden birinin de, tüketicilerin şarap bilgilerinin sınırlı olması ve tüketim alışkanlıkları olduğu söylenebilir. Aynı zamanda restoran ve otellerde hizmet veren çalışanların da şarabı yeterince iyi bilmediği ve müşterilerine önermekte yetersiz kaldıkları görülmektedir (Özay vd. 2005).

Ülkemiz şarapçılığına ilişkin yeterli tanıtımın yapılmadığı düşünülmektedir. “Şarap pazarlama” Dünyada farklı bir konu olarak ele alınmasına karşın, ülkemizde bu alanda yeterli çalışma yapılmadığı düşünülmektedir. Turistik amaçlarla yapılan ülke tanıtımlarında ülkemizin şarapçılık bölgelerine yer verilmesinin ve şarapçılık bölgelerine tadım ve tanıtım turları düzenlenmesinin ülkemiz şaraplarının Dünyaya tanıtımına önemli katkıda bulunacağı düşünülmektedir (TEAE, 2005). Son yıllarda, iç piyasaya yönelik olarak bu tür tadım ve tanıtım turları bazı firmalarca “bağ bozumu gezileri” adı altında düzenlenmektedir. Bu geziler, ayrıca tüketicilere şarap üretim kaynakları ile ilgili bilgilerin aktarılmasını sağlamaktadır. Şarapçılıkta reklam ve tanıtım yasağının diğer distile alkollü içkilerle aynı kategoride düzenlenmesi de bir diğer sıkıntı olarak düşünülebilir (TEAE, 2005).

4-Üretimin denetlenmesi: Şarapçılıktaki üreticilerin küçük işletmeler olması, üreticiler arasında kooperatifleşmenin sağlanamaması, şarapçılığın gelişmesi önünde bir diğer engel olarak gözükmektedir (TEAE, 2005).

Ürün özelliklerinin ve kalitesinin denetlenmesi, üretim standartlarına uygun test yapabilecek laboratuvarların kapasitelerinin ve sayılarının artırılması, AB ile dış ticaretimizde olumlu etkide bulunabilecek faktörler olarak görülebilir. AB’ye yapılan şarap ihracatı aşamasında talep edilen üretim standartları, mevzuatta ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bu standartlar, aynı zamanda TAPDK tarafından elektronik ortamda da

üreticilere duyurulmaktadır. Test laboratuvarlarının sayı ve kapasitesinin artırılması, bu standartların yakalanabilmesine olanak sağlayabilir.

5-Kaliteli üzüm çeşitleri, envanter eksiklikleri, coğrafi işaretleme ve yeni çeşitler:

Türkiye’de kaliteli üzüm bulma konusunda da büyük sıkıntı çekilebilmektedir. Şarap üreticisi ve bağ sahibinin farklı kişiler olması, bağcıların şaraplık üzüm üretimi konusunda yeterince eğitilmemesi ve istikrarsız fiyat politikaları bu sorunun potansiyel nedenleri olarak nitelendirilebilir. Bağ sahipleri, ürettikleri üzümü, kilo ile sattıkları için verimi artırmaya çalışmakta, şarap üreticileri ise üzümün kalitesine önem vermekte ancak bunu kontrol edememektedir. Şaraplık üzüm yetiştiriciliğinin kârlı olmadığı dönemlerde, bağlar sökülerek, yerlerini mısır tarlaları ya da zeytinliklere bırakmaktadır (Özay vd. 2005).

Şarap ürünlerinin pazarlanmasına yönelik diğer bir nokta da şarap yapımına uygun üzüm türlerinin, bölgesel olarak belirlenmesi ve envanter çıkarılması ile ilgilidir. Şarap üretimiyle ilgili coğrafi bölge tanımının yapılp, şarapların buna bağlı olarak adlandırılması, AB ülkeleri ile yapılan şarap ticaretinde de önemli bir rol oynamaktadır. AB şarap yönetmeliğinde ülkemize ait “coğrafi bölge” ve “üzüm çeşitleri” listelerinin güncelleştirilmesi çalışmaları yapılmış olup, öncelikle şarapla ilgili coğrafi bölge isimlerinin, şarabın Türkiye’deki geçmişini, kültürünü ve ticaretine yerleşmiş kavramları çağrıştırmaları benimsenmiştir (DPT, 2000a).

Şarapların kalite özelliklerinin; uluslararası rekabeti etkileme derecesinin ölçülmesi üzerine yapılmış olan bir araştırmada ulaşılan sonuca göre; ihraç edilen bir şarap çeşidinin, kalitesinde olan artış, o şarabın yabancı ülkede olan fiyatını da etkilemektedir. Bu yönde, tüketiciler, daha kaliteli şarap çeşitleri için, daha yüksek bir fiyat ödemeye hazırdırlar (Schamel, 2002). Ayrıca şarapların kalitesi ve tatları, bağ alanlarının menşesine göre farklı özellikler taşıyabileceğinden bir ülkede pek çok yöre “niş pazar” özelliği gösterebilir (Buccola and Zanden, 1997). Coğrafi işaretleme sorununun giderilmesinin ardından, şarapçılığın hammadde zenginliğini artırmak için, Avrupa’da yetiştirilen ve kaliteli şarap yapımı için kullanılan şaraplık üzüm çeşitlerinden ülkemiz iklimine uyum gösterenlerinin yetiştirilmesi, Birliğe kaliteli şarap pazarlanması

yönünde olumlu bir etki yaratabilir. Bu çeşitlerin yanında, yerli üzüm çeşitlerinin de artırılması, iç piyasadaki rekabeti yükseltecek diğer bir faktör olarak da düşünülebilir.

Envanter sorunlarının giderilmesi de planlanan diğer bir çalışmadır. Ülkemizde, öncelikli olarak bağların kayıt altına alınması ve ürünlerin sınıflandırmasına yönelik “Bağcılık Teknik Çalışması” adlı bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışma çerçevesinde;

- Bağların ve şarap türevi ürünlerin kayıt altına alınması,
- Şarapçılığın planlanarak, üretim için gerekli kısıtların ve ölçütlerin belirlenmesi, daha sağlıklı ürünlerin üretilebilmesi,
- Şaraplık üzüm yetiştirilmesi için uygun alanların belirlenmesi,
- Bunlara ek olarak, sofralık ve kuru üzüm üreticilerinin üretici ve işleyicilerin belirlenerek kayıt altına alınması düşünülmektedir (Anonymous 2006).

Bu ön çalışma, tamamlandıktan sonra 1493/1999’un ilgili maddelerinin uygulanması için gereken düzenlemeler yapılacaktır. Bunun ardından, üretim tekniklerinin düzenlenmesi ve AB’de olduğu gibi yasal boyuta taşınması, üretim potansiyelimiz ile ilgili daha net tahminler yapılabilmesine olanak sağlayacaktır.

6-Vergiler: Ürün üzerindeki Özel Tüketim Vergisinin (ÖTV) yükseltilmiş olması şarap talebini negatif şekilde etkileyen bir değişken olarak düşünülebilir. Günümüzde alkol oranı %10-16 (hacimde) arasındaki şaraplardan alınan ÖTV şişe başına 2,46 YTL olarak belirlenmiştir (Anonim 2005a). Durumun piyasa üzerinde yarattığı olumsuz etkiden sonuç kısmında da söz edilecektir. Bu vergilerin düşürülmesi, şarap fiyatları üzerinde olumlu bir etki yaratabilir ve aynı zamanda talep artışını da beraberinde getirecek bir çözüm olarak düşünülebilir.

5.3 Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Şarap Dış Ticareti ve Ortaklık Konseyi Kararları

5.3.1 Türkiye-Avrupa Birliği Şarap rnleri ticareti

Yıllar içerisinde Şarap çok yüksek miktarlara ulaŐamamıŐ olsa da AB'ye ihraç edilen bir ürün olmuştur. Bu ihracatın gerçekleŐmesinde, AB'deki Şarap talebinin büyük etkisi olduğu söylenebilir. AB'den ithal edilen Şarap miktarı ve çeşidi de yıllar içerisinde farklılıklar göstermiştir. AB kökenli Şarapların fiyatlarının Türk Őaraplarına oranla yüksek olması ve ithalatının fazla miktarda olmaması tüketimi 2003 yılına kadar sınırlı tutmuŐtur. Bu çerçevede, yıllar içerisinde AB ile Şarap dış ticaretimizin genel açıdan gözden geçirilmesi, konu hakkında daha geniş bir fikir verebilir.

1-Şarap ihracatı

AB ülkelerine 1983-2004 yılları arasında yapılan ihracat miktar ve değerleri Ek 1 izelge 9'da verilmiştir. Buna göre, lkemizden Birliğe ihraç edilen Şarap miktarı toplam 72.6 Milyon litre, değerleri ise 80.2 Milyon Dolar'dır. En büyük ihracat miktarı artışı %246 ile 1996-1997 sezonunda; ardından da %81 ile 2001-2002 sezonunda yaşanmıştır. İhracat miktarı ve değerlerinde de diğer yıllarda artış ve düşüş gözlenmiştir.

Sonuç olarak, Şarap ihracat miktarımız Birlik talebinin küçük bir kısmını karŐılıyorsa da Birlik pazarı en önemli ihraç pazarımız konumundadır.

2-Şarap ithalatı

AB ülkelerinden 1983-2004 yılları arasında yapılan ithalat miktar ve değerleri Ek 1 izelge 9'da verilmiştir. Birlik'ten ithal edilen Şarap miktarı toplam 2.8 Milyon litre, değerleri ise 10.29 Milyon Dolar'dır. En büyük ithalat miktarı artışı %157 ile 2002-2003 sezonunda yaşanmıştır. Değer artıŐında da %550 ile 1986 yılı ilk sıradadır. Diğer yıllarda ithalat miktarları ve değerleri yükseliş ve düşüş göstermiştir.

2003 yılında, şarap ithalatının kolaylaştırılması ile, şarap ithalat miktarında önemli ölçüde artış gözlenmiştir. Ülkemiz piyasalarında Geleneksel üreticilerin yanında Yeni Dünya Üreticisi ülkelerin de şarapları artmaya başlamıştır.

5.3.2 İthalat ve ihracatta yardım ve vergi uygulamaları

İthal edilen şaraplardan Özel Tüketim Vergisi, Gümrük Vergisi ve Katma Değer Vergisi alınmaktadır. Tercihli ticaret rejimi çerçevesinde Türkiye'nin AB ülkelerinden ithal edilen şaraplarda kota dahilinde olan ürünler için sıfır gümrük vergisi uygulaması vardır. Bunun yanında, 2005 yılı itibariyle kota haricinde kalan ürünler için ise %50 ad valorem gümrük vergisi uygulanmaktadır (Anonim 2006 a). Bunun yanında Romanya, Hırvatistan ve Bulgaristan için kota dahilinde düşük gümrük vergisi uygulaması mevcuttur. Makedonya ile yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde ise vergide %50 En Avantajlı Ülke indirimi bulunmaktadır (Anonymous 2006). Şarapta ihracat sübvansiyonu bulunmamaktadır.

5.3.3 Avrupa Birliği ve Türkiye arasında tarımsal ürünler dış ticaretini düzenleyen kararlar ve şarapla ilgili hükümler

1998 yılı başında alınmış olan Ortaklık Konseyi Kararından (OKK) hemen önce, 2/97 sayılı OKK ile AB ile Türkiye arasında "Ticarette Teknik Engellerin Kaldırılmasına Dair Anlaşma" imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma, tarım ürünleri de dahil olmak üzere pek çok ürünü bağlayan hükümler içermiştir. Bu anlaşmanın bir başlığı da şarabın da içinde bulunduğu alkollü ve hafif alkollü içecekler ile ilgilidir. Bu başlık altında, Birliğe, Türkiye tarafından ihraç edilecek şarap ve türevi ürünlerin uyumlu olması gereken yasalar sıralanmış ve Türkiye'de üretilen şarapların üretim aşamasından AB'ye ulaşımına kadar geçen süreç için birtakım sınırlamalar getirilmiştir. Hafif alkollü içecekler dışında sadece Türkiye tarafından AB'ye ihraç edilecek şarap ve şarap türevi ürünler için sınırlamalar getiren mevzuat şu şekildedir;

- 1- 1601/91 sayılı; aromalı şaraplar, aromalı şarap bazlı içecekler, ve aromalı şarap kokteyllerinin tanımı ve sunumu ile ilgili Konsey tüzüğü (14.06.1991, OJ L 149),
- 2- 3664/91 sayılı; aromalı şaraplar, aromalı şarap bazlı içecekler, ve aromalı şarap kokteyllerinin geleneksel ölçütleri ile ilgili Komisyon tüzüğü (17.12.1991, OJ L 348) ve bununun 351, 1914, 3568 ve 1791 sayılı değişiklikleri,
- 3- Komisyonun 1238/92 sayılı; şarap sektöründe nötr alkolün analiz yöntemleri ile ilgili tüzük (8.5.1992, OJ L 130) ve ayrıca Anlaşmadan bağımsız olarak;
- 4- Komisyonun 2000/92 sayılı; hafif alkollü içecekler, aromalı şaraplar, aromalı şarap bazlı içecekler, ve aromalı şarap kokteyllerinin hazırlanmasındaki etil alkolün analiz yöntemleri ile ilgili yönerge (21.07.2000, OJ L 203).

5.3.4 Ortaklık Konseyi Kararları

Ülkemizdeki büyük üretim potansiyeli nedeniyle AB ile tarım ürünleri ticaretimizde şarap ve bağlı ürünler her zaman için müzakereye konu olmuşlardır. Bu müzakereler sonunda alınan kararların bazıları sadece şaraplar içindir. Bazı kararlarda da şaraplar tarım ürünleri kapsamında ele alınmıştır. Buna bağlı olarak, şarapla ilgili olanların dışında, tarım ürünleri dış ticareti ile ilgili OKK'ler de bu kısımda ele alınmıştır. OKK'da şarabın her dönem gündeme gelmiş olması bu ürünün AB için önemini göstermektedir.

1960'lı ve 70'li yıllarda Ortaklık Konseyinde ele alınan şarap ürünleri genellikle "belirli yörelerde üretilen kaliteli şaraplar" dır. İlgili yıllarda şarapla ilgili Ortaklık Konseylerinde alınan kararlar kısaca şöyle özetlenebilir (DPT, 2000c);

1-1/67 sayılı OKK: Bu kararda, Türkiye'den ithal edilecek şaraplara ilişkin ülkeler bazında kontenjanlar belirlenmiştir. Bu kontenjanlar belirlenirken, herhangi bir şarap sınıflandırması yapılmamış, sadece "kaliteli şaraplar" ifadesi kullanılmıştır.

2-Kalite şaraplara ilişkin 2/67, 1/68 ve 1/69 sayılı OKK'lar: Bu karara göre, Türkiye'de üretilen şarap tipleri, kırmızı ve beyaz olarak ikiye ayrılmıştır. Şarapların sepaj bölgeleri

ve isimleri de kararda ayrıca belirtilmiştir. Anlaşmanın ekinde de bu şarapların sahip olması gereken analitik özelliklerden söz edilmiştir. AB'ye ihraç edilebilecek şarap tipleri temelde, “Kalite Kırmızı Şaraplar” ve “Kalite Beyaz Şaraplar” olarak iki ana grupta ele alınmıştır.

Kaliteli Şaraplar ile ilgili 1/68 ve 1/69 sayılı OKK ile de daha önce tanınmış olan kontenjanların 31.12.1970'e kadar uzatılması hükme bağlanmıştır.

3-Tarım ürünleri için ticaret rejimine ilişkin 1/98 sayılı OKK: 1/95 sayılı ortaklık konseyi kararından sonra; 2/97 sayılı kararda, şaraba gönderme yapıldığı ve bağlayıcı yasaların listelendiği daha önce de belirtilmişti. Bunun ardından, 1998 yılı başında toplanan Ortaklık Konseyinde alınan kararlar “1/98 sayılı” kararlar olarak adlandırılmaktadır. Bu kararlarda, belirlenen vergi oranları ve istisnalar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. 1/98 sayılı karar sonrasında şarap ürünü hiç bir ortaklık konseyine konu olmamıştır.

Karara göre, Çizelge 5.7'de bulunan şarap çeşitleri için gümrük vergileri, 1.1.1998 tarihinden itibaren Birlik tarafından sıfıra indirilmiştir.

Çizelge 5.7 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararlarında şarap tanımları (DPT, 2000c)

Menşe No	Ürünün Tanımı
2204 10	Köpüklü Şaraplar
2204 21-2204 29	Diğer Şaraplar; muhteviyası 2 litre veya daha az kaplarda olan ve fermantasyonu alkolle önlenmiş veya durdurulmuş üzüm şırası
2206 00	Diğer fermente edilmiş içecekler; başka bir yerde belirtilmemiş veya dahil edilmemiş fermente edilmiş içecek karışımları ve fermente ve alkolsüz içecek karışımları

Bunun dışında, aynı kararlar, bazı şarap tipleri için “menşe statüsü” kavramı da tanımlanmıştır. “Menşe statüsü”, bir ülkede üretilen ürünün o ülkede üretildiğini gösteren bir “doğrulama” ifadesi olarak da tanımlanabilir. Şarap üretiminde kullanılan üzümlerin topraklarımızdan elde edilmesi ve işlenmesi şarabın menşe statüsüne sahip olması için gereklidir. Birliğe ihraç edilecek şaraplardan menşe statüsüne sahip olabilecek tipler ve yapılması gereken işlemler Çizelge 5.8’de verilmiştir. Menşe statüsü bir yerde apelyasyon kavramı ile de benzerlikler göstermektedir. Menşe statüsü, apelyasyon kavramının Türk şarap piyasasına yerleşmesi için bir başlangıç noktası olarak da düşünülebilir.

Çizelge 5.8 Belirli tipte şaraplar için Menşe Statüsü verilme şartları (DPT, 2000c)

Pozisyon No	Ürünün Tanımı	Yabancı Menşeli Girdilere Uygulanarak Menşe Statüsü veren işçilik veya işlemler
2204	Taze üzüm şarabı, (kuvvetlendirilmiş şaraplar dahil); 20.09 pozisyonunda yer alanların haricinde üzüm şırası	*Ürünün pozisyonundan farklı bir pozisyona sınıflandırılmış olan tüm girdilerden yapılmış olan imalat *Bütün üzümler ve üzüm ürünleri o ülkede elde edilmiş olması gereken imalat
2206	Fermente edilmiş diğer içkiler (elma şarabı, armut şarabı, bal şarabı gibi); başka bir yerde sınıflandırılmamış olan fermente içki karışımı) ve fermente edilmiş içki ve alkolsüz içki karışımı	*Ürünün pozisyonundan farklı bir pozisyona sınıflandırılmış olan tüm girdilerden yapılmış olan imalat *Bütün üzümler ve üzüm ürünleri o ülkede elde edilmiş olması gereken imalat
2207 ve 2208	Anlaşmanın II.ekinde yer alan tarım ürünlerinden elde edilen denatüre edilmiş ve edilmemiş etil alkol, alkollü içkiler, likörler ve diğer alkollü içkiler	*Pozisyon No. 2207 ya da 2208 altında sınıflandırılmamış girdilerden yapılan imalat, *Kullanılan tüm üzüm ve üzümünden elde edilen girdilerin o ülkede elde edilmiş olması gereken imalat ya da eğer tüm kullanılan girdiler zaten o ülke menşesine ait ise ağırlığın %5’i olarak kullanılabilir.
2209 00	Sirke ve asetik asitten elde edilen sirke yerine geçen maddeler	*Ürünün pozisyonundan farklı bir pozisyona sınıflandırılmış olan tüm girdilerden yapılmış olan imalat *Bütün üzümler ve üzüm ürünleri o ülkede elde edilmiş olması gereken imalat

5.4 Rekabet Çerçevesinde Türk şarapçılığının Avrupa Birliği ile Uyumunun Analizi

5.4.1 Şarap piyasasında fiyatlar ve talebin fiyat esneklikleri (1990-2003)

Bilindiği üzere, eğer talebin fiyat esnekliği -1'den büyük ise (esnek olmayan –inelastik– talep), fiyattaki yüzde değişme miktardaki yüzde değişmeden daha büyük olacaktır. Bu durumda da fiyatta gerçekleşen bir düşüş (yükseliş) talep edilen miktarda daha az (fazla) bir artışa yol açacağından, sağlanan toplam gelir de düşecektir (artacaktır) (Karadağlı ve Sakarya, 2005).

Formülü yöntem kısmında verilen reel talep fiyat esneklikleri sonuçları;

Çizelge 5.9 1990-2003 yılları arasında sofr şarabı fiyatları (70 cl.) (TÜİK 2004, Anonim 2006c)

YILLAR	Devlet (TL)	Özel Sektör (TL)	Ağırlıklı Ortalama Nominal Fiyat (TL)	Reel Fiyat(TL)
1990	2021	1896	979	1387,4
1991	2951	4284	1822	4429,1
1992	4889	6796	2947	4640,1
1993	7833	10596	4660	5240,7
1994	16.389	21.409	9424	9694,3
1995	26.160	35.969	15777	15819,9
1996	44.060	70.610	29663	30973,4
1997	115.556	142.421	67100	93852,4
1998	192.634	280.965	124141	122103,9
1999	381.111	590.800	254396	689970,1
2000	690.000	1.078.772	483014	1136177
2001	1.100.536	1.590.253	725587	2323129
2002	1.742.222	2.653.481	1340951	3382913
2003	2.843.262	3.649.387	1792448	5189782

Çizelge 5.10 Reel fiyatlara göre 1990-2003 yılları arasında sofr şarabı (70 cl.) talebinin fiyat esnekliği

	% Talep Değişimi	% Fiyat Değişimi	Talebin Fiyat Esnekliği	Esneklik
1990	-0,32			
1991	0,54	0,71	0,25	İnelastik
1992	-0,12	0,51	-2,59	İnelastik
1993	0,06	0,63	0,44	İnelastik
1994	0,09	0,62	0,10	İnelastik
1995	-0,03	0,83	-0,04	İnelastik
1996	0,15	1,08	0,15	İnelastik
1997	-0,05	0,87	-0,02	İnelastik
1998	0,05	0,87	0,16	İnelastik
1999	-0,25	0,87	-0,05	İnelastik
2000	0	0,42	0	İnelastik
2001	0,12	0,38	0,11	İnelastik
2002	-0,09	0,42	-0,20	İnelastik
2003	-0,08	0,57	-0,15	İnelastik

Çizelge 5.10'daki reel fiyatlara göre, 1990-2003 yılları arasında, Türkiye'de şarap talebinin inelastik yapıya sahip olduğu, yani, şarabın fiyatındaki bir birim artışın talep miktarında bir birimden daha az bir düşüşe neden olabileceği görölmektedir.

5.4.2 Avrupa Birliği ile entegrasyon ve uzun dönemde Türk şarapçılığı üzerindeki etkisi

Komasyon tarafından, bütçe kısıtlamaları nedeniyle, Türkiye'nin Birliğe en erken üyelik yılı 2013 sonrası olarak ilan edilmiştir. Bu da önümüzde müzakere için en az 7-8 yıllık bir süre olduğunu göstermektedir. Kısacası, Türkiye Birliğe en erken 2014 yılında üye olabilecektir.

AB'ye uyum sürecinde, şarap, müzakere konusu ürünlerden biridir. Buna bağlı olarak, çalışmanın bu kısmındaki incelemenin temelini iki varsayım oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi, müzakere ve uyum çalışmaları sırasında AB mevzuatına göre, şarapçılığımızda yapılması beklenen yeni düzenlemelerin etkisinin saptanmasıdır. İkincisi ise, değişiklikler sonucunda şarapçılığımızın ne yönde gelişeceğini belirlemesidir. Bunun için de ülkemizde şarap üretimini ve talebini etkileyen değişkenlerin anlaşılması gerekmektedir.

Bilindiği üzere, AB mevzuatında, şarapçılık ile ilgili pek çok düzenleme bulunmaktadır (Bölüm 5.1.4). Bu düzenlemeler de göz önüne alınarak (Bölüm 3.2) dört senaryo varsayımında bulunulmuştur. Bunlar;

- 1- 2010 Yılı Makroekonomik konjonktürün tahmin edilmesi için kurulan “makroekonomik senaryo”
- 2- Müzakereler sonucunda, şarapçılığımızda hiçbir değişiklik olmayacağını varsayıldığı “temel senaryo”
- 3- AB’de özellikle, 2010 yılından sonra revize edilecek bağ dikim alanlarının sınırlandırılması ve bu bağlamda alınabilecek kararların şarapçılığımız üzerindeki potansiyel etkilerine yönelik “alan sınırlaması senaryosu”
- 4- Şarabın da diğer tarım ürünleri ile birlikte Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) alınması durumunda gümrük vergilerinin sıfıra indirilmesi tahminine dayanan “tarife indirimi” senaryosudur. Bu senaryoların tümü, “entegrasyon senaryosu” başlığı altında incelenmiştir.

5.4.2.1 Entegrasyon senaryosu analizleri

Senaryo analizleri sırasında seçilen değişkenler “materyal ve yöntem” bölümünde açıklanmıştır. Çizelgelerden sadece sonuç için kullanılanlar bu kısımda; bilgisayar çıktılarından oluşan diğer çizelgeler ise Ek 2’de verilmiştir.

1-Makroekonomik senaryo

Makroekonomik senaryo, üyeliğimize kadar olan dönemde, bazı makroekonomik parametrelerin ne yönde değişeceğini tahmin edilmeye çalışıldığı senaryodur. Amaç, şarapçılığı etkileyebilecek bu parametrelerin potansiyel etkilerinin anlaşılmasıdır. Seçilen değişkenlerin tahmin edilen sonuçları Çizelge 5.11’de verilmiştir. Senaryonun 2010 yılına kadar tahmin edilmesinin nedeni, bu yıldan sonra yapılan tahminlerin sabit bir artış göstermesidir. Bu durumda 2010 sonrası tahmin sonuçlarının sağlıklı olmadıkları kanısına varılmıştır.

Makroekonomik senaryo sonuçlarının tahmin edilebilmesi için ARIMA yöntemi ile bulunan fonksiyonlar aşağıdaki gibidir;

1-GSMH Yüzde değişim: $Y_t = 0,024075 - 0,0870 Y_{t-1} + \varepsilon_t - 1,2370 \varepsilon_{t-1}$

2-TÜFE yüzde değişim: $Y_t = 4,301 + 0,8945 Y_{t-1} + \varepsilon_t$

3-Kur değeri yüzde değişim: $Y_t = 0,6910 - 0,0303 Y_{t-1} + \varepsilon_t$

4-Üretici fiyatı yüzde değişim: $Y_t = 0,79078 - 0,1830 Y_{t-1} + \varepsilon_t$

Çizelge 5.11 Makroekonomik senaryo tahmin sonuçları

Yıllar	GSMH değişim (%)	TÜFE yüzde değişim	Yıllık kur değişimi (%)	Üzüm üretici fiyatı değişimi (%)
2004	-0,0659	0,0932	0,6924	0,74932
2005	0,0642	0,0772	0,66999	0,65365
2006	0,0206	0,0965	0,67067	0,67116
2007	0,0359	0,1287	0,67065	0,66796
2008	0,0306	0,1581	0,67065	0,66854
2009	0,0324	0,1845	0,67065	0,66843
2010	0,0318	0,2085	0,67065	0,66845

Çizelge 5.11'e göre, 2010 yılına kadar GSMH ve döviz kurunda sabit bir seyir (2004 yılı hariç), ve üzümün üretici fiyatında ise önce bir düşüş sonrasında sabit seyir görülmektedir. TÜFE'de ise öncelikle bir düşüş, ardından az da olsa bir artış gözlenmektedir. Bunlara bağlı olarak da özellikle şarap talebini orta vadede olumlu yönde etkileyebilecek değişkenlerin varlığından (ör: GSMH'nin sabit seyretmesi) söz edilebilir.

2-Temel senaryo

Türkiye'nin AB üyeliğinin en erken 2014 yılında olabileceği düşünülürse, bu senaryoya göre müzakereler sürecinde, şarapçılıkta herhangi bir değişiklik olmadığını açıklayan tahmin sonuçları Çizelge 5.12'de verilmiştir

Temel senaryo sonuçlarının tahmin edilebilmesi için ARIMA yöntemi ile bulunan fonksiyonlar aşağıdaki gibidir;

$$1\text{-Dikim alanı: } Y_t = -11,559 - 0,8761 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,6741 \varepsilon_{t-1}$$

$$2\text{-Üzüm verimi: } Y_t = 0,8292 + \varepsilon_t - 0,6249 \varepsilon_{t-1}$$

$$3\text{-}\ddot{U}z\ddot{u}m\ \ddot{u}retimi\ Y_t = -3,92 - 0,03791 Y_{t-1} + \varepsilon_t - 0,0435\varepsilon_{t-1}$$

$$4\text{-}\ddot{S}arap\ talebi\ Y_t = 0,1999 + 0,250 Y_{t-1} + \varepsilon_t - 0,9579\varepsilon_{t-1}$$

$$5\text{-}\ddot{S}arap\ \ddot{u}retimi:\ Y_t = 36,220 - 0,3720 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,7913\varepsilon_{t-1}$$

Çizelge 5.12 Temel senaryo tahmin sonuçları

Yıllar	Dikim alanı (Bin hektar)	Üzüm verimi (00 kilo/hektar)	Üzüm üretimi (Ton)	Şarap talebi (Milyon litre)	Şarap üretimi (Milyon Litre)	Üzüm üretici fiyatı (Dolar)	Dünya Fiyatı (Dolar)
2006	509,423	68,5712	3554,87	30,65	26,2089	443,739	1,3617
2007	503,626	69,4004	3554,64	30,85	26,4703	440,697	1,2454
2008	497,146	70,2296	3550,80	31,05	26,373	439,657	1,4323
2009	491,264	71,0588	3548,33	31,26	26,4092	439,302	1,3572
2010	484,858	71,8879	3545,34	31,47	26,3958	439,180	1,5085
2011	478,911	72,7171	3542,55	31,67	26,4008	439,139	1,4643
2012	472,562	73,5463	3539,69	31,87	26,3989	439,124	1,5890
2013	466,565	74,3755	3536,85	32,08	26,3996	439,120	1,5677
2014	460,259	75,2047	3534,00	32,29	26,3993	439,118	1,6725
2015	454,224	76,0339	3531,16	32,49	26,3994	439,117	1,6683

Çizelge 5.12'ye göre, dikim alanında 2015 yılına kadar olan dönemde bir daralma görülmektedir. Bu daralmaya karşın, üzüm verimliliğinde ise, tam tersine bir artış yaşanabilecektir. Orta vadede; üzüm üretiminde fazla bir değişiklik yaşanmamasına rağmen, üretici fiyatlarının öncelikli olarak bir düşüş göstermesi, sonrasında ise sabit sayılabilecek bir seyir izlemesi beklenmektedir. Şarap üretimi dalgalanma ve talebi de yükselme eğilimindedir. Dünya fiyatı dalgalanma göstermektedir. Özetle, şarapçılığımızın günümüzdeki durumunu koruyacağı düşünülebilir.

3-Alan Sınırlaması Senaryosu

Bölüm 3.1'den de hatırlanacağı gibi, alan sınırlaması senaryosunun temeli, Türkiye'ye müzakereler sırasında dikim alanı sınırlaması getirilmesine dayanmaktadır. Buna bağlı olarak, alan sınırlaması senaryosunda seçilmiş olan tek değişken dikim alanlarıdır.

Çizelge 5.12'deki dikim alanları

2010 yılında	484858 hektar
2014 yılında	460259 hektar
2015 yılında	454224 hektar

Bölüm 3.2'de açıklanmış olduğu gibi, geleneksel şarap üreticileri içerisinde üretim potansiyeli ve işletmelerin yapısı açısından ülkemize en çok benzeyen ülke İtalya'dır. İlgili yasa ile İtalya'ya tanınan ek dikim alanı 12933 hektar'dır. Sonuç olarak, 2010 yılından itibaren Türkiye'nin dikim alanlarının 497791 hektar (484258+12933) olarak sınırlandığı varsayılmıştır. Aynı formüle göre, Türkiye'nin 2014 ve 2015 yılındaki dikim alanları

2014 yılında	473192 hektar
2015 yılında	467157 hektar

olarak tahmin edilmiştir. Alan sınırlaması senaryosu uygulanması durumunda ortaya çıkan sonuçlar temel senaryo bulgularına yakın gözükmektedir. Bu durumda, Türkiye'ye getirilecek dikim alanı sınırlaması üretim potansiyelinde fazla bir değişiklik yaratmayabilir. Yine de, müzakereler sırasında, alan sınırlaması senaryosu uygulanırsa model olarak alınabilecek ülkenin seçimi dikkat edilmesi gereken bir faktör olarak düşünülebilir. Bir ülke model olarak ele alınmasa bile, arazi genişliğinin belirlenmesi şartlarının üretim açısından oldukça önem kazandığı görülmektedir.

3-Tarife indirimi senaryosu

Çizelge 5.13'te tarifelerin 2014 yılına kadar %50 oranında kaldığı değerler ile 2003 yılından itibaren sıfırlanması durumunda birim ithalat fiyatları verilmiştir. Tarife indirimi ve refah etkisi sonuçlarının tahmin edilebilmesi için ARIMA yöntemi ile bulunan fonksiyonlar aşağıdaki gibidir;

1-Tüketici artığında değişim: $Y_t = 553,7 - 0,6076 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,8772\varepsilon_{t-1}$

2-Üretici maliyetleri üzerine olan etkideki değişim: $Y_t = 5,171 + 0,4044 Y_{t-1} + \varepsilon_t$

3-Devlet gelirleri üzerindeki etkisi: $Y_t = -47,64 + 0,3312 Y_{t-1} + \varepsilon_t$

Çizelge 5.13 Tarife indirimi tahmin sonuçları

Yıllar	Temel senaryo* birim ithalat fiyatı (Dolar)	2003 yılından itibaren** birim ithalat fiyatı (Dolar)	Fark (Dolar)
2004	1,2986	1,0496	0,249
2005	1,127	0,776	0,351
2006	1,3617	1,0757	0,286
2007	1,2454	0,8798	0,3656
2008	1,4323	1,1124	0,3199
2009	1,3572	0,9745	0,3827
2010	1,5085	1,1569	0,3516
2011	1,4643	1,0624	0,4019
2012	1,589	1,2073	0,3817
2013	1,5677	1,1452	0,4225
2014	1,6725	1,2621	0,4104
2015	1,6683	1,2242	0,4441

*2014'e kadar üye olunmaması durumunda tarife indirimi yapılmadan birim ithalat fiyatı

**2003 yılından itibaren tarifelerin sıfırlanması durumunda birim ithalat fiyatı

Çizelge 5.13'e göre, temel senaryo durumunda, birim ithalat fiyatı 1,6725 Dolar'dır. Üyeliğin başlamasıyla birlikte, halen uygulanan %50 oranındaki gümrük vergisinin sıfırlanması durumunda; 2014 yılı birim ithalat fiyatının $1,6725/1,5=1.115$ Dolar olacağı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde, 2015 yılındaki birim ithalat fiyatının da $1,6683/1,5=1,1122$ Dolar olacağı tahmin edilmiştir. Buna göre, üyelik durumunda

sadece tarife indirimi yapılması birim ithalat fiyatlarında yaklaşık %45’lik bir değişikliğe yol açacaktır

2003 yılından itibaren, tarifelerin sıfırlanması ile oluşabilecek birim ithalat fiyat farkları Çizelge 5.13’te verilmiştir. 2003 yılında tarife indirimi yapılması veya hiç indirim yapılmaması durumunda, birim ithalat fiyatında artış eğilimi olmakla birlikte, en fazla 42 cent civarında bir farkla karşılaşılmaktadır. Özetle, şarapta tarifelerin sıfırlanmasının birim ithalat fiyatı üzerinde önemli bir değişiklik yaratacağı sonucuna varılabilir.

Çizelge 5.14 Gelir, üretici maliyetleri etkisi, tüketici artığı ve refah etkisinde olan değişimler

Yıl	Devlete gelir etkisinde değişim (Dolar)	Tüketici Artığında değişim (Dolar)	Üretici Üzerindeki maliyetlerdeki değişim (Dolar)	Refah etkisinde değişim (Dolar)
2014	-71241	340640	8687	17416

Çizelge 5.14’e göre, tarifelerin sıfırlanması durumunda, devlet gelirlerinde 71241 Dolarlık bir düşüş; tüketici artığında 340640, üretici üzerindeki maliyetlerde 8687, tüketici refahı üzerinde de 17416 Dolarlık bir artış yaşanabileceği tahmin edilmiştir.

5.4.2.2 Üretim ve talebi uzun dönemde etkileyen değişkenlerin analizi

Bölüm 5.4.2’nin başında da belirtildiği gibi, müzakereler sonucunda oluşacak değişikliklerin şarapçılığımızı ne yönde etkileyeceğinin anlaşılması gerekmektedir. Bunun için, ülkemizdeki şarap üretim ve dış ticaretini orta ve uzun dönemde hangi değişkenlerin etkileyebileceğinin tahmin edilmesi bir yol olabilir. Aynı zamanda kullanılan değişkenlerin birbirleri arasındaki nedensellik ilişkilerinin de göz önüne alınması, analize farklı bir boyut katacaktır.

Çalışmanın bu aşamasında, biri üretim ikisi de dış ticaret ile ilgili olmak üzere üç adet varsayım üretilmiştir. Analiz sırasında, izlenen yöntem ve seçilen değişkenlerin açıklamaları “materyal ve yöntem” bölümünde incelenmiştir. Bu bölümde, sadece

analiz sonuçlarına değinilecektir. Çizelgelerden sonuç için kullanılacaklar bu bölümde; diğerleri ise Ek 2’de verilmiştir.

A-Üretim ile ilgili varsayım 1:

İçsel değişken: Şarap üretimi (Çizelgelerde URETİM olarak geçmektedir)

Dışsal değişkenler: Bağ alanı (üretim potansiyeli) satın alma gücü ve talep (talep potansiyeli) ihracat miktarı (dış ticaret etkisi)(Bölüm 3.2’de incelenmiştir).

İlk olarak, serinin durağan olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir.

Çizelge 5.15 Varsayım 1 için durağanlık testi sonuçları

Değişken gözlemi, örneklem	ADF için test istatistikleri	Test sonuçları	Sabit,trend
URETIM* 33;1972-2004	-5,829454 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit
BAGALANI* 33; 1972-2004	-6,337469 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit
TALEP* 32;1973-2004	-6,731605 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit
PPPUSD* 26;1979-2004	-8,162064 p=0,000	Birim kök yok, durağan	Sabit
IHRACATMIKTAR* 31;1975-2005	-5,168537 p=0,0002	Birim kök yok, durağan	Sabit

Not: ADF testi sonucunda $p > 0,05$ olması durumunda birim kök olduğu sonucuna varılır. Sonuçlar E-Views5 paket programı kullanılarak MacKinnon tablosundan bulunmuştur.

*Birinci fark

Çizelge 5.15’e göre, tüm seriler birinci farklarında durağandır. Bu nedenle, Granger nedensellik testi için, seviye birinci fark olarak seçilmiştir. Granger nedensellik testinin sonucunda, içsel-dışsal ve dışsal-dışsal değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi belirlenememiştir.

Durağan olmayan seriler, birinci farkları alındıktan sonra genellikle durağan hale gelirler. Bu çerçevede; talep, bağ alanları, ihracat miktarı ve satın alma gücü bağımlı değişken olan üretim için açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Varyans dekompozisyonu analizi için de optimum gecikmelerin bulunması; bir başka deyişle

vektör otoregresyon tahminlerinin yapılması gerekmiştir. Bu tahminlerin sonuçları Çizelge 5.16’da verilmiştir. Çizelgeye göre, gecikme birinci farklarda yapılmalıdır.

Çizelge 5.16 Varsayım 1 için VAR tahmin sonuçları

VAR Tahmin Sonuçları		
Örneklem: 1978-2003		
Gözlem sayısı: 26		
Değişkenler	Katsayılar	t-istatistiği
URETIM(-1)	0,042776	0,09891
BAGALANI(-1)	0,007040	0,40967
TALEP(-1)	0,453985	1,06614
PPPUSD(-1)	1,814551	1,23518
IHRACATMIKTAR(-1)	0,000206	0,00038
SABIT	1927,967	0,12328

VAR tahminlerinin ardından; varyans dekompozisyonu sonuçları Çizelge 5.17’da verilmiştir.

Çizelge 5.17 Varsayım 1 için varyans dekompozisyonu sonuçları

URETIM Varyans Dekom.						
Yıllar	S.Hata	URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACATMIKTAR
2006	3751.039	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2007	4308.847	91.94312	0.460115	6.038389	1.558375	2.99E-07
2008	4513.231	89.29439	0.714280	6.993754	2.922504	0.075077
2009	4607.614	87.56345	1.000247	6.991754	4.276468	0.168086
2009	4668.993	85.99115	1.321020	6.837522	5.598175	0.252128
2010	4719.887	84.46719	1.655707	6.691094	6.860709	0.325299
2011	4766.576	82.99737	1.988015	6.571826	8.052762	0.390030
2012	4810.819	81.59609	2.308967	6.473587	9.172835	0.448516
2013	4853.159	80.27018	2.614584	6.389253	10.22378	0.502205
2014	4893.807	79.02016	2.903633	6.314190	11.21001	0.552001

Varyans dekompozisyonu çizelgesine göre, onuncu dönem sonunda, üretimin üzerindeki “yükü” en fazla olan değişkenler sırasıyla; satın alma gücü ve taleptir. Buna bağlı olarak, uzun dönem sonunda, şarap üretimi üzerinde satın alma gücünün ve özellikle iç talebin belirli bir etkiye sahip oldukları söylenebilir.

B-İthalat ile ilgili Varsayım 2

İçsel değişken: İthalat miktarı (ton)

Dışsal değişkenler: Satın alma gücü (Dolar) (Çizelgelerde PPPUSD olarak geçmektedir) (ekonomik güç), şarap üretimi (üretim potansiyeli), ton başına ithalat fiyatı (ithalat değeri) ortalama yıllık Dolar paritesi (döviz kuru etkisi) (Bölüm 3.2)

Bu varsayımda, içsel değişken ithalat miktarı olarak seçilmiştir. İlk olarak, serinin durağan olup olmadığı incelenmiştir.

Çizelge 5.18 Varsayım 2 için durağanlık testi sonuçları

Değişken gözlemi, örneklem	ADF için test istatistikleri	Test sonuçları	Sabit,trend
ITHALATMIKTARTON* 34;1972-2005	-4,663011 p=0,007	Birim kök yok, durağan	Sabit
ITHALATFIYATTON* 33; 1973-2005	-7,063456 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit
URETİM* 33;1972-2004	-5,829454 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit
PPPUSD* 26;1979-2004	-8,162064 p=0,000	Birim kök yok, durağan	Sabit
YILLIKPARITE* 25;1981-2005	-6,405305 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit

Not: ADF testi sonucunda $p > 0,05$ olması durumunda birim kök olduğu sonucuna varılır. Sonuçlar E-Views5 paket programı kullanılarak MacKinnon tablosundan bulunmuştur.

*Birinci fark

Çizelge 5.18'e göre, tüm seriler, birinci farklarında durağandır. Hiçbir seride birim kök bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak, Granger nedensellik testi için seviye birinci fark olarak seçilmiştir. Granger nedensellik testinin sonuçlarından anlamlı çıkanlar Çizelge 5.19'da verilmiştir.

Çizelge 5.19 Varsayım 2 için nedensellik testi sonuçları

Çiftli Granger Nedensellik Testleri			
Sıfır Hipotez:	Göz	F-İstatistiği	Olasılık
PPPUSD Granger Nedeni Değil ITHALATMIKTARTON	27	9.47258	0.00516
ITHALATMIKTARTON Granger Nedeni Değil PPPUSD		0.91843	0.34744
YILLIKPARITE Granger Nedeni Değil ITHALATMIKTARTON	35	10.7166	0.00255
ITHALATMIKTARTON Granger Nedeni Değil YILLIKPARITE		0.23588	0.63050
YILLIKPARITE Granger Nedeni Değil PPPUSD	27	0.52795	0.47450
PPPUSD Granger Nedeni Değil YILLIKPARITE		5.03480	0.03434

F değeri 1/27: 4,20

F değeri 1/34: 4,17

F değeri 1/35: 4,10

**Nedensellik olduğunun söylenebilmesi için sonuçlardaki F istatistiklerinin tablo değerinden büyük olması gerekmektedir*

Çizelge 5.19'a göre, satın alma gücü ve ithalat miktarı arasında tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Aynı yönde ilişki, ortalama yıllık Dolar paritesi ile ithalat miktarı; ortalama yıllık Dolar paritesi ve satın alma gücü arasında da bulunmaktadır. Bu durumda, ekonomik güç ve ithal edilen miktar arasında bir etkileşim olduğu düşünülebilir. Benzer bir etkileşim, döviz kuru ve ithalat miktarı arasında da gözlemlenmektedir.

Çizelge 5.20 Varsayım 2 için eşbütünleşim testi sonuçları

1 Eşbütünleşen Denklem(ler)		Log olasılık	-1162.065	
Normalize eşbütünleşen katsayılar (standart hatalar parantez içinde)				
ITHALATMIKTARTON	ITHALATFIYA TTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE
1.000000	0.015097	-0.092241	0.001509	-0.000278
	(0.00491)	(0.03829)	(0.00751)	(8.0E-05)

Tüm değişkenler birinci farklarında durağan oldukları için, eşbütünleşim testi uygulanabilir. Çizelge 5.20'a göre, şarap üretiminde uzun dönem dengesini en fazla etkileyebilecek değişken satın alma gücü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çizelge 5.21 Varsayım 2 için VAR tahmin sonuçları

VAR Tahmin Sonuçları Örneklem: 1978-2004 Gözlem sayısı 27		
Değişkenler	Katsayılar	t-istatistikleri
ITHALATMIKTARTON	-0,373483	-0,83517
ITHALATFIYATTON	-0,04077	-0,59863
PPPUSD	0,067997	1,50617
URETIM	-0,03083	-0,32973
YILLIKPARITE	0,000142	1,31822
SABIT	-94,32230	-0,64328

VAR tahmininin sonuçları Çizelge 5.21’de görülmektedir. Çizelgeye göre, değişken varyanslarının birinci farklarında dekompozite edilmeleri gerekmektedir.

Dekompozisyonda kullanılan serilerin hangi seviyelerde durağan olduklarının daha iyi anlaşılabilmesi için VAR tahmini yapılmış ve sonuçları Çizelge 5.22’de verilmiştir. Çizelgeye göre, dekompozisyon serilerin birinci farklarında yapılmalıdır.

Çizelge 5.22 Varsayım 2 için varyans dekompozisyonu sonuçları

ITHALAT MIKTAR TON Varyans Dekomp.						
Yıllar	S.Hata	ITHALAT MIKTARTON	ITHALAT FIYATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE
2006	152.2836	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2007	166.9837	96.50224	2.174286	0.545120	0.265762	0.512591
2008	167.9103	95.56046	2.351220	0.625917	0.520316	0.942090
2009	168.9243	94.75029	2.500172	0.868201	0.520818	1.360521
2009	169.6857	93.99445	2.560162	1.139704	0.524080	1.781602
2010	170.5421	93.18922	2.596359	1.475121	0.520523	2.218774
2011	171.4549	92.32758	2.615593	1.861563	0.516193	2.679066
2012	172.4574	91.39539	2.624219	2.302606	0.511053	3.166737
2013	173.5574	90.38649	2.624464	2.798651	0.505396	3.684995
2014	174.7677	89.29516	2.617733	3.351533	0.499230	4.236346

Çizelge 5.22’de ise dekompozisyon sonuçları verilmiştir. Buna göre, şarap üretimini onuncu dönem sonunda, en fazla etkileyen iki değişken, satın alma gücü ve ortalama yıllık Dolar paritesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, ortalama yıllık paritenin şarap üretimi üzerindeki %4,23 oranındaki “yükü” dikkate alındığında, ülkemizdeki

yıllık kur değişiminin ithalat miktarı üzerindeki önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, satın alma gücünün etkisi de, ekonomik gücün uzun dönemde ithalatın devamlılığının sağlanması açısından önemini göstermektedir.

C-İhracat ile ilgili Varsayım-3

İçsel değişken: İhracat miktarı

Dışsal değişkenler: Şarap üretimi (üretim potansiyeli), ortalama yıllık Dolar paritesi (döviz kuru etkisi), üretilen şarabın ihraç edilen yüzdesi (şarap ihracatının üretimdeki önemi), ihracat fiyatı (ihracat değeri) (Bölüm 3.2).

Önceki varsayımlarda olduğu gibi, nedensellik analizi ve diğerlerinin yapılabilmesi için, serilerin durağanlığının sağlanması gerekmektedir.

Çizelge 5.23 Varsayım 3 için durağanlık testi sonuçları

Değişken gözlemi, örneklem	ADF için test istatistikleri	Test sonuçları	Sabit,trend
URETIM* 33;1972-2004	-5,829454 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit
YILLIKPARITE* 25;1981-2005	-6,405305 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit
IHRACATMIKTAR* 31;1975-2005	-5,168537 p=0,0002	Birim kök yok, durağan	Sabit
URETIMIHRUYZDE* 32; 1973-2004	-6,484638 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit
IHRACATFIYATTON* 34;1972-2005	-5,958209 p=0,0000	Birim kök yok, durağan	Sabit

Not: ADF testi sonucunda $p > 0,05$ olması durumunda birim kök olduğu sonucuna varılır. Sonuçlar E-Views5 paket programı kullanılarak MacKinnon tablosundan bulunmuştur.

*Birinci fark

Çizelge 5.23'e göre, tüm seriler birinci farklarında durağandır. Bu durumda, Granger nedensellik testi için, seviye birinci fark olarak seçilebilir. Değişkenlerin aynı seviyede

durağan olmaları nedeniyle de eşbütünleşim testi yapılabilir. Bundan önce, Granger nedensellik testinin sonuçlarından anlamlı çıkanlar Çizelge 5.24’te verilmiştir.

Çizelge 5.24 Varsayım 3 için nedensellik testi sonuçları

Çiftli Granger Nedensellik Testleri			
Sıfır Hipotez:	Gözl.	F-İstatistiği	Olasılık
IHRACATFIYATTON Granger Nedeni Değil IHRACATMIKTAR	35	0.31837	0.57652
IHRACATMIKTAR Granger Nedeni Değil IHRACATFIYATTON		4.71352	0.03745
URETIM Granger Nedeni Değil URETIMHRYUZDE	34	4.17956	0.04949
URETIMHRYUZDE Granger Nedeni Değil URETIM		0.04944	0.82550
IHRACATFIYATTON Granger Nedeni Değil URETIMHRYUZDE	34	2.61567	0.11594
URETIMHRYUZDE Granger Nedeni Değil IHRACATFIYATTON		6.62257	0.01508

F değeri 1/34: 4,16

F değeri 1/35: 4,10

**Nedensellik olduğunun söylenebilmesi için sonuçlardaki F istatistiklerinin tablo değerinden büyük olması gerekmektedir*

Çizelge 5.24’e göre ihracat fiyatı, ihracat miktarının, tek yönlü nedeni olarak gözükmektedir. Üretim de üretilen şarabın ihraç edilen yüzdesinin tek yönlü nedeni olarak görülmektedir. Bu iki ilişkinin beklenen ilişkiler olduğu düşünülebilir. Çizelgede; üretilen şarabın ihracat yüzdesinin, ihracat fiyatını etkilediği göz önüne alındığında ise ihracatın üretimdeki payının fiyat üzerindeki etkisinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 5.25 Varsayım 3 için eşbütünleşim testi sonuçları

1 Eşbütünleşen Denklem(ler)		Log olasılık	-1311.855	
Normalize eşbütünleşen katsayılar (standart hatalar parantez içinde)				
IHRACAT MIKTAR	URETIM IHR YUZDE	YILLIKPARITE	URETIM	IHRACATFIYAT TON
1.000000	-745.3285	-0.000324	-0.075724	2.584311
	(76.3727)	(0.00088)	(0.03167)	(0.40879)

Çizelge 5.25’te eş bütünleşim testi sonuçları verilmiştir. Buna göre, şarap ihracatında uzun dönem dengesini en fazla etkileyen değişkenler, üretilen şarabın ihraç edilen

yüzdesi ve ton başına ihracat fiyatıdır. Bu iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisi de göz önüne alındığında, uzun dönemde şarap ihracatının artırılmasının önemi bir kere daha ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 5.26 Varsayım 3 için VAR tahmin sonuçları

VAR Tahmin Sonuçları Örnekleme: 1971-2004 Gözlem sayısı 34		
Değişkenler	Katsayılar	t-istatistikleri
URETIM	0,057553	1,48007
YILLIKPARITE	0,001501	1,73601
IHRACATMIKTAR	0,619921	1,75345
URETIMHRYUZDE	-164,3328	-1,54618
IHRACATFIYATTON	0,243863	0,38022
SABIT	1850,637	1,55443

VAR tahmininin sonuçları Çizelge 5.26'da görülmektedir. Çizelgeye göre, değişken varyanslarının birinci farklarında dekompozite edilmeleri gerekmektedir.

Çizelge 5.27 Varsayım 3 için varyans dekompozisyonu sonuçları

IHRACAT MIKTAR Varyans Dekomp.						
Yıllar	S.Hata	IHRACAT MIKTAR	URETIM IHRYUZDE	YILLIK PARITE	URETIM	IHRACAT FIYATTON
2006	1662.344	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2007	1793.232	87.65101	9.514668	1.149684	1.620086	0.064556
2008	1848.523	82.83606	12.23101	2.391747	2.421171	0.120008
2009	1875.454	80.70917	12.58973	3.673223	2.842261	0.185619
2009	1895.123	79.23210	12.38773	4.997439	3.103510	0.279224
2010	1914.701	77.77791	12.15304	6.361071	3.290295	0.417688
2011	1936.607	76.16208	12.01688	7.762692	3.440943	0.617402
2012	1961.780	74.33530	11.99275	9.203442	3.575037	0.893471
2013	1990.764	72.28750	12.06480	10.68540	3.703368	1.258930
2014	2024.051	70.01936	12.21437	12.21007	3.832018	1.724175

Çizelge 5.27'de varyans dekompozisyonu sonuçları görülmektedir. Çizelgeye göre, talep üzerinde en fazla etkiye sahip değişkenler, üretilen şarabın ihraç edilen yüzdesi ve ortalama yıllık Dolar paritesidir. Üretilen şarabın ihraç edilen yüzdesi, üretimde ihracat potansiyeli, yıllık parite ise döviz kuru etkisi-bir başka deyişle dış ticaret konjonktürü-

nün yansıtılması amacıyla analize katılmıştır. Sonuç olarak, ihracat açısından hem dış ticaretteki değişimin hem de ihracata yönelik üretim yapmanın etkili olduğu düşünülebilir. Sadece son dönem dikkate alınrsa, bu iki değişkenin de ihracat miktarı üzerindeki etkisinin hemen hemen eşit olduğu gözlenmektedir.

Üretim ve dış ticaret varsayımlarının sonuçları genel olarak şu şekilde özetlenebilir;

Üretimin incelenmesine yönelik varsayım 1’de, içsel değişken olarak üretim seçilmiştir. Ele alınan dışsal değişkenler ise dış ticaret, talep ve tüketicilerin ekonomik gücünü yansıtanlardan seçilmiştir. Uzun dönem varyans dekompozisyonu sonuçlarına göre; talep ve satın alma gücü uzun dönemde şarap üretimini en fazla etkileyen değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlara bağlı olarak, müzakere sürecinde, şarap üretimini etkileyecek değişkenlerin; şarap ihracatından çok, tüketicilerin şarap talebi ve şarabı satın alma eğilimleri olduğu söylenebilir. Bu durumda, üretime bağlı sektör rekabetinin; önümüzdeki dönemde ağırlıklı olarak iç piyasa üzerinde yoğunlaşabileceği de düşünülebilir. Dolayısıyla, uzun dönemde satın alma gücünün, şarap üretimi üzerindeki etkisi, kişilerin alım gücü göz önünde tutularak, üretim potansiyelinin korunması gerektiğini düşündürmektedir. Bir başka deyişle, üretimin artırılmasında yurtiçi rekabete bağlı dinamikler daha ön plana çıkabilir.

İthalatın analizine yönelik 2. varsayımda, içsel değişken olarak ithalat miktarı seçilirken; dışsal değişken olarak da üretimi, ekonomik gücü, ithalat değerini ve dış ticaret konjonktürünü yansıtan değişkenler seçilmiştir. Bu analizde amaç, ithalat sırasında rekabeti hangi değişkenin daha çok etkileyebileceğinin belirlenmesidir. Eş bütünleşim testi sonuçlarına göre, uzun dönem ithalat dengesini etkileyen en önemli değişken, satın alma gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde, satın alma gücü, ortalama yıllık Dolar paritesi ile uzun dönemde ithalatı en fazla etkileyen değişken olarak görülmektedir. Nedensellik testine göre de bu iki değişken arasında tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca, satın alma gücü ve ithalat miktarı arasında da bir ilişki belirlenmiştir. Kısaca, şarap ithalatında rekabetin daha çok dış ticaret konjonktürüne ek olarak satın alma ve talep üzerinde yoğunlaşacağı düşünülebilir. Bu durumda da ülkedeki şarap talebinin, üretim dışında ithalata da bağlı olması, özellikle 2003 yılından sonra ülkemizde artan şarap ithalatının ileride bir piyasa rekabetine de yol açabileceğini

düşündürmektedir. İthal şaraba olabilecek talep, doğal olarak ithalat miktarını da etkileyebileceği için, şarap ithalatı sonrasında, piyasaya farklı çeşitlerde ürünlerin girmesi bir yandan iç piyasadaki rekabeti artırırken bir yandan da üreticilerimizin piyasaya yeni çeşitler sürmesini hızlandırabilecek bir faktör olarak düşünülebilir. Bu aşamada, üreticilerimizin, üretim potansiyeline bağlı olarak ürün çeşitlendirmesine gidebilme imkanı da şarapçılığımızda, rekabet gücünü olumlu yönde etkileyebilecek bir nokta olarak görülebilir.

Son varsayımda, ihracat içsel değişken olarak kabul edilmiştir. Bu varsayımda, amaç ihracat rekabetinin hangi ortamda oluşabileceği hakkında bir fikir edinilmesidir. Seçilen dışsal değişkenler ise üretim ve üretimde ihracatın görece önemini yansıtan değişkenler ile ihracat değeri ve konjonktürü yansıtan değişkenlerdir. Eş bütünleşim testi sonuçlarına göre, ton başına ihracat fiyatı uzun dönem dengesini oluşturmaktadır. Dekompozisyon sonuçlarına göre de üretimde ihracata ayrılan pay ve yıllık ortalama parite uzun dönemde ihracatı en fazla etkileyebilecek değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. İhracat yüzdesi ile ihracat fiyatı arasındaki nedensellik ilişkisi dikkat çekicidir. Tüm bunlara bağlı olarak, ihracatta rekabet gücü artışının; öncelikli olarak ihracata yönelik üretim yapılması ve konjonktür şartları da dikkate alınarak, ihracat hacminin artırılmasına bağlı olduğu düşünülebilir. Bu şekilde, ileride ihracat fiyatının da kontrol edilebilmesi ve AB piyasalarında payımızın yükseltilmesi de söz konusu olabilir. Bu bağlamda, özellikle, AB ile müzakerelerin sürdüğü bu yeni dönemde, ülkemizin şarap üretimindeki potansiyeli ihracatta bir rekabet gücüne dönüştürülebilir.

5.4.2.3 Entegrasyon ve uzun dönem senaryolarının arasındaki ilişkiler

AB ile entegrasyon senaryoları ile, üretim ve dış ticaret varsayımları beraber ele alınabilir. Entegrasyon senaryolarında, temel olarak, müzakereler sırasında ortaya çıkabilecek yasal yükümlülüklerden bazılarının etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Varsayımlarda ise, müzakerelerin sürdüğü dönemde, şarap üretimimiz ve dış ticaretinde rekabetin hangi ortamda oluşabileceği tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu tahminler yapılırken de şarapçılığımızın temelde müzakere sürecinden bağımsız hareket edeceği varsayılmıştır (Varsayım analizlerinde yasal yükümlülüklerle ilgili değişkenler seçilmemiştir). Dolayısıyla, bu bölümdeki analizlerle, “temel senaryo” arasında bir

bağlantı kurulmayacaktır. Ayrıca, makroekonomik senaryoda tahminler 2010 yılına kadar yapılmış olduğu için diğer senaryolarla karşılaştırılması sonuç vermeyecektir. Böylece entegrasyon senaryolarından sadece alan sınırlaması ve tarife indirimi senaryoları dikkate alınabilir.

AB şarapçılığında, kota haklarının ayarlanması, ülkeler bazında şarapçılığı önemli ölçüde etkileyen parametrelerden biridir. Ve bu önemli konunun, AB ile müzakerelerde gündeme gelmesi beklenebilir. Alan sınırlaması senaryosu sonucuna bağlı olarak, üretim de etkilenebilmektedir. Fakat senaryo sonuçlarına göre, şarapçılığımızın yasal düzenlemesindeki değişikliğe rağmen, üretim potansiyeli açısından durumunu hemen hemen koruyabileceği tahmin edilmiştir. Bununla birlikte, varsayım 1’de talep ve satın alma gücü üretimi etkileyebilecek önemli değişkenler olarak bulunmuş ve rekabet zeminini oluşturabilecekleri düşünülmüştür. Burada, konuya arz talep dengesi açısından bakıldığında, alım gücüne bağlı olarak şarap talebinin şekillendiği düşünülür ve üretimin de günümüzdeki seviyesini koruyacağı varsayılırsa şarap üretimimizin günümüzde yeterliliğini koruması için alım gücünde de fazla bir değişim olmaması gerektiği söylenebilir. Ayrıca, ekonomik gücün üretilen şaraba yönlendirilmesi, bir başka deyişle şarabın pazarlama çalışmalarına ağırlık verilmesi yerinde olabilir.

Tarife senaryosunda ele alınan tarife indirimleri de ülkemiz için şarabın birim fiyatını etkileyebilecek bir faktördür. İthalat varsayımına göre de satın alma gücü konjonktür çerçevesinde önem kazanmaktadır. Satın alma gücünde olabilecek olumlu gelişmelerin, tarife indirimi sonunda fiyatı önemli ölçüde düşen ithal şaraplara olan talebi artırması iç piyasadaki rekabeti artıracak bir unsur olarak düşünülebilir. Bununla birlikte şarap ithalatının artması durumunda, dış ticaret dengesinin sağlanması için ihracatın da artırılması önemli bir faktördür. Artabilecek şarap ithalatının, Birlik ülkelerine yapılacak şarap ihracatı ile dengelenmesi bir yandan üretimi artırırken, bir yandan da Türk şaraplarının AB piyasalarında kendilerine yer edinmesine olanak sağlayabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

AB'ye entegrasyon sürecinde şarap da müzakereye konu olan ürünlerin içerisinde yer almaktadır. Bu süreçte şarapçılığımızın, AB şarapçılığına uyum derecesinin anlaşılması, AB ve Türk şarapçılığının belirli başlıklar altında karşılaştırılması ile mümkün olabilir. Çalışma boyunca, birbirlerinden farklı bölümlerde verilen bazı temel bilgilerin beraber değerlendirilmesi, müzakereler sırasında AB'nin ülkemizden potansiyel beklentilerini anlamada yardımcı olabilir. Aynı zamanda bu esaslar, şarapçılığımızın rekabet gücünü etkileyebilecek noktaların anlaşılmasına da olanak sağlayacaklardır. Bu bölümde, şarapçılığımızın günümüzdeki durumu, tahminler ışığında, AB ile karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Şarapçılığımızda rekabet öğeleri aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir;

1-İç piyasaya yönelik rekabeti düzenleyebilecek öğeler:

a-Üretim ve işleme potansiyeli ile ilgili öğeler ve kaliteli şarap üretimi,

b-Piyasa düzenlemeleri ile ilgili öğeler,

c-Çeşitli yasal düzenlemeler.

2-Dış ticarete yönelik rekabeti düzenleyebilecek öğeler.

1-İç piyasaya yönelik rekabeti düzenleyebilecek öğeler

a-Üretim ve işleme potansiyeli ile ilgili öğeler ile kaliteli şarap üretimi: Ülkemizde şarap üretiminin uzun yıllardan beri yapılması, iklim ve toprak koşullarının farklı üzüm çeşitleri yetiştirmeye uygun olması, şarapçılığımız üzerinde de olumlu etki yapmıştır.

Fakat, bu potansiyelin etkin olarak değerlendirilmesi için de şarapçılığın özellikle hammadde üretimi başta olmak üzere, belirli sorunlarının çözülmesi gerekmektedir. Ülkemizin şarap üretim potansiyeli, AB üyesi ülkelerin bazılarında yakın bulunmakta olup bu ülkelerde bağcılık da oldukça profesyonel bir düzeyde yapılmaktadır. İşletmelerin sayısı ve boyutu dışında, bağcılık ve kaliteli şarap üretimi gibi pek çok esas yasalarla sınırlandırılmıştır. Türkiye'de çeşitli yörelerde üretilen şaraplık üzümlerin

günümüzde tam olarak sınıflandırılmamış olması, şarapçılıkta var olan sorunlardan bir tanesi olarak belirtilmiş olup, bağcılık ile ilgili bir envanterin çıkartılması ve şaraplık üzümlerin kayıt altına alınarak sınıflandırılması gerekebilir.

Çalışmada elde edilen analiz sonuçlarına göre, üretici fiyatlarında, 2014 yılına kadar günümüzdeki durumun süreceği düşünülmektedir. Bu durumu “finansman sorununun varlığı” olarak nitelendirebilmek için 2014 yılındaki ekonomik konjonktürün de ayrıca tahmin edilmesi gerekmektedir. Fakat, günümüzde; şaraplık üzüm yetiştirme ve şarapçılık bir bütün olarak ele alındığı zaman, AB üreticisi karşısında üreticilerimizin güçlendirilmesi için, devlet desteğinin sağlanması (ör: AB’de üreticilere yapılan bazı yardımların model olarak alınması) da üreticilerin mevcut finansman sorununu azaltacak bir çözüm olabilir. Bu sorunun azaltılması, üretim potansiyeli açısından; üretim çeşitliliğine bağlı rekabet gücünün devamlılığının sağlanması olarak yorumlandığında, önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, üretim çeşitliliğinin sağlanması dolaylı olarak gelecekte AB piyasasında, şaraplarımızın çeşidinin ve pazarlamasının artmasını da gündeme getirebilir.

Üretim potansiyeli ile ilgili diğer bir önemli nokta da müzakereler sırasında oluşabilecek yasal değişiklikler olarak düşünülmüştür. Önceki bölümde incelendiği gibi, üretim kotası ile ilgili birtakım düzenlemelerin getirilmesi durumunda, üretimde önemli bir değişiklik beklenmemektedir. Yasal düzenlemeler sonrasında da üretim potansiyelinin korunacağı beklentisi, üretim alanına bağlı olarak sağlanabilecek rekabet avantajının devam edebileceğini göstermektedir.

Üretim potansiyeli ile ilgili diğer bir önemli nokta, şaraplık üzümün işlenmesidir. Bölüm 5.2.8’de bahsedilmiş olan modern işleme teknolojilerinin ülkemizde bulunan şaraplık üzüm çeşitlerine uygulanması aynı zamanda, şarap kalitesindeki artışı da beraberinde getirebilir.

Kaliteli şarap üretiminin artırılması, çeşitli açılardan önem taşımaktadır. Öncelikle, türleri ve ithalatı gün geçtikçe artan yabancı menşeli şaraplara karşı ülkemiz şaraplarının rekabet gücünün değerlendirilmesi gerekebilir. Şarapçılığımızın yabancı

marka şaraplarla rekabet edebilir duruma gelmesi için, üretim teknolojilerinin geliştirilmesinin yanında, özellikle kaliteli şarap üretimine uygunluk yönünde test olanaklarının artırılması, izlenebilecek politikalar arasında önemli bir yer tutabilir. Ayrıca, ülkemizde üretimin yanında, analiz imkanlarının da artırılması, uyum sürecinde iki taraf arasında ele alınabilecek konulardan biri de olabilir. İkinci önemli nokta ise şarabın, uyum sürecinde AB ile müzakereye dahil ürünler arasında olması nedeniyle, sofr şarapları başta olmak üzere ürettiğimiz şarapların birtakım kalite standartlarını karşılamasının belirli yasalarca zorunlu kılınabilmesi durumudur. Kısaca, şaraplarımızın kalitesinin artırılması, onların Birlik piyasalarında kendilerine yer edinmelerini sağlayacak önemli bir rekabet ögesi olarak görülebilir.

b-Piyasa düzenlemeleri ile ilgili rekabet ögeleri: Bu ögeler, piyasadaki şarap üreticisi sayısı, şarap talebi ve izlenebilecek şarapçılık politikaları ile ilgilidir.

Ülkemizde, son yıllarda artan talebe bağlı olarak, yerli ve ithal şarap çeşitlerinin sayısı da yükselmiş, bu da piyasada rekabeti artırmıştır. Ülkemizde artan rekabetin ilk göstergesi olarak, piyasadaki ürün sayısı verilebilir.

Ülkemiz şarapçılığına, geçmiş yıllara göre daha fazla sayıda yeni üreticiler katılmıştır. Şarapçılığımız, benzer potansiyele sahip diğer AB üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında, üretici sayımızın az olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda da ülkemiz şarap piyasası bu ülkelere göre daha küçük boyuta sahip olmuştur.

Gelişen şarapçılığımızın günümüzdeki gücünü koruyabilmesi için OPD'ye dahil olmadan önce şarapçılık piyasasındaki rekabetin yasal çerçevesinin OPD'ye uyacak şekilde çizilmesi gerekebilir.

Çalışmadaki analiz sonuçlarına göre, ülkemizde şarap talebi inelastiktir. Buna bağlı olarak da-dolaylı yoldan-şarabı talep eden tüketicilerin bazılarının gelir düzeyinin yüksek olduğu düşünülebilir. Özellikle son yıllarda, şarabın müşteri kitlesinin genişletilmesi için, firmalar pazarlama ve promosyon faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Çalışmada yapılmış olan varsayıma göre, satın alma gücünün talebi

belirgin bir şekilde etkilediği düşünüldüğünde, yine de piyasadaki şarap fiyatlarının dolaylı olarak şarap talebi üzerinde rol oynayabileceği düşünülebilir. Şarap fiyatlarını son dönemde en fazla etkileyen öge ise ürün üzerindeki ÖTV'nin yükseltilmiş olmasıdır. Şarapçılıktaki vergilerin AB vergi mevzuatına uyumlu hale getirilmesi de önemli bir politika başlığı olarak karşımıza çıkabilir. Şarabın pazarlamasını da olumsuz yönde etkileyebilecek bu sorunun çözülmesi için de öncelikli olarak iç piyasada talebi dengeleyici düzenlemelerin yanında, arzın kontrol altına alınması için, mali açıdan izlenecek şarapçılık politikalarının tasarlanması önem taşıyabilir. Bu şekilde, üretici firmaların piyasalarını genişletmelerine olanak sağlayarak, piyasadaki üretici sayısının daha da artırılması mümkün olabilir.

c-Çeşitli yasal düzenlemeler: OPD ile karşılaştırıldığında, ülkemizde yasal düzenlemelerin az olduğu görülmektedir. 5.Bölümde verilmiş olan OPD mevzuatı ile Türkiye'nin şarap mevzuatı kıyaslandığında Türkiye'nin bu konuda henüz yolun başında olduğu düşünülebilir. Şarap AB'ye uyum sürecinde, diğer tarım ürünlerinden ayrı bir şekilde müzakereye konu olacaktır. Dolayısıyla, şarapla ilgili hükümlerin de yeni yasal düzenlemeler çerçevesinde ele alınması ve AB'de olduğu gibi şarap için ayrı bir "mevzuat seti"nin oluşturulması gerekebilir. Şarapçılığımızın, rekabet gücünün artırılması yönünde bu "mevzuat seti"nde ele alınabilecek yasalar, aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşabilir.

Mevzuat setinde en önemli öğelerden birincisi coğrafi işaretleme konusu olabilir. Türkiye'de, günümüzde şarap üretimiyle ilgili coğrafi bölge tanımı çalışmaları henüz tamamlanmamıştır. Şarapların coğrafi orijinlerine göre tanımlanmasının AB ülkeleri ile yürütülen şarap ticaretinde zorunlu olduğu bilinmektedir (DPT, 2000a). OPD'ye göre, Birliğe ihraç edilecek şarapların belirli etiketleme şartlarını sağlaması da gerekmektedir. Coğrafi tanımlama sayesinde, sadece şaraba özel bir coğrafi işaretleme kanunu veya yönetmeliğinin çıkarılması mümkün olabilecektir. Buna bağlı olarak, ileride apelyasyon ve bağlı etiketleme yoluyla, ülkemiz markalarının korunması ve tüketicilerin bilgilendirilmesi de özellikle Birlik ülkeleri başta olmak üzere, diğer ülkelere yapılacak şarap ihracatında oldukça önemli rol oynayabilecek bir nokta olabilir. Ülkemizde de AB'de üretilen şaraplık üzüm çeşitlerinin yanında, iklim ve toprak koşullarına bağlı

olarak, yöresel çeşitler de bulunmaktadır. Bu çeşitler, ileride apelyasyon kavramının eklenmesi ile Birlik nezdinde “niş pazarlar” yaratarak özel bir tüketici kitlesine hitap edecek kaliteye de ulaşabilirler. Kısaca, ülkemizde, ayrıntılı olmasa bile sadece şaraba özel bir coğrafi işaretleme yasaının çıkarılması, özellikle AB piyasalarına satılacak olan şarap çeşitlerinin pazarlanması sırasında yararlı olabilir.

Müzakere sürecinde üretici örgütlenmeleri de gündeme gelebilecek diğer bir konu olarak düşünülebilir. Gerekli ön çalışmalar tamamlandıktan sonra (piyasadaki üretici sayısının ve dağıtım yapısının belirlenmesi gibi) AB mevzuatının ilgili tüzükleri model alınarak, şarapta üretici örgütlenmeleri ve üst örgütlenmeleri ile ilgili bir yasanın çıkarılması da söz konusu olabilir. Bunun yapılması, piyasa kontrolünün etkin olarak sağlanması yolunda da önemli bir adım olabilir.

2-Dış piyasaya yönelik rekabeti düzenleyebilecek öğeler

AB ülkeleri, Türkiye'nin en önemli şarap ihracat ve ithalat pazarı konumundadır. Bir önceki bölümde, şarabın ürün çeşitlendirmesi ve kalitesi gibi avantajlarının kullanılarak ihracat imkanlarının artırılacağından söz edilmiştir. Buna ek olarak, gümrük vergisi uygulamaları da dış piyasaya yönelik rekabet avantajının sağlanmasında önemli bir nokta olarak görülebilir. Bu aşamada başka bir avantaj da, OKK'lerde alınan kararlara bağlı olarak, belirli tipte şaraplar için Birliğe sıfır gümrükle ihracattır. Varsayım 3 sonucuna göre, ihracatta rekabet ortamı, üretilen şaraplarımızın ihraç edilen yüzdesinin artırılmasına bağlı olarak oluşabilmektedir. Dolayısıyla, belirli tipte şaraplar için geçerli olan sıfır gümrük uygulaması, ihracat hacminin artırılması yönünde bir rekabet avantajına dönüştürülebilir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta ise, AB'nin üçüncü ülkelere şarap ithalatı sırasında, ihracatçı ülkelerin uyması gereken bir mevzuatın varlığıdır. Dolayısıyla, OPD'ye uyumlu etiketleme ve üretim standartları gibi konuların yasal düzenlemesinin yapılması, dış ticarete rekabet gücünün artırılması açısından da önemli bir faktör olarak düşünülebilir. Ülkemiz, üretim teknikleri ile ilgili bazı AB standartlarının karşılanması

için de UBŞÖ anlaşması ile sağlanabilecek olan danışmanlık hizmetlerinden de yararlanabilir.

Daha önce değinildiği gibi AB'den ithal edilen şaraplardan %50 oranında gümrük vergisi alınmaktadır. Çalışmada, müzakereler sırasında ve 2014 yılı sonrasında yapılacak tarife indirimlerinin, Dünya fiyatında (AB'den birim ithalat fiyatı) önemli bir değişiklik yaratabileceği ve satın alma gücünün ithalat miktarı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği belirlenmiştir. Şarap ithalatı da 2003 yılından itibaren 2003 öncesine göre daha serbest hale getirilmiştir. Dolayısıyla, şarap ithalatı sırasında ekonomik güç-fiyat-talep ilişkisinin varlığı göz önüne alındığında; gelecekte oluşacak Dünya fiyatının dikkatle izlenmesi, iç piyasadaki ithal şarap talebi ve iç rekabet açısından da önem kazanmaktadır. İthal şaraplara talebin fiyatlar ve tanıtım faaliyetleri sayesinde artış göstermesi durumunda şarap üreticilerimizin bundan olumsuz etkilenmelerinin önlenmesi önemlidir.

KAYNAKLAR

- Anonymous. 2004. Web sitesi FAO Statistical Databases, <http://faostat.fao.org/> Erişim tarihi 13.07.2004.
- Anonymous. 2005a. Web sitesi <http://www.europa.eu.int>. Erişim tarihi 21.08.2004.
- Anonymous. 2005b. Web sitesi FAO Statistical Databases, <http://faostat.fao.org/> Erişim tarihi 07.04.2005.
- Anonymous. 2005c. Web sitesi Agro economic policy analysis of the new member states, the candidate states and the countries of the western Balkans: Assesment and Outlook in the Wine Sector. www.agropolicy.net, Erişim tarihi 12.01.2006.
- Anonymous. 2006. Web sitesi ABGS Screening chapter 11: Agriculture and Rural Development Agendatem25a, Wine <http://www.abgs.gov.tr/> Erişim tarihi 12.11.2006.
- Anonymous. 2007a. Web Sitesi <http://www.fermentation.typepad.com>. Erişim tarihi 25.01.2007.
- Anonymous. 2007b. Web sitesi <http://www.epicurious.com>. 2007. Erişim tarihi 26.01.2007.
- Anonymous 2007c. Web sitesi Wikipedia: The Free Encyclopedia, www.wikipedia.org. Erişim tarihi 20.01.2007.
- Anonim. 2004a. Web sitesi TAPDK. Alkollü İçkiler Sektörüne ait Piyasa Arzı Bilgileri: <http://www.tapdk.gov>. Erişim tarihi 03.12.2004.
- Anonim. 2004b. Web Sitesi Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği www.tobb.org.tr Erişim tarihi 09.10.2004
- Anonim. 2005. Web sitesi TAPDK. Alkol ve Alkollü İçkiler Piyasasına İlişkin Kamuoyu Duyurusu-<http://tapdk.gov.tr> Erişim tarihi 20.07.2005.
- Anonim. 2006a Web sitesi T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Gümrük Veri Ambarı Sistemi: <http://guvas.gumruk.gov.tr/>. Erişim tarihi 23.08.2006.
- Anonim. 2006b. Web sitesi TCMB, Günlük Döviz Kurları 1970-2005. <http://www.tcmb.gov.tr>. Erişim tarihi 28.01.2007.
- Anonim. 2006c. Web sitesi Hazine Müsteşarlığı , 2006. Tarım sektörü itibariyle fiyat deflatöründeki 12 Aylık Ortalamalara Göre Yüzde Değişim, <http://www.hazine.gov.tr>. Erişim tarihi 04.09.2006

- Anderson, K. 2001. Global wine production, consumption and trade, 1961 to 1999 : cederom, a statistical compendium CIES Centre for international economic studies, Adelaide.
- Bain, J.S.1968. Industrial Organization. John Wiley and Sons Inc, 678 s, New York
- Barone M. and De Carlo, T. 2003. Emerging Forms of Competitive Advantage, MATRIC Research Paper 03-MRP 5, Iowa State University, Iowa.
- Bentzen, J. and Smith V. 2002. An Empirical Analysis of the Interrelations Among the Export of Red Wine From France, Italy and Spain. Paper presented at the VDQS Oenometrics IX Meeting, Montpellier.
- Bowen , H.P.and Hollander, A., Viaene, J.M. 2001. Applied International Trade Analysis. The University of Michigan, 654 s, Michigan.
- Buccola, S. and Zanden,L. 1997. The Demand for Wines: Variety and Region Effects. Presentation at Western Agricultural Economics Association, Nevada.
- Cummins J.G. and Nyman, I. 2002 . The Dark Side of Competitive Pressure. Social Sceince Network, Working Paper Series, New York.
- Davut, L. 2002. Sanayi İktisadı: Piyasa Yapısı Unsurları. İmaj Yayıncılık, 239s, Ankara.
- De Lurgio, S.A.1998. Forecasting Principles and Applications. Irwin McGraw Hill, 708 s. Singapore.
- Dimara E. and Skuras, D. 2005. “Consumer Demand for Informative Labeling of Quality Food and Drink Products. A European Union Case Study”, *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 22, No.2, pp.90-100.
- DPT, 2000a . Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, İçki Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, OİK 543, 107s.
- DPT, 2000b. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu-OİK 522, 119s. Ankara Erişim tarihi 15.06.2004.
- DPT, 2000c. Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları Cilt1 1964-2000, 438 s. Ankara.
- Engle, R. F. and Granger, C. W. J. 1987. Cointegration and Error Correction : Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55; pp. 251-276.
- European Commission, 2006a. Challenges and Opportunities for European Wines, Presentation made in Wine Seminar, February.

- European Commission, 2006b. Annex to the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Towards a sustainable European Wine Sector, Impact Assesment. Staff Working Document, Com 2006-319, Brussels.
- European Commission, 2006c. Towards a sustainable European Wine Sector, Infopack, Brussels.
- European Commission, 2006d. Wine: Common market organization, Working Paper, Brussels.
- Giraud, E.H. and Surry, Y.2002. Les responses de la Recherche aux Nouveaux Enjeux de L'économie Vitivinicole, Presentation fait a INRA, Rennes.
- Hanke, J.E., Reithsch, A.G. Wichern, D.W. 2001. Business Forecasting. Printice Hall, 498 s. New Jersey.
- Hauteville, F. and Couderc, J.P., Hanin, H. 2005. Bacchus 2005: Enjeux, Stratégies et Pratiques Dans la Flière Vitivinicole, Dunod, 307 s. Paris.
- Hirschey M. and Pappas, J.L. 1996. Managerial Economics 8th Ed. The Dryden Press, 827 s. Philadelphia.
- Johansen, S. and Juselius, K. 1990. Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration - With Applications to the Demand for Money. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52; pp.169-210.
- Karadağlı E.C. ve Sakarya A.O. 2005. Dağıtım Kanalları. Turizm Geliştirme Vakfi Yayınları. 140 s. İstanbul.
- Kowalski, P. 2005. Impact of Changes in Tariffs On Developing Countries' Gouvernment Revenue. OECD Trade Policy Working Paper No 18, 103 s Paris.
- Lakner, Z and Prochazka, P. 2000. European Wine Economy, Szent Istvan University, 307 s. Budapest.
- Makridakis S.G., Wheelwright, S.C., McGee, V. 1983. Forecasting Principles and Applications 2nd Ed. John Wiley and Sons, 926 s. New York.
- Neven D. and Röller, L. 1999. An Aggregate Structural Model of Competition in the European Banking Industry. International Journal of Industrial Organization, 17(7); pp. 1059-1074.
- Ritchie, R.B. and Weinberg, C.B. 2000. A Typology of Nonprofit Competition: Insights for Social Marketers. Social Marketing Quarterly, 6(3); pp. 64-71

Özay, A., Akyol, A., Azabağaoğlu, Ö.M. 2005. Türkiye'nin Şarap Sektörünün Pazarlama Karması Elemanları Açısından İncelenmesi ve Sektörün Rekabet Performansının Artırılması İçin Öneriler. Şarap Sanayicileri Derneği, 102, Ankara.

Schamel, G. 2002. California Wine Winners:A Hedonic Analysis of Regional and Winery Reputation Indicators. AAEA 2002 Annual Meeting, Berlin.

Skorpikova, A. 2002. Factor Conditions of the Viniculture and the Wine Sector of the EU Member States, in the Czech Republic and in the Selected Candidate Countries. Agricultural Economics, 48 (7); pp. 303–310.

TEAE, 2005. Şarap Ortak Piyasa Düzeni Alt Çalışma Raporu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 30 s, Ankara

TÜİK, 2004, Türkiye İstatistik Kurumu Verileri,
-1994-2004 yılları arasında toplam bağ alanı
-1983-2003 yılları arasında Türkiye'de şarap üretim ve satış miktarları
-1983-2003 yılları arasında Türkiye'de şarap üretim ve satış değerleri
-1983-2004 yılları arasında AB ülkelerine şarap ihracat, ithalat miktar ve değerleri
-1990-2003 yılları arasında sofr şarabı fiyatları

Türkan, E. 2001. Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı.Turhan Kitapevi, 632 s, Ankara.

Tüzükler- Avrupa Birliği

- 1-1493/1999 sayılı Konsey tüzüğü-Ana Metin (OJ L 179, 14.7.1999),
- 2-Üretim potansiyeli ile ilgili 1227/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 143, 16.6.2000),
- 3-Şarap ürünlerinin tanımlanması ve şarap piyasasının izlenmesi için bilgi toplanmasına yönelik olarak, 1493/1999 sayılı tüzüğün uygulanması için detaylı kuralları belirleyen 1282/2001 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 176, 29.6.2001),
- 4-Şarap Ortak Piyasa Düzenine ilişkin 1493/1999 sayılı tüzüğün piyasa mekanizması uygulamalarına yönelik detaylı kuralları belirleyen 1623/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 194, 25.7.2000),
- 5-Belirli şarap ürünlerinin tanımlanması tarifi ve sunumu ile ilgili 753/2002 sayılı Komisyon tüzüğü,
- 6-Belirli bölgelerde üretilen kaliteli şaraplarla ilgili 1607/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 185, 24.7.2000),
- 7-Üçüncü ülkelerle ticarete yönelik kuralların ayrıntılı olarak düzenlenmesi ile ilgili 883/2001 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 128, 24.4.2001),
- 8-Şarap Ortak Piyasa Düzenine ilişkin 1493/1999 sayılı tüzüğün uygulanması ve Birlik şarap bilgisi kurallarının belirlenmesine yönelik ayrıntılı kuralları belirleyen 1622/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 194, 31.7.2000),
- 9-Şarap sektöründe kontrollere ilişkin detaylı uygulama kurallarını belirleyen 2729/2000 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 316, 15.12.2000),
- 10-Şarap ürünlerinin nakliyesi sırasında beraberinde bulundurulması gereken belgelere ve sektörde tutulması gereken kayıtlara yönelik 884/2001 sayılı Komisyon tüzüğü (OJ L 128, 10.5.2001).

- 11-1601/91 sayılı; aromalı şaraplar, aromalı şarap bazlı içecekler, ve aromalı şarap kokteyllerinin tanımı ve sunumu ile ilgili Konsey tüzüğü (14.06.1991, OJ L 149),
- 12-3664/91 sayılı; aromalı şaraplar, aromalı şarap bazlı içecekler, ve aromalı şarap kokteyllerinin geleneksel ölçütleri ile ilgili Komisyon tüzüğü (17.12.1991, OJ L 348) ve bununun 351, 1914, 3568 ve 1791 sayılı değişiklikleri,
- 13-Komisyonun 1238/92 sayılı; şarap sektöründe nötr alkolün analiz yöntemleri ile ilgili tüzük (8.5.1992, OJ L 130) ve ayrıca Anlaşmadan bağımsız olarak;
- 14-Komisyonun 2000/92 sayılı; hafif alkollü içecekler, aromalı şaraplar, aromalı şarap bazlı içecekler, ve aromalı şarap kokteyllerinin hazırlanmasındaki etil alkolün analiz yöntemleri ile ilgili yönerge (21.07.2000, OJ L 203).

Wittwer and Rothfield, 2006. *The Global Wine Statistical Compendium 1961-2004* (Eds), Published by Australian Wine and Brandy Corporation for Centre of Policy Studies, Monash University and the Centre for International Economic Studies, The University of Adelaide, 281 s.Adelaide.

Yasa Metinleri-Türkiye

- 4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı kanunu (12.6.1942/5130)
- Şarap Üretimi ve Piyasaya Arzı ile ilgili Tebliğ (23.10.2004/25622)
- Alkol ve Alkollü İçkilerin İç ve Dış Ticaretine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (06.06.2003/25130)
- Alkol ve Alkollü İçki Tesislerinin Haiz Olmaları Gereken Teknik Şartlar, Kurulmaları, İşletilmeleri ve Denetlenmelerine İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik (26.09.2002/24888)
- Coğrafi İşaretlerin Korunması ile ilgili KHK (27.06.1995 /555)
- Uluslararası Bağ ve Şarap Örgütünün Kuruluş Anlaşması (10.04.2005/25782)
- 4733 sayılı TAPDK yasası

E K L E R

**EK 1 TÜRKiYE VE AVRUPA
BİRLİĞİ ŐARAPÇILİĐİ İLE
İLGİLİ ÇİZELGELER**

EK 2..... PAKET PROGRAM ÇIKTILARI

EK 1 TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ŞARAPÇILIĞI İLE İLGİLİ ÇİZELGELER

Çizelge 1 1983-2002 yılları arasında AB'de şarap üretimi (Litre) (FAO, 2004)

YILLAR	Belçika	Almanya	Yunanistan	İspanya	Fransa	İtalya	Lüksemburg	Avusturya	Portekiz	İngiltere	Toplam
1983	20.000	1.339.200.000	525.000.000	3.123.800.000	6.789.400.000	8.150.000.000	18.500.000	-	848.300.000	2.000.000	20.796.220
1984	20.000	888.200.000	502.500.000	3.417.900.000	6.341.800.000	7.017.000.000	15.200.000	-	865.500.000	1.500.000	19.049.620
1985	20.000	609.700.000	478.200.000	3.310.300.000	7.005.500.000	6.169.000.000	10.700.000	-	989.300.000	600.000	18.573.320
1986	20.000	1.091.600.000	433.400.000	3.587.200.000	7.276.400.000	7.626.200.000	16.000.000	-	801.700.000	800.000	20.833.320
1987	20.000	970.800.000	447.400.000	4.022.200.000	6.828.500.000	7.512.200.000	14.200.000	-	1.104.700.000	500.000	20.900.520
1988	20.000	997.600.000	434.500.000	2.225.200.000	5.717.000.000	6.036.000.000	14.200.000	-	393.800.000	600.000	15.818.920
1989	20.000	1.448.600.000	453.100.000	3.127.600.000	6.050.800.000	5.972.700.000	23.200.000	-	789.000.000	2.100.000	17.867.120
1990	20.000	950.500.000	352.500.000	3.865.800.000	6.394.000.000	5.426.600.000	15.100.000	-	1.135.100.000	1.500.000	18.141.120
1991	10.000	1.069.900.000	402.100.000	3.079.600.000	4.143.800.000	5.923.800.000	8.600.000	-	1.002.100.000	1.500.000	15.631.410
1992	20.000	1.348.200.000	405.000.000	3.403.200.000	6.325.600.000	6.808.600.000	27.100.000	-	777.100.000	2.700.000	19.097.520
1993	20.000	992.000.000	337.800.000	2.649.500.000	5.205.900.000	6.206.800.000	17.000.000	-	487.100.000	1.800.000	15.897.920
1994	20.000	1.040.600.000	305.100.000	2.099.500.000	5.332.500.000	5.877.600.000	17.500.000	-	652.100.000	1.800.000	15.326.720
1995	20.000	836.100.000	387.500.000	2.087.600.000	5.435.400.000	5.570.200.000	15.000.000	222.900.000	725.500.000	1.300.000	15.281.520
1996	20.000	867.800.000	410.500.000	3.100.000.000	5.724.000.000	5.632.200.000	12.800.000	211.000.000	971.200.000	2.600.000	16.932.120
1997	20.000	839.400.000	398.000.000	3.321.800.000	5.361.200.000	5.056.300.000	7.500.000	180.200.000	612.400.000	700.000	15.777.520
1998	20.000	1.072.700.000	382.600.000	3.117.300.000	5.307.100.000	5.714.000.000	15.900.000	27.030.000	375.000.000	1.100.000	16.012.750
1999	20.000	1.224.400.000	368.000.000	3.372.300.000	6.053.500.000	5.807.400.000	18.400.000	280.300.000	785.900.000	1.300.000	17.911.520
2000	20.000	995.000.000	355.800.000	4.169.200.000	5.754.000.000	5.408.800.000	13.200.000	233.500.000	669.400.000	1.400.000	17.600.320
2001	20.000	898.000.000	347.700.000	3.046.000.000	5.338.900.000	5.191.200.000	13.500.000	249.300.000	769.100.000	1.600.000	15.855.320
2002	20.000	1.080.000.000	309.800.000	3.270.000.000	5.036.000.000	4.350.000.000	16.000.000	258.100.000	621.000.000	1.600.000	14.942.520
										Toplam	348.247.320

Çizelge 2 1983-2001 Yılları arasında AB'de şarap talebi (Litre) (FAO, 2004)

YILLAR	Almanya	Belçika-Lüksemburg	Danimarka	Fransa	Yunanistan	İrlanda	İtalya	Hollanda	Portekiz	İspanya	İngiltere	Finlandiya	Toplam AB
1983	1.577.700.000	204.500.000	92.400.000	4.515.900.000	330.600.000	11.600.000	4.419.500.000	209.800.000	727.100.000	1.862.300.000	530.700.000		14.482.100.000
1984	1.560.800.000	190.200.000	101.600.000	4.390.600.000	309.400.000	11.900.000	3.904.200.000	214.300.000	710.300.000	1.836.800.000	524.100.000	10.000.000	13.764.200.000
1985	1.406.700.000	181.400.000	99.100.000	4.415.700.000	293.100.000	11.500.000	3.398.700.000	203.100.000	733.700.000	1.881.500.000	511.400.000	10.200.000	13.146.100.000
1986	1.576.700.000	201.200.000	95.200.000	4.241.100.000	280.800.000	12.100.000	3.788.100.000	199.400.000	617.100.000	1.870.400.000	585.500.000	11.400.000	13.479.000.000
1987	1.588.000.000	209.200.000	95.600.000	4.178.000.000	298.800.000	12.800.000	4.138.700.000	202.700.000	650.900.000	1.845.100.000	593.500.000	14.700.000	13.828.000.000
1988	1.613.700.000	207.800.000	108.700.000	4.101.000.000	333.600.000	14.700.000	4.008.100.000	199.600.000	543.500.000	1.788.300.000	670.900.000	14.200.000	13.604.100.000
1989	1.629.200.000	217.800.000	94.700.000	4.048.400.000	319.800.000	15.400.000	3.337.500.000	195.500.000	555.900.000	1.589.200.000	734.000.000	16.200.000	12.753.600.000
1990	2.078.100.000	206.300.000	111.800.000	3.801.900.000	262.300.000	15.800.000	3.578.200.000	209.800.000	653.200.000	1.715.800.000	625.000.000	18.300.000	13.276.500.000
1991	1.829.000.000	231.900.000	115.600.000	3.690.300.000	259.500.000	13.700.000	3.557.200.000	211.100.000	563.600.000	1.683.400.000	600.100.000	22.300.000	12.777.700.000
1992	1.819.600.000	251.700.000	114.900.000	3.735.400.000	286.000.000	14.000.000	3.584.300.000	194.100.000	595.600.000	1.628.300.000	677.700.000	24.600.000	12.926.200.000
1993	1.877.300.000	222.500.000	120.300.000	3.666.400.000	312.400.000	20.500.000	3.585.900.000	200.900.000	581.800.000	1.596.500.000	673.200.000	25.600.000	12.883.300.000
1994	1.820.700.000	222.900.000	135.800.000	3.651.500.000	234.800.000	18.800.000	3.412.100.000	199.600.000	574.600.000	1.533.500.000	718.700.000	26.100.000	12.549.100.000
1995	1.872.800.000	241.400.000	145.100.000	3.509.100.000	304.300.000	25.000.000	3.469.300.000	217.000.000	568.400.000	1.445.900.000	721.100.000	23.500.000	12.542.900.000
1996	1.897.400.000	234.800.000	160.500.000	3.494.100.000	263.600.000	28.400.000	3.382.000.000	224.200.000	544.300.000	1.452.900.000	758.700.000	23.100.000	12.464.000.000
1997	1.934.500.000	261.500.000	162.700.000	3.550.000.000	268.600.000	31.200.000	3.213.400.000	200.100.000	505.500.000	1.458.900.000	80.450.000	28.300.000	11.695.150.000
1998	1.873.400.000	232.100.000	154.000.000	3.500.200.000	288.400.000	34.100.000	3.183.900.000	322.400.000	505.600.000	1.479.200.000	852.300.000	31.600.000	12.457.200.000
1999	1.932.400.000	239.400.000	164.100.000	3.475.500.000	275.200.000	42.300.000	3.169.200.000	323.000.000	505.400.000	1.454.700.000	939.100.000	34.300.000	12.554.600.000
2000	1.820.100.000	230.500.000	152.700.000	3.315.000.000	274.700.000	45.300.000	2.893.500.000	317.900.000	453.800.000	1.384.300.000	1.022.600.000	38.900.000	11.949.300.000
2001	2.010.400.000	280.400.000	166.800.000	2.980.400.000	275.000.000	51.000.000	2.719.000.000	354.500.000	459.100.000	1.381.200.000	1.028.700.000	24.300.000	11.730.800.000
												Toplam	244.863.850.000

Çizelge 3 1983-2002 yılları arasında AB'de şarap stokları (000 Hektolitre) (www.eu.int, 2004)

YILLAR	Belçika	Almanya	Yunanistan	İspanya	Fransa	İtalya	Lüksemburg	Avusturya	Portekiz	İngiltere	Danimarka	İrlanda	Hollanda	Finlandiya	İsveç	Toplam AB	
1983	387	15941	2442	23458	47186	21428	229	7359	1145	0	32	500	120107			120107	
1984	389	17107	2582	18336	47223	40590	256	6239	1148	0	27	444	134341			134341	
1985	407	16663	2185	24769	44346	33550	250	5773	1065	0	29	501	129538			129538	
1986	409	14175	2309	26508	44698	33622	210	6113	1222	0	29	538	129833			129833	
1987	396	15481	2079	24951	48751	35102	221	4952	1139	0	28	519	133619			133619	
1988	416	15352	2323	27720	46189	33514	212	5979	1395	265	27	432	133824			133824	
1989	441	15094	1990	24231	42016	22995	186	4461	1149	264	27	438	113292			113292	
1990	418	19078	1717	28240	43395	28729	257	5235	964	264	30	449	128776			128776	
1991	378	16426	1704	24966	47417	28488	258	7213	948	245	34	365	128442			128442	
1992	361	16431	2317	23647	40357	24164	184	10223	1068	226	42	411	119431			119431	
1993	367	18269	2550	21504	42722	27780	287	8255	877	208	40	380	123239			123239	
1994	463	16674	1465	18663	40428	23523	280	7275	896	204	41	425	110337			110337	
1995	418	16334	1215	17743	40536	22742	292	2700	7177	970	200	51	429	51	254	111112	
1996	410	14760	1122	17864	43322	26125	277	2297	7206	1005	200	56	438	46	239	115367	
1997	390	13539	1501	20252	44795	28171	249	2248	8710	1060	200	60	341	53	335	121904	
1998	414	12852	1712	20980	43116	27054	197	1957	7809	1555	200	73	395	78	325	118717	
1999	428	14600	1581	23714	42834	29663	223	2481	6770	1571	200	99	376	71	365	125308	
2000	466	16780	1469	27484	51280	30399	264	2820	8914	1226	204	105	439	72	299	142786	
2001	415	16500	1290	34784	55981	37009	253	2807	10314	1555	200	118	417	68	176	161887	
2002	407	14770	1855	32231	55072	35024	250	2990	11955	1302	208	116	401	96	241	156918	
																Toplam	2558778

Çizelge 4 1983-2003 yılları arasında AB'de şarap ihracat miktar ve değerleri (Litre) (Dolar) (FAO, 2004)

IHRACAT MİKTAR														
	ÜLKE													
	Avusturya	Belçika-Lüksemburg	Danimarka	Fransa	Almanya	Yunanistan	İrlanda	İtalya	Hollanda	Portekiz	İspanya	İngiltere	İsveç-Finlandiya	YIL TOPLAMI
1983	41.194.000	13.834.000	2.012.000	1.051.188.000	263.518.000	19.947.000	151000	1.359.327.000	6.522.000	142.072.000	555.412.000	5.227.000	5.000	3.460.409.000
1984	48.014.000	9.933.000	3.301.000	1.115.879.000	312.460.000	44.023.000	185000	1.561.789.000	8.944.000	147.864.000	625.730.000	6.916.000	26.000	3.885.064.000
1985	27.157.000	10.272.000	3.625.000	1.161.694.000	289.721.000	129.078.000	227000	1.669.430.000	9.371.000	141.399.000	648.337.000	7.901.000	6.000	4.098.218.000
1986	4.564.000	10.797.000	3.580.000	1.279.695.000	251.662.000	96.030.000	267000	1.042.689.000	8.471.000	149.827.000	519.991.000	5.469.000	4.000	3.373.046.000
1987	4.891.000	11.444.000	3.658.000	1.326.799.000	261.880.000	69.477.000	116000	1.082.463.000	4.865.000	156.791.000	441.981.000	5.449.000	11.000	3.369.825.000
1988	3.995.000	9.835.000	3.277.000	1.269.199.000	277.178.000	41.687.000	92000	1.280.324.000	3.877.000	157.318.000	432.175.000	5.777.000	341.000	3.485.075.000
1989	5.043.000	11.478.000	3.697.000	1.297.434.000	288.481.000	92.067.000	164000	1.320.248.000	4.026.000	156.754.000	485.486.000	7.262.000	236.000	3.672.376.000
1990	13.000.000	11.825.000	3.336.000	1.230.755.000	277.622.000	93.005.000	115000	1.206.890.000	3.746.000	156.307.000	442.998.000	6.636.000	77.000	3.446.312.000
1991	21.066.000	12.352.000	3.461.000	1.217.774.000	248.520.000	58.564.000	52000	1.195.092.000	4.267.000	166.847.000	624.622.000	5.114.000	99.000	3.557.830.000
1992	17.889.000	11.781.000	3.010.000	1.142.570.000	296.962.000	62.107.000	228000	1.136.862.000	5.111.000	248.610.000	676.085.000	5.799.000	117.000	3.607.131.000
1993	11.731.000	15.902.000	2.792.000	1.071.518.000	277.344.000	52.043.000	24000	1.246.561.000	9.358.000	214.428.000	974.684.000	4.863.000	74.000	3.881.322.000
1994	13.684.000	17.133.000	4.002.000	1.116.187.000	291.288.000	54.610.000	364000	1.674.453.000	13.881.000	189.000.000	775.153.000	4.990.000	1.278.000	4.156.023.000
1995	23.097.000	32.792.000	3.589.000	1.139.634.000	230.151.000	54.411.000	614000	1.583.203.000	8.916.000	155.262.000	626.067.000	10.908.000	455.000	3.869.099.000
1996	21.592.000	18.079.000	4.395.000	1.293.710.000	246.508.000	48.464.000	600000	1.341.489.000	12.293.000	194.729.000	672.932.000	21.454.000	440.000	3.876.685.000
1997	17.567.000	21.931.000	9.245.000	1.506.469.000	222.921.000	46.206.000	577000	1.215.014.000	22.735.000	244.956.000	867.888.000	28.954.000	1.083.000	4.205.546.000
1998	19.957.000	23.596.000	10.767.000	1.636.456.000	222.595.000	59.342.000	3.103.000	1.519.105.000	24.473.000	224.769.000	1.024.929.000	30.780.000	2.215.000	4.802.087.000
1999	27.900.000	23.941.000	11.085.000	1.587.824.000	231.529.000	49.266.000	440000	1.831.987.000	25.548.000	190.382.000	834.923.000	22.050.000	1.385.000	4.838.260.000
2000	32.281.000	28.318.000	17.146.000	1.482.513.000	241.437.000	42.974.000	280000	1.467.532.000	13.504.000	187.551.000	777.302.000	19.490.000	1.055.000	4.311.383.000
2001	51.795.000	27.670.000	25.715.000	1.551.660.000	237.166.000	55.261.000	396000	1.537.064.000	13.675.000	160.072.000	904.986.000	16.401.000	1.800.000	4.583.661.000
2002	60.726.000	27.242.000	29.944.000	1.536.883.000	237.471.000	29.071.000	567000	1.518.682.000	36.199.000	206.739.000	901.638.000	23.738.000	2.544.000	4.611.444.000
2003	81.650.000	17.903.000	24.606.000	1.496.243.000	270.203.000	36.445.000	586000	1.280.000.000	35.044.000	305.522.000	1.175.810.000	21.857.000	6.248.000	4.752.117.000
ÜLKE TOPLAMI	548.793.000	368.058.000	176.243.000	27.512.084.000	5.476.617.000	1.234.078.000	9.148.000	29.070.204.000	274.826.000	3.897.199.000	14.989.129.000	267.035.000	19.499.000	83.842.913.000
IHRACAT DEĞER														
	ÜLKE													
YIL	Avusturya	Belçika-Lüksemburg	Danimarka	Fransa	Almanya	Yunanistan	İrlanda	İtalya	Hollanda	Portekiz	İspanya	İngiltere	İsveç-Finlandiya	YIL TOPLAMI
1983	28.246.000	20.939.000		1.525.101.000	342.948.000	18.314.000	280000	712.522.000	9.773.000	178.988.000	285.973.000	20.221.000	21000	3.146.390.000
1984	25.715.000	17.388.000	3.064.000	1.661.934.000	348.335.000	19.052.000	350000	728.636.000	12.117.000	174.741.000	278.515.000	24.986.000	27000	3.295.996.000
1985	20.454.000	17.388.000	4.200.000	1.917.951.000	360.271.000	32.496.000	515000	801.736.000	13.354.000	181.802.000	316.675.000	28.778.000	35000	3.696.183.000
1986	6.726.000	23.398.000	4.728.000	2.649.970.000	402.725.000	42.110.000	576000	761.685.000	18.195.000	250.397.000	404.170.000	31.286.000	20000	4.598.742.000
1987	9.824.000	26.005.000	7.484.000	3.174.754.000	407.195.000	49.263.000	388000	908.903.000	14.476.000	309.851.000	479.953.000	40.631.000	72000	5.430.444.000
1988	8.856.000	24.567.000	9.129.000	3.469.975.000	430.901.000	30.921.000	488000	1.039.517.000	11.139.000	341.516.000	519.642.000	38.045.000	935000	5.923.624.000
1989	9.804.000	28.176.000	7.122.000	3.581.003.000	434.772.000	52.186.000	468000	1.135.071.000	12.096.000	349.020.000	525.141.000	45.480.000	357000	6.181.791.000
1990	17.977.000	34.896.000	8.217.000	4.254.687.000	493.290.000	64.742.000	604000	1.432.810.000	12.175.000	422.810.000	580.561.000	60.949.000	272000	7.385.390.000
1991	20.259.000	34.301.000	9.617.000	4.089.298.000	444.419.000	52.477.000	349000	1.436.901.000	14.384.000	422.755.000	695.478.000	49.057.000	379000	7.268.226.000
1992	23.798.000	31.668.000	8.169.000	4.257.349.000	525.716.000	75.714.000	829000	1.467.319.000	19.216.000	493.097.000	857.648.000	57.584.000	653000	7.818.418.000
1993	24.165.000	43.689.000	7.827.000	3.650.695.000	391.407.000	57.921.000	247000	1.308.547.000	27.607.000	428.454.000	803.079.000	46.183.000	474000	6.788.648.000
1994	27.624.000	52.209.000	6.180.000	3.969.531.000	445.095.000	58.910.000	1.621.000	1.641.008.000	42.175.000	446.407.000	805.176.000	34.548.000	3.804.000	7.535.939.000
1995	30.316.000	61.354.000	7.831.000	4.560.559.000	435.501.000	74.543.000	2.165.000	1.815.771.000	44.285.000	452.728.000	951.784.000	45.546.000	1.334.000	8.485.866.000
1996	31.393.000	63.790.000	9.980.000	4.824.017.000	485.185.000	71.334.000	2.401.000	2.130.132.000	54.138.000	537.378.000	1.094.021.000	75.887.000	1.006.000	9.384.317.000
1997	33.947.000	82.942.000	13.635.000	5.143.070.000	413.807.000	69.890.000	1.897.000	2.098.590.000	77.795.000	523.396.000	1.130.678.000	144.995.000	4.256.000	9.750.876.000
1998	40.968.000	81.121.000	25.613.000	5.890.723.000	435.238.000	75.782.000	6.223.000	2.365.195.000	92.641.000	528.281.000	1.286.912.000	159.571.000	5.307.000	10.996.058.000
1999	42.093.000	83.484.000	28.096.000	6.101.171.000	436.314.000	69.447.000	1.185.000	2.463.772.000	119.846.000	520.075.000	1.313.676.000	161.305.000	5.307.000	11.348.130.000
2000	37.496.000	96.817.000	30.455.000	5.044.348.000	352.331.000	58.058.000	1.008.000	2.229.584.000	63.621.000	468.958.000	1.126.106.000	156.481.000	5.150.000	9.678.219.000
2001	47.253.000	90.562.000	38.261.000	4.787.333.000	355.307.000	45.125.000	1.134.000	2.289.075.000	69.814.000	435.559.000	1.138.328.000	154.138.000	5.218.000	9.468.038.000
2002	54.872.000	93.587.000	49.192.000	5.397.735.000	394.831.000	47.659.000	1.462.000	2.589.934.000	121.907.000	480.770.000	1.215.237.000	184.490.000	8.028.000	10.650.859.000
2003	75.952.000	106.507.000	60.347.000	6.562.663.000	539.640.000	72.192.000	2.251.000	2.986.474.000	128.499.000	602.419.000	1.598.461.000	217.530.000	26.035.000	12.994.444.000
ÜLKE TOPLAMI	617.738.000	1.114.788.000	414.968.000	86.513.867.000	8.875.228.000	1.138.136.000	26.441.000	34.343.182.000	979.253.000	8.549.402.000	17.407.214.000	1.777.691.000	68.690.000	161.826.598.000

Çizelge 5 1983- 2003 yılları arasında AB'de şarap ithalat miktar ve değerleri (Litre) (Dolar) (FAO, 2004)

İTHALAT MİKTAR															
YIL	ÜLKE	Avusturya	Belçika-Lüksemburg	Danimarka	Fransa	Almanya	Yunanistan	İrlanda	İtalya	Hollanda	Portekiz	İspanya	İngiltere	İsveç-Finlandiya	Yıl Toplamları
1983		20.262.000	199.001.000	88.866.000	538.151.000	1.139.657.000	352000	10.037.000	17.135.000	194.189.000	40.000	2.149.000	445.290.000	101.044.000	2.756.173.000
1984		19.606.000	191.380.000	93.231.000	578.313.000	1.076.210.000	468000	11.938.000	14.609.000	215.093.000	60.000	1.823.000	509.610.000	102.926.000	2.815.267.000
1985		24.780.000	201.156.000	102.114.000	685.876.000	1.102.646.000	700000	12.021.000	68.933.000	214.825.000	30.000	4.075.000	537.620.000	105.787.000	3.060.563.000
1986		25.320.000	187.552.000	99.358.000	403.759.000	1.031.513.000	496000	13.174.000	46.801.000	213.436.000	256000	4.106.000	558.427.000	109.260.000	2.693.458.000
1987		36.710.000	209.286.000	103.781.000	416.406.000	1.084.309.000	929000	13.110.000	51.004.000	208.738.000	296000	6.145.000	605.406.000	111.892.000	2.848.012.000
1988		35.721.000	201.732.000	108.466.000	553.131.000	1.090.144.000	1.395.000	7.535.000	35.724.000	210.312.000	260000	6.761.000	614.377.000	118.033.000	2.983.591.000
1989		25.166.000	199.541.000	101.857.000	569.267.000	1.060.363.000	3.787.000	13.830.000	65.819.000	211.965.000	181.461.000	9.171.000	626.934.000	133.491.000	3.202.652.000
1990		24.337.000	215.544.000	110.862.000	450.408.000	1.008.467.000	5.428.000	14.625.000	70.147.000	208.848.000	21.111.000	8.505.000	639.508.000	127.920.000	2.905.710.000
1991		22.432.000	211.782.000	117.953.000	541.403.000	1.072.879.000	7.655.000	15.079.000	75.105.000	224.589.000	2.632.000	9.631.000	619.795.000	126.193.000	3.047.128.000
1992		21.488.000	223.058.000	126.617.000	583.215.000	995.642.000	5.424.000	12.949.000	70.261.000	243.249.000	2.291.000	7.777.000	638.850.000	130.721.000	3.061.542.000
1993		19.729.000	229.363.000	115.531.000	576.479.000	929.958.000	4.959.000	14.521.000	39.604.000	191.510.000	20.414.000	8.526.000	653.560.000	130.388.000	2.934.542.000
1994		17.761.000	222.068.000	121.970.000	681.295.000	1.012.463.000	4.222.000	18.350.000	25.040.000	232.247.000	135.360.000	51.450.000	741.796.000	164.113.000	3.428.135.000
1995		26.239.000	229.924.000	129.763.000	600.029.000	877.082.000	3.967.000	16.156.000	17.846.000	188.308.000	75.582.000	235.606.000	639.415.000	115.608.000	3.155.525.000
1996		29.864.000	218.009.000	147.334.000	499.083.000	1.071.914.000	3.957.000	26.597.000	28.889.000	211.002.000	51.158.000	115.112.000	701.246.000	140.793.000	3.244.958.000
1997		59.569.000	228.273.000	168.261.000	541.777.000	985.461.000	4.025.000	29.224.000	64.432.000	189.470.000	41.627.000	12.602.000	841.928.000	136.651.000	3.303.300.000
1998		60.542.000	252.044.000	169.889.000	546.916.000	1.163.110.000	4.664.000	31.625.000	86.299.000	199.896.000	147.905.000	82.721.000	857.286.000	147.029.000	3.749.926.000
1999		52.441.000	241.924.000	167.663.000	561.027.000	1.185.386.000	6.984.000	41.310.000	45.560.000	277.200.000	217.562.000	114.394.000	896.301.000	156.132.000	3.963.884.000
2000		48.737.000	274.775.000	179.398.000	435.013.000	992.225.000	6.287.000	43.507.000	56.492.000	201.365.000	188.635.000	49.443.000	887.803.000	159.382.000	3.523.062.000
2001		59.246.000	263.789.000	202.870.000	511.113.000	1.126.787.000	7.215.000	48.172.000	67.989.000	244.920.000	161.383.000	18.499.000	994.339.000	176.755.000	3.883.077.000
2002		51.918.000	297.221.000	200.842.000	452.827.000	1.170.961.000	10.718.000	52.131.000	82.228.000	281.686.000	125.860.000	21.494.000	1.027.038.000	196.162.000	3.971.086.000
2003		53.448.000	266.793.000	205.052.000	469.583.000	1.190.564.000	30.460.000	55.460.000	144.668.000	325.884.000	120.837.000	25.001.000	1.133.991.000	206.778.000	4.228.519.000
Ülke Toplamları		735.316.000	4.764.215.000	2.861.678.000	11.195.071.000	22.367.741.000	114.092.000	501.351.000	1.174.585.000	4.688.732.000	1.494.760.000	794.991.000	15.170.520.000	2.897.058.000	68.760.110.000
İTHALAT DEĞERİ															
YIL	ÜLKE	Avusturya	Belçika-Lüksemburg	Danimarka	Fransa	Almanya	Yunanistan	İrlanda	İtalya	Hollanda	Portekiz	İspanya	İngiltere	İsveç-Finlandiya	Yıl Toplamları
1983		14.462.000	235.781.000	82.254.000	210.924.000	743.652.000	968000	17.684.000	41.707.000	207.932.000	157000	4.467.000	625.996.000	68.653.000	2.254.637.000
1984		14.522.000	214.316.000	85.053.000	200.228.000	651.241.000	915000	19.469.000	44.391.000	210.914.000	184000	3.043.000	641.416.000	64.919.000	2.150.611.000
1985		16.859.000	229.170.000	98.855.000	238.331.000	702.302.000	971000	21.739.000	75.021.000	224.026.000	176000	3.355.000	744.343.000	68.459.000	2.423.607.000
1986		25.435.000	306.302.000	135.114.000	228.534.000	944.439.000	950000	31.465.000	99.079.000	311.054.000	866000	9.325.000	996.953.000	103.745.000	3.193.261.000
1987		36.688.000	414.083.000	162.969.000	270.729.000	1.167.552.000	2.432.000	35.097.000	132.376.000	367.543.000	1.590.000	18.197.000	1.185.671.000	145.301.000	3.940.228.000
1988		38.140.000	440.392.000	172.840.000	336.495.000	1.332.645.000	3.466.000	37.465.000	147.678.000	387.106.000	1.114.000	23.352.000	1.326.351.000	145.301.000	4.392.345.000
1989		41.876.000	430.510.000	160.006.000	345.827.000	1.318.516.000	7.055.000	37.965.000	171.052.000	382.928.000	77.361.000	25.462.000	1.351.686.000	159.135.000	4.509.379.000
1990		55.852.000	579.708.000	211.457.000	391.462.000	1.529.902.000	10.642.000	50.364.000	219.973.000	464.710.000	13.705.000	31.763.000	1.682.325.000	189.097.000	5.430.960.000
1991		57.654.000	589.722.000	221.831.000	415.471.000	1.625.301.000	13.495.000	51.266.000	227.869.000	496.961.000	6.975.000	32.298.000	1.543.183.000	187.876.000	5.469.902.000
1992		57.248.000	687.807.000	266.312.000	440.633.000	1.693.106.000	11.202.000	44.043.000	209.860.000	564.579.000	9.045.000	39.455.000	1.599.437.000	210.284.000	5.833.011.000
1993		47.903.000	629.324.000	217.578.000	362.901.000	1.302.958.000	10.898.000	45.336.000	122.297.000	423.798.000	17.184.000	27.351.000	1.448.000.000	210.085.000	4.865.613.000
1994		46.530.000	608.612.000	254.929.000	433.648.000	1.388.239.000	9.907.000	58.719.000	135.071.000	513.862.000	64.370.000	46.402.000	1.692.764.000	302.506.000	5.555.559.000
1995		73.650.000	713.965.000	303.496.000	500.049.000	1.435.203.000	11.043.000	68.387.000	136.451.000	466.041.000	53.373.000	128.944.000	1.697.965.000	239.811.000	5.828.378.000
1996		70.352.000	641.245.000	352.406.000	496.741.000	1.820.865.000	10.624.000	89.893.000	153.117.000	549.938.000	41.720.000	70.857.000	2.025.305.000	327.010.000	6.650.073.000
1997		94.919.000	633.605.000	380.604.000	495.437.000	1.752.911.000	10.447.000	101.895.000	158.906.000	478.986.000	31.816.000	35.566.000	2.409.473.000	294.172.000	6.878.737.000
1998		108.086.000	710.230.000	397.758.000	514.566.000	1.898.879.000	10.893.000	117.550.000	196.100.000	446.414.000	88.294.000	77.393.000	2.869.234.000	338.438.000	7.773.835.000
1999		122.683.000	739.998.000	404.442.000	507.904.000	1.985.730.000	14.521.000	152.017.000	196.756.000	626.965.000	131.981.000	93.231.000	3.101.205.000	369.354.000	8.446.787.000
2000		106.876.000	706.905.000	360.985.000	424.097.000	1.666.762.000	13.353.000	141.506.000	184.738.000	406.116.000	92.663.000	58.785.000	2.544.236.000	346.179.000	7.053.201.000
2001		126.009.000	665.697.000	386.022.000	424.110.000	1.653.418.000	15.296.000	162.344.000	158.867.000	470.535.000	66.431.000	49.772.000	2.773.622.000	360.012.000	7.312.135.000
2002		132.704.000	806.272.000	399.615.000	433.665.000	1.674.950.000	41.564.000	188.925.000	192.759.000	582.310.000	57.892.000	62.780.000	3.026.437.000	407.855.000	8.007.728.000
2003		150.501.000	939.287.000	485.024.000	514.747.000	2.040.199.000	25.076.000	225.064.000	261.935.000	762.000.000	65.769.000	91.867.000	3.535.175.000	513.810.000	9.610.457.000
Ülke Toplamları		1.438.949.000	11.922.931.000	5.539.550.000	8.186.499.000	30.328.770.000	225.718.000	1.698.193.000	3.266.006.000	9.344.718.000	822.666.000	933.665.000	38.820.777.000	5.052.002.000	117.580.444.000

Çizelge 6 1983-2003 yılları arasında Türkiye'de şarap üretim ve satış miktarları (Litre) (TÜİK, 2004)

Yıllar	Dökme Şarap	Vermut	Likör	Kaliteli Sofra Şarabı	Şampanya	Toplam-Tüm Çeşitler	Değişim %	Satış Miktarı	Fark
1983	19.236.156	85	133.526	0	0	19.369.767	-	11.056.000	8.313.767
1984	25.633.204	16.336	199.117	0	0	25.848.657	0,33	15.205.000	10.643.657
1985	16.402.238	26.931	257.167	0	0	16.686.336	-0,35	13.697.000	2.989.336
1986	0	0	373.253	21.417.313	0	21.790.566	0,31	15.627.000	6.163.566
1987	21.768.596	92.980	883.887	22.450.681	0	45.196.144	1,07	34.295.373	10.900.771
1988	21.374.753	326.747	1.070.109	24.982.266	0	47.753.875	0,06	44.088.947	3.664.928
1989	16.532.509	284.394	1.211.927	25.046.378	0	43.075.208	-0,10	43.230.340	-155.132
1990	11.570.806	207.794	871.487	21.085.705	484.328	34.220.120	-0,21	31.001.312	3.218.808
1991	9.345.393	249.897	560.724	20.632.166	0	30.788.180	-0,10	38.189.170	-7.400.990
1992	6.420.250	288.559	1.526.083	26.968.357	0	35.203.249	0,14	29.694.968	5.508.281
1993	6.100.091	393.956	1.640.001	28.796.568	0	36.930.616	0,05	32.877.298	4.053.318
1994	2.257.039	250.464	1.407.216	29.960.304	0	33.875.023	-0,08	33.390.972	484.051
1995	811.948	274.341	1.447.426	31.833.816	0	34.367.531	0,01	32.992.880	1.374.651
1996	0	246.317	2.001.097	36.320.017	0	38.567.431	0,12	40.560.452	-1.993.021
1997	0	245.021	1.920.583	33.612.992	0	35.778.596	-0,07	37.051.229	-1.272.633
1998	0	253.841	1.846.772	34.167.431	0	36.268.044	0,01	37.933.100	-1.665.056
1999	0	253.084	1.550.061	25.990.607	0	27.793.752	-0,23	28.558.131	-764.379
2000	0	0	886.792	23.544.956	0	24.431.748	-0,12	27.639.893	-3.208.145
2001	0	11.625	988.367	28.332.500	0	29.332.492	0,20	31.256.365	-1.923.873
2002	0	38.936	840.738	27.465.934	0	28.345.608	-0,03	28.313.833	31.775
2003	0	7.426	753.447	23.678.970	0	24.439.843	-0,14	25.894.990	-1.455.147
						Ortalama	0,04		

Çizelge 7 1983-2003 yılları arasında Türkiye'de şarap üretim ve satış değerleri (TL) (TÜİK, 2004)

Yıllar	Dökme Şarap	Vermut	Likör	Kaliteli Sofra Şarabı	Şampanya	Toplam-Tüm Çeşitler	Değişim %	Toplam-Tüm Çeşitler	Değişim %
1983	2.015.718.000	27.000	113.496.000	0	0	2.129.241.000	-	0	-
1984	3.441.403.000	4.900.000	154.317.000	0	0	3.600.620.000	0,69	0	-
1985	2.927.661.000	11.087.000	263.311.000	0	0	3.202.059.000	-0,11	0	-
1986	0	0	528.861.000	4.734.404.000	0	5.263.265.000	0,64	0	-
1987	8.164.216.000	67.117.000	1.401.234.000	13.143.067.000	0	22.775.634.000	3,33	18.824.024.000	-
1988	13.149.171.000	642.127.000	3.055.615.000	33.580.028.000	0	50.426.941.000	1,21	44.055.391.000	1,34
1989	18.554.782.000	829.706.000	8.546.672.000	57.952.573.000	0	85.883.733.000	0,70	90.870.278.000	1,06
1990	14.361.556.000	986.503.000	9.490.213.000	79.103.811.000	4.843.280.000	108.785.363.000	0,27	98.253.086.000	0,08
1991	14.027.877.000	2.186.266.000	10.925.912.000	112.509.928.000	0	139.649.983.000	0,28	192.678.475.000	0,96
1992	16.633.269.000	3.446.536.000	31.864.408.000	177.436.646.000	0	229.380.859.000	0,64	222.526.673.000	0,15
1993	19.908.351.000	6.278.155.000	44.897.953.000	436.850.753.000	0	507.935.212.000	1,21	515.528.882.000	1,32
1994	15.581.356.000	7.649.922.000	56.462.859.000	697.880.221.000	0	777.574.358.000	0,53	811.063.152.000	0,57
1995	11.648.000.000	13.552.000.000	77.484.000.000	1.077.717.000.000	0	1.180.401.000.000	0,52	1.169.311.000.000	0,44
1996	0	24.768.000.000	194.055.000.000	2.107.628.000.000	0	2.326.451.000.000	0,97	2.587.456.000.000	1,21
1997	0	70.302.000.000	519.315.000.000	4.292.021.000.000	0	4.881.638.000.000	1,10	5.162.234.000.000	1,00
1998	0	113.465.000.000	892.713.000.000	6.867.575.000.000	0	7.873.753.000.000	0,61	8.157.826.000.000	0,58
1999	0	240.992.000.000	2.076.342.000.000	10.383.923.000.000	0	12.701.257.000.000	0,61	13.152.032.000.000	0,61
2000	0	15.496.000.000	2.458.704.000.000	13.496.948.000.000	0	15.971.148.000.000	0,26	16.795.502.000.000	0,28
2001	0	-	4.448.250.000.000	25.067.944.000.000	0	29.516.194.000.000	0,85	8.987.274.000.000	-0,46
2002	0	191.681.000.000	5.264.874.000.000	31.669.458.000.000	0	37.126.013.000.000	0,26	38.447.167.000.000	3,28
2003	0	63.017.000.000	7.521.941.000.000	33.210.265.000.000	0	40.795.223.000.000	0,10	45.831.422.000.000	0,19
						Ortalama	0,73		

Çizelge 8 1983-2002 yılları arasında Türkiye'de kişi başına alkollü içki talebi (Litre)
(FAO, 2004)

Yıllar	Şarap Talebi	Bira Talebi	Tüm Alkollü İçki Talebi	Şarap talebi %
1983	0,2	7	7,7	2,6
1984	0,3	5	6,3	4,7
1985	0,3	3,6	5	6
1986	0,3	3,5	4,9	6,1
1987	0,4	4,4	6	6,6
1988	0,4	4,7	6,4	6,3
1989	0,4	5,5	7,2	5,5
1990	0,3	6,3	8	3,7
1991	0,3	6,9	8,5	3,5
1992	0,4	7,9	9,5	4,2
1993	0,4	8,8	10,6	3,7
1994	0,4	9,1	10,8	3,7
1995	0,5	9,7	11,4	4,3
1996	0,5	9,7	11,6	4,3
1997	0,4	10,5	12,2	3,2
1998	0,5	9,9	11,8	4,2
1999	0,3	9,7	11,5	2,6
2000	0,3	9,7	11,2	2,6
2001	0,3	10,7	12,3	2,4
2002	0,4	10	11,6	3,4
			Ortalama Talep	4,18

Çizelge 9 1983-2004 yılları arasında AB ülkelerine şarap ihracat, ithalat miktar ve Değerleri (Litre) (Dolar)(TÜİK, 2004)

Yıl	İhracat Miktarı (LT)	Değişim %	İhracat Değer/Dolar	Değişim %	İthalat Miktarı (LT)	Değişim %	İthalat Değer/Dolar	Değişim %
1983	2400955	-	668708	-	-	-	-	-
1984	2066353	-0,14	530318	-0,21	41151	-	147594	-
1985	1996993	-0,03	710702	0,34	-	-	-	-
1986	2161804	0,08	1028831	0,45	10990	-0,73	17673	-0,88
1987	2536400	0,17	1641852	0,60	33298	2,03	114948	5,50
1988	2572625	0,01	2009471	0,22	407033	11,22	698975	5,08
1989	1610220	-0,37	1625558	-0,19	26722	-0,93	279966	-0,60
1990	1803114	0,12	2381549	0,47	42167	0,58	159894	-0,43
1991	1715317	-0,05	2938301	0,23	28727	-0,32	172296	0,08
1992	1908997	0,11	3569889	0,21	50779	0,77	688526	3,00
1993	2241360	0,17	3978036	0,11	96494	0,90	561953	-0,18
1994	2529417	0,13	4264796	0,07	84131	-0,13	681893	0,21
1995	2445778	-0,03	4534745	0,06	58079	-0,31	642306	-0,06
1996	2960577	0,21	4605162	0,02	187224	2,22	584841	-0,09
1997	10252776	2,46	7037046	0,53	147619	-0,21	310076	-0,47
1998	4017238	-0,61	6851781	-0,03	229680	0,56	555078	0,79
1999	3461971	-0,14	6470610	-0,06	140686	-0,39	468621	-0,16
2000	5069700	0,46	5162657	-0,20	189684	0,35	358360	-0,24
2001	4236660	-0,16	4363099	-0,15	166996	-0,12	173099	-0,52
2002	7684936	0,81	4725603	0,08	167460	0,00	220100	0,27
2003	4013703	-0,48	5549820	-0,17	195853	0,17	250061	0,14
2004	2966410	-0,26	5507343	0,01	502605	1,57	3207818	11,83

EK 2 PAKET PROGRAM ÇIKTILARI

I-SENARYO ANALİZLERİ

A- KONJONKTÜR SENARYOSU

1-GSMH YÜZDE DEĞİŞİM AR1

Denklemler

$$Y_t = 0,04317 - 0,3507Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters	
0	0,544878	0,100	0,122
1	0,434058	-0,050	0,086
2	0,384430	-0,200	0,059
3	0,372260	-0,342	0,041
4	0,372176	-0,350	0,043
5	0,372176	-0,351	0,043
6	0,372176	-0,351	0,043

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	-0,3507	0,3139	-1,12	0,288
Constant	0,04317	0,05119	0,84	0,417
Mean	0,03196	0,03790		

Number of observations: 13

Residuals: SS = 0,371766 (backforecasts excluded)

MS = 0,033797 DF = 11

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	11,1	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,350	*	*	*

Forecasts from period 13

95 Percent Limits

Period	Forecast	Lower	Upper	Actual
14	-0,060059	-0,420457	0,300339	
15	0,064233	-0,317688	0,446154	
16	0,020641	-0,363844	0,405126	
17	0,035930	-0,348870	0,420729	
18	0,030568	-0,354270	0,415406	
19	0,032448	-0,352394	0,417291	
20	0,031789	-0,353055	0,416632	

2-POPULATION (NÜFUS) MA 1

Denklem

$$Y_t = 0,04317 - 0,3507Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters	
0	0,159078	0,100	0,118
1	0,002118	0,077	0,025
2	0,001282	-0,047	0,019
3	0,001255	-0,117	0,018
4	0,001254	-0,142	0,018
5	0,001254	-0,150	0,018
6	0,001254	-0,151	0,018
7	0,001254	-0,152	0,018
8	0,001254	-0,152	0,018

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
MA 1	-0,1520	0,2985	-0,51	0,621
Constant	0,017778	0,003416	5,20	0,000
Mean	0,017778	0,003416		

Number of observations: 13

Residuals: SS = 0,00125352 (backforecasts excluded)

MS = 0,00011396 DF = 11

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	3,3	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,974	*	*	*

Forecasts from period 13

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
14	0,0175088	-0,0034185	0,0384361	
15	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
16	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
17	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
18	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
19	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
20	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
21	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
22	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
23	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
24	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
25	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	
26	0,0177779	-0,0033897	0,0389454	

3-TUFE CHNG (DEĞİŞİM) AR1

Denklem

$$Y_t = 4,301 + 0,8945 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA Model: C1

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters
0	13723,8	0,100 49,757
1	10805,9	0,250 41,191
2	8481,1	0,400 32,639
3	6750,6	0,550 24,112
4	5617,4	0,700 15,638
5	5092,4	0,850 7,311
6	5047,3	0,885 5,025
7	5043,8	0,892 4,471
8	5043,6	0,894 4,338
9	5043,6	0,894 4,308
10	5043,6	0,895 4,301

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	0,8945	0,1259	7,11	0,000
Constant	4,301	3,641	1,18	0,250
Mean	40,78	34,52		

Number of observations: 24

Residuals: SS = 5028,96 (backforecasts excluded)

MS = 228,59 DF = 22

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	16,8	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,079	*	*	*

Forecasts from period 24

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
25	12,8766	-16,7629	42,5162	
26	15,8196	-23,9481	55,5873	
27	18,4522	-27,8510	64,7554	
28	20,8072	-30,1252	71,7395	
29	22,9137	-31,4395	77,2670	
30	24,7982	-32,1447	81,7411	
31	26,4838	-32,4493	85,4170	
32	27,9917	-32,4869	88,4704	
33	29,3406	-32,3468	91,0280	
34	30,5472	-32,0907	93,1850	

4-KURCHNG (DEĞİŞİM) AR 1

Denklem

$$Y_t = 0,6910 - 0,0303 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters	
0	2,07988	0,100	0,692
1	1,93591	-0,025	0,679
2	1,93505	-0,030	0,690
3	1,93504	-0,030	0,691
4	1,93504	-0,030	0,691
5	1,93504	-0,030	0,691

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	-0,0303	0,3567	-0,08	0,934
Constant	0,6910	0,1179	5,86	0,000
Mean	0,6707	0,1144		

Number of observations: 13

Residuals: SS = 1,93504 (backforecasts excluded)

MS = 0,17591 DF = 11

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	10,4	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,408	*	*	*

Forecasts from period 13

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
14	0,69240	-0,12983	1,51462	
15	0,66999	-0,15261	1,49260	
16	0,67067	-0,15193	1,49328	
17	0,67065	-0,15195	1,49326	
18	0,67065	-0,15195	1,49326	
19	0,67065	-0,15195	1,49326	
20	0,67065	-0,15195	1,49326	
21	0,67065	-0,15195	1,49326	
22	0,67065	-0,15195	1,49326	
23	0,67065	-0,15195	1,49326	
24	0,67065	-0,15195	1,49326	
25	0,67065	-0,15195	1,49326	
26	0,67065	-0,15195	1,49326	

5-URETFIYATCHNG (ÜRETİCİ FİYATINDA DEĞİŞİM) AR 1

Denklem

$$Y_t = 0,79078 - 0,1830 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters	
0	1,05820	0,100	0,685
1	0,91081	-0,050	0,728
2	0,88664	-0,172	0,780
3	0,88645	-0,181	0,789
4	0,88645	-0,183	0,791
5	0,88645	-0,183	0,791
6	0,88645	-0,183	0,791

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	-0,1830	0,3382	-0,54	0,599
Constant	0,79078	0,07932	9,97	0,000
Mean	0,66845	0,06705		

Number of observations: 13

Residuals: SS = 0,885804 (backforecasts excluded)

MS = 0,080528 DF = 11

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	11,1	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,353	*	*	*

Forecasts from period 13

95 Percent Limits

Period	Forecast	Lower	Upper	Actual
14	0,74932	0,19301	1,30563	
15	0,65365	0,08810	1,21920	
16	0,67116	0,10530	1,23701	
17	0,66796	0,10209	1,23382	
18	0,66854	0,10268	1,23441	
19	0,66843	0,10257	1,23430	
20	0,66845	0,10259	1,23432	
21	0,66845	0,10258	1,23432	
22	0,66845	0,10259	1,23432	
23	0,66845	0,10259	1,23432	
24	0,66845	0,10259	1,23432	
25	0,66845	0,10259	1,23432	
26	0,66845	0,10259	1,23432	

B-TEMEL SENARYO

1-TALEP AR 1 MA 1

Denklem

$$Y_t = 0,1999 + 0,250 Y_{t-1} + \varepsilon_t - 0,9579 \varepsilon_{t-1}$$

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters			
0	1585,71	0,100	0,100	0,024	
1	1259,90	-0,050	0,250	-0,036	
2	1197,76	0,046	0,400	-0,037	
3	1128,75	0,129	0,550	-0,026	
4	1052,57	0,191	0,700	0,011	
5	965,41	0,226	0,850	0,094	
6	864,34	0,150	0,961	0,170	
7	852,48	0,050	0,961	0,189	
8	852,34	0,026	0,957	0,193	
9	852,19	0,028	0,960	0,202	
10	852,18	0,025	0,958	0,200	

Unable to reduce sum of squares any further

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	0,0250	0,2491	0,10	0,921
MA 1	0,9579	0,1678	5,71	0,000
Constant	0,1999	0,1701	1,18	0,254

Differencing: 1 regular difference

Number of observations: Original series 24, after differencing 23

Residuals: SS = 847,869 (backforecasts excluded)

MS = 42,393 DF = 20

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	7,5	*	*	*
DF	9	*	*	*
P-Value	0,584	*	*	*

Forecasts from period 24

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
25	30,1120	17,3478	42,8762	
26	30,4393	17,6464	43,2322	
27	30,6474	17,8423	43,4525	
28	30,8525	18,0355	43,6695	
29	31,0576	18,2287	43,8864	
30	31,2626	18,4220	44,1033	
31	31,4677	18,6152	44,3201	
32	31,6727	18,8084	44,5370	
33	31,8778	19,0017	44,7539	
34	32,0828	19,1949	44,9707	
35	32,2879	19,3882	45,1875	
36	32,4929	19,5814	45,4044	
37	32,6979	19,7747	45,6212	
38	32,9030	19,9680	45,8380	

2-BAGALAN AR 1 MA 1

Denklem

$$Y_t = -11,559 - 0,8761 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,6741 \varepsilon_{t-1}$$

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters		
0	1637,19	0,100	0,100	-5,349
1	1516,95	-0,039	0,239	-6,328
2	1502,97	-0,189	0,092	-7,204
3	1493,39	-0,338	-0,058	-8,107
4	1488,60	-0,472	-0,196	-8,961
5	1487,32	-0,525	-0,254	-9,318
6	1486,37	-0,566	-0,300	-9,581
7	1485,37	-0,603	-0,345	-9,823
8	1484,11	-0,643	-0,392	-10,072
9	1482,37	-0,685	-0,443	-10,339
10	1480,08	-0,729	-0,499	-10,620
11	1477,63	-0,772	-0,553	-10,887
12	1475,74	-0,805	-0,596	-11,101
13	1474,66	-0,828	-0,623	-11,244
14	1474,09	-0,842	-0,639	-11,337
15	1473,79	-0,852	-0,649	-11,399
16	1473,63	-0,858	-0,656	-11,443
17	1473,54	-0,863	-0,661	-11,475
18	1473,50	-0,867	-0,665	-11,499
19	1473,47	-0,870	-0,668	-11,517
20	1473,46	-0,872	-0,670	-11,531
21	1473,45	-0,874	-0,672	-11,542
22	1473,45	-0,875	-0,673	-11,551
23	1473,45	-0,876	-0,674	-11,558
24	1473,45	-0,876	-0,674	-11,559

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	-0,8761	0,2239	-3,91	0,001
MA 1	-0,6741	0,3427	-1,97	0,063
Constant	-11,559	2,966	-3,90	0,001

Differencing: 1 regular difference

Number of observations: Original series 24, after differencing 23

Residuals: SS = 1443,07 (backforecasts excluded)

MS = 72,15 DF = 20

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	8,1	*	*	*
DF	9	*	*	*
P-Value	0,527	*	*	*

Forecasts from period 24

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
25	509,423	492,771	526,076	
26	503,626	482,321	524,930	
27	497,146	470,360	523,931	
28	491,264	461,199	521,328	
29	484,858	450,840	518,875	
30	478,911	442,150	515,671	
31	472,562	432,601	512,523	
32	466,565	424,173	508,957	
33	460,259	415,129	505,390	
34	454,224	406,878	501,570	

3-URETIM ARIMA AR1 MA 1

Denklem

$$Y_t = 36,220 - 0,3720 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,7913 \varepsilon_{t-1}$$

ARIMA Model: C4

ARIMA model for C4

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters		
0	900,992	0,100	0,100	23,945
1	827,037	0,211	-0,012	20,922
2	815,241	0,105	-0,162	23,642
3	802,752	-0,005	-0,312	26,519
4	788,002	-0,121	-0,462	29,543
5	770,303	-0,237	-0,612	32,584
6	755,141	-0,344	-0,762	35,418
7	754,530	-0,360	-0,785	35,882
8	754,498	-0,367	-0,788	36,084
9	754,492	-0,370	-0,790	36,167
10	754,491	-0,371	-0,791	36,204
11	754,491	-0,372	-0,791	36,220

Unable to reduce sum of squares any further

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	-0,3720	0,3469	-1,07	0,296
MA 1	-0,7913	0,2339	-3,38	0,003
Constant	36,220	2,184	16,58	0,000
Mean	26,399	1,592		

Number of observations: 24

Residuals: SS = 746,712 (backforecasts excluded)

MS = 35,558 DF = 21

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	4,8	*	*	*
DF	9	*	*	*
P-Value	0,847	*	*	*

Forecasts from period 24

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
25	25,0231	13,3333	36,7130	
26	26,9114	14,2353	39,5874	
27	26,2089	13,4024	39,0155	
28	26,4703	13,6458	39,2948	
29	26,3730	13,5461	39,2000	
30	26,4092	13,5819	39,2365	
31	26,3958	13,5684	39,2231	
32	26,4008	13,5734	39,2281	
33	26,3989	13,5715	39,2263	
34	26,3996	13,5722	39,2270	
35	26,3993	13,5720	39,2267	
36	26,3994	13,5721	39,2268	
37	26,3994	13,5720	39,2268	
38	26,3994	13,5720	39,2268	

4-ÜZÜM ÜRETİCİ FİYATI AR 1

Denklemler

$$Y_t = 288,97 + 0,3419 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA model for C2

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters
0	57379,5	0,100 389,826
1	55301,2	0,250 326,632
2	54943,0	0,328 294,491
3	54931,3	0,339 289,992
4	54930,9	0,341 289,147
5	54930,9	0,342 288,994
6	54930,9	0,342 288,967

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	0,3419	0,3346	1,02	0,329
Constant	288,97	20,13	14,36	0,000
Mean	439,12	30,59		

Number of observations: 13

Residuals: SS = 54793,7 (backforecasts excluded)

MS = 4981,2 DF = 11

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	17,9	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,056	*	*	*

Forecasts from period 13

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
14	478,646	340,285	617,006	
15	452,633	306,408	598,859	
16	443,739	296,621	590,857	
17	440,697	293,476	587,919	
18	439,657	292,424	586,891	
19	439,302	292,067	586,537	
20	439,180	291,945	586,416	
21	439,139	291,903	586,374	
22	439,124	291,889	586,360	
23	439,120	291,884	586,355	
24	439,118	291,882	586,353	

5-VERIM ARIMA MA 1

Denklem

$$Y_t = 0,8292 + \varepsilon_t - 0,6249\varepsilon_{t-1}$$

ARIMA model for C5

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters	
0	263,357	0,100	1,000
1	237,969	0,250	0,955
2	222,319	0,400	0,909
3	214,529	0,538	0,861
4	213,296	0,587	0,844
5	213,050	0,608	0,836
6	212,998	0,617	0,832
7	212,986	0,621	0,831
8	212,983	0,623	0,830
9	212,983	0,624	0,829
10	212,983	0,625	0,829

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
MA 1	0,6249	0,1860	3,36	0,003
Constant	0,8292	0,2552	3,25	0,004

Differencing: 1 regular difference

Number of observations: Original series 24, after differencing 23

Residuals: SS = 203,286 (backforecasts excluded)

MS = 9,680 DF = 21

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	8,7	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,563	*	*	*

Forecasts from period 24

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
25	66,9128	60,8134	73,0122	
26	67,7420	61,2277	74,2564	
27	68,5712	61,6668	75,4756	
28	69,4004	62,1268	76,6740	
29	70,2296	62,6046	77,8545	
30	71,0588	63,0980	79,0195	
31	71,8879	63,6050	80,1709	
32	72,7171	64,1240	81,3103	
33	73,5463	64,6538	82,4388	
34	74,3755	65,1934	83,5576	
35	75,2047	65,7419	84,6675	
36	76,0339	66,2984	85,7693	
37	76,8630	66,8624	86,8637	
38	77,6922	67,4332	87,9512	

6-UZUMURETİMİ AR 1 MA 1

Denklem

$$Y_t = -3,92 - 0,03791 Y_{t-1} + \varepsilon_t - 0,0435 \varepsilon_{t-1}$$

ARIMA model for C3

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters		
0	753800	0,100	0,100	0,090
1	645328	-0,050	0,250	-1,852
2	634556	-0,200	0,145	-2,424
3	628455	-0,350	0,041	-3,140
4	627776	-0,374	0,046	-3,806
5	627770	-0,380	0,042	-3,906
6	627770	-0,379	0,044	-3,925
7	627770	-0,379	0,043	-3,923
8	627770	-0,379	0,044	-3,925
9	627770	-0,379	0,044	-3,924
10	627770	-0,379	0,044	-3,924
11	627770	-0,379	0,044	-3,924

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	-0,3791	0,5239	-0,72	0,478
MA 1	0,0435	0,5811	0,07	0,941
Constant	-3,92	35,49	-0,11	0,913

Differencing: 1 regular difference

Number of observations: Original series 24, after differencing 23

Residuals: SS = 626280 (backforecasts excluded)

MS = 31314 DF = 20

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	6,6	*	*	*
DF	9	*	*	*
P-Value	0,674	*	*	*

Forecasts from period 24

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
25	3549,30	3202,39	3896,21	
26	3564,60	3164,03	3965,17	
27	3554,87	3079,56	4030,19	
28	3554,64	3024,50	4084,78	
29	3550,80	2967,72	4133,89	
30	3548,33	2917,88	4178,79	
31	3545,34	2870,43	4220,26	
32	3542,55	2826,08	4259,02	
33	3539,69	2783,89	4295,49	
34	3536,85	2743,69	4330,01	
35	3534,00	2705,15	4362,85	
36	3531,16	2668,10	4394,21	
37	3528,31	2632,35	4424,27	
38	3525,47	2597,77	4453,17	

7-DÜNYA FİYATI AR 1 MA 1

Denklem

$$Y_t = 0,086 - 0,8640 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,5580 \varepsilon_{t-1}$$

ARIMA Model: C7

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters		
0	659,457	0,100	0,100	0,129
1	575,823	-0,049	0,250	0,042
2	562,053	-0,199	0,113	0,047
3	545,538	-0,349	-0,032	0,051
4	526,480	-0,494	-0,182	0,057
5	506,820	-0,630	-0,332	0,063
6	489,847	-0,759	-0,482	0,072
7	485,450	-0,906	-0,632	0,091
8	483,021	-0,832	-0,492	0,068
9	482,912	-0,884	-0,599	0,089
10	482,359	-0,839	-0,508	0,076
11	482,269	-0,877	-0,585	0,089
12	482,042	-0,844	-0,519	0,079
13	481,973	-0,872	-0,575	0,088
14	481,869	-0,848	-0,526	0,081
15	481,864	-0,870	-0,570	0,088
16	481,803	-0,850	-0,530	0,082
17	481,796	-0,868	-0,567	0,087
18	481,756	-0,851	-0,533	0,082
19	481,749	-0,867	-0,564	0,087
20	481,723	-0,853	-0,535	0,083
21	481,717	-0,866	-0,562	0,087
22	481,700	-0,854	-0,537	0,083
23	481,695	-0,865	-0,560	0,087
24	481,683	-0,855	-0,539	0,084
25	481,679	-0,864	-0,558	0,086

** Convergence criterion not met after 25 iterations

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	-0,8640	0,1946	-4,44	0,000
MA 1	-0,5580	0,3201	-1,74	0,097
Constant	0,086	1,595	0,05	0,957

Differencing: 1 regular difference

Number of observations: Original series 24, after differencing 23

Residuals: SS = 481,661 (backforecasts excluded)

MS = 24,083 DF = 20

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	7,3	*	*	*
DF	9	*	*	*
P-Value	0,603	*	*	*

Forecasts from period 24

95 Percent Limits

Period	Forecast	Lower	Upper	Actual
--------	----------	-------	-------	--------

25	1,2986	-8,3219	10,9191
26	1,1270	-10,5831	12,8372
27	1,3617	-13,5426	16,2660
28	1,2454	-15,2304	17,7212
29	1,4323	-17,3037	20,1683
30	1,3572	-18,7436	21,4581
31	1,5085	-20,3935	23,4106
32	1,4643	-21,6777	24,6062
33	1,5890	-23,0756	26,2535
34	1,5677	-24,2463	27,3816
35	1,6725	-25,4760	28,8210
36	1,6683	-26,5577	29,8944
37	1,7584	-27,6668	31,1835
38	1,7670	-28,6756	32,2097

8-REFAH ETKİSİNDE DEĞİŞİM AR 1

Denklemler

$$Y_t = 10,336 + 0,4062 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters
0	10486,8	0,100 13,866
1	10300,6	0,250 12,171
2	10236,4	0,382 10,643
3	10234,9	0,402 10,409
4	10234,8	0,405 10,352
5	10234,8	0,406 10,339
6	10234,8	0,406 10,336

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	0,4062	0,4312	0,94	0,357
Constant	10,336	5,523	1,87	0,076
Mean	17,406	9,300		

Number of observations: 22

Residuals: SS = 10193,1 (backforecasts excluded)

MS = 509,7 DF = 20

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	1,5	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,999	*	*	*

Forecasts from period 22

95 Percent Limits

Period	Forecast	Lower	Upper	Actual
23	51,8997	7,6428	96,1567	
24	31,4158	-16,3523	79,1839	
25	23,0961	-25,2268	71,4189	
26	19,7169	-28,6968	68,1306	
27	18,3444	-30,0842	66,7731	

28	17,7870	-30,6442	66,2182
29	17,5606	-30,8710	65,9922
30	17,4686	-30,9630	65,9003
31	17,4313	-31,0004	65,8629
32	17,4161	-31,0155	65,8478
33	17,4100	-31,0217	65,8416

9-TÜKETİCİ ARTIĞINDA DEĞİŞİM AR 1 MA 1

Denklemler

$$Y_t = 553,7 - 0,6076 Y_{t-1} + \varepsilon_t + 0,8772 \varepsilon_{t-1}$$

ARIMA model for C2

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters		
0	2389624	0,100	0,100	303,227
1	2389611	0,102	0,099	302,719
2	2389449	-0,048	-0,051	353,179
3	2389260	-0,198	-0,201	403,619
4	2389081	-0,348	-0,351	454,084
5	2388883	-0,497	-0,501	504,498
6	2388485	-0,646	-0,651	554,758
7	2387703	-0,796	-0,801	605,082
8	2371729	-0,769	-0,893	602,063
9	2338202	-0,697	-0,866	578,915
10	2330472	-0,646	-0,872	564,695
11	2328728	-0,623	-0,875	557,995
12	2328409	-0,611	-0,876	554,731
13	2328295	-0,608	-0,877	553,670

Unable to reduce sum of squares any further

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	-0,6076	0,5329	-1,14	0,268
MA 1	-0,8772	0,3908	-2,24	0,037
Constant	553,7	141,9	3,90	0,001
Mean	344,40	88,24		

Number of observations: 22

Residuals: SS = 2324645 (backforecasts excluded)

MS = 122350 DF = 19

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	2,3	*	*	*
DF	9	*	*	*
P-Value	0,986	*	*	*

Forecasts from period 22

95 Percent Limits

Period	Forecast	Lower	Upper	Actual
23	677,96	-7,76	1363,67	
24	141,73	-568,47	851,92	
25	467,55	-251,47	1186,57	

26	269,57	-452,68	991,82
27	389,87	-333,57	1113,31
28	316,77	-407,10	1040,65
29	361,19	-362,85	1085,23
30	334,20	-389,90	1058,30
31	350,60	-373,52	1074,72
32	340,64	-383,49	1064,77
33	346,69	-377,44	1070,82

10-ÜRETİCİ MALİYETLERİ ETKİSİNDE DEĞİŞİM AR 1

Denklem

$$Y_t = 5,171 + 0,4044 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA model for C3

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters	
0	2620,59	0,100	6,965
1	2574,69	0,250	6,098
2	2559,11	0,380	5,330
3	2558,73	0,400	5,208
4	2558,71	0,404	5,179
5	2558,71	0,404	5,173
6	2558,71	0,404	5,171

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	0,4044	0,4320	0,94	0,360
Constant	5,171	2,761	1,87	0,076
Mean	8,683	4,636		

Number of observations: 22

Residuals: SS = 2548,40 (backforecasts excluded)

MS = 127,42 DF = 20

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	1,6	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,999	*	*	*

Forecasts from period 22

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
23	25,8644	3,7354	47,9934	
24	15,6316	-8,2387	39,5019	
25	11,4931	-12,6501	35,6363	
26	9,8193	-14,3682	34,0069	
27	9,1424	-15,0523	33,3372	
28	8,8687	-15,3273	33,0646	
29	8,7579	-15,4382	32,9541	
30	8,7132	-15,4830	32,9093	
31	8,6950	-15,5011	32,8912	
32	8,6877	-15,5085	32,8839	
33	8,6848	-15,5114	32,8809	

11-DEVLET GELİRLERİDE DEĞİŞİM AR 1

Denklem

$$Y_t = -47,64 + 0,3312 Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARIMA model for C1

Estimates at each iteration

Iteration	SSE	Parameters	
0	216008	0,100	-57,577
1	213463	0,250	-51,173
2	213110	0,320	-48,277
3	213103	0,329	-47,775
4	213103	0,331	-47,666
5	213103	0,331	-47,644

Relative change in each estimate less than 0,0010

Final Estimates of Parameters

Type	Coef	SE Coef	T	P
AR 1	0,3312	0,4424	0,75	0,463
Constant	-47,64	24,79	-1,92	0,069
Mean	-71,23	37,07		

Number of observations: 22

Residuals: SS = 212608 (backforecasts excluded)

MS = 10630 DF = 20

Modified Box-Pierce (Ljung-Box) Chi-Square statistic

Lag	12	24	36	48
Chi-Square	2,0	*	*	*
DF	10	*	*	*
P-Value	0,997	*	*	*

Forecasts from period 22

Period	Forecast	95 Percent Limits		Actual
		Lower	Upper	
23	-200,144	-402,268	1,981	
24	-113,924	-326,843	98,995	
25	-85,371	-299,441	128,698	
26	-75,916	-290,112	138,280	
27	-72,785	-286,994	141,425	
28	-71,748	-285,959	142,463	
29	-71,404	-285,615	142,807	
30	-71,291	-285,502	142,920	
31	-71,253	-285,464	142,958	
32	-71,241	-285,452	142,971	

II-VARSAYIMLAR

A-Varsayım 1/Üretim

a-Varyans Dekompozisyonu

Variance Decomposition of URETIM:						
Period	S.E.	URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR
1	3751.039	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	4308.847	91.94312	0.460115	6.038389	1.558375	2.99E-07
3	4513.231	89.29439	0.714280	6.993754	2.922504	0.075077
4	4607.614	87.56345	1.000247	6.991754	4.276468	0.168086
5	4668.993	85.99115	1.321020	6.837522	5.598175	0.252128
6	4719.887	84.46719	1.655707	6.691094	6.860709	0.325299
7	4766.576	82.99737	1.988015	6.571826	8.052762	0.390030
8	4810.819	81.59609	2.308967	6.473587	9.172835	0.448516
9	4853.159	80.27018	2.614584	6.389253	10.22378	0.502205
10	4893.807	79.02016	2.903633	6.314190	11.21001	0.552001
Variance Decomposition of BAGALANI:						
Period	S.E.	URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR
1	41380.29	0.679873	99.32013	0.000000	0.000000	0.000000
2	50095.83	0.552889	94.82900	1.536197	1.861489	1.220428
3	54482.41	0.488014	91.14731	1.396216	4.584181	2.384281
4	57600.63	0.451694	87.41195	1.277835	7.796588	3.061938
5	60185.35	0.415089	83.73790	1.304980	11.12642	3.415603
6	62471.44	0.391262	80.27676	1.391208	14.34508	3.595688
7	64558.29	0.399479	77.09379	1.481192	17.33936	3.686174
8	66496.60	0.445052	74.20199	1.556119	20.06690	3.729933
9	68314.67	0.521570	71.59115	1.613828	22.52453	3.748929
10	70029.61	0.618416	69.24101	1.657338	24.72852	3.754718
Variance Decomposition of TALEP:						
Period	S.E.	URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR
1	4261.863	59.14590	7.483205	33.37089	0.000000	0.000000
2	4919.763	57.78176	7.768711	33.87368	0.287851	0.287998
3	5107.808	57.03221	8.314893	33.26292	0.824846	0.565132
4	5183.359	56.25255	8.841439	32.59491	1.557892	0.753206
5	5232.643	55.44615	9.269104	32.00497	2.404060	0.875710
6	5275.305	54.64796	9.603835	31.49107	3.297738	0.959396
7	5315.462	53.87985	9.869125	31.03223	4.197797	1.020998
8	5353.954	53.15151	10.08563	30.61218	5.080951	1.069731
9	5390.991	52.46530	10.26810	30.22116	5.934877	1.110562
10	5426.666	51.81994	10.42643	29.85375	6.753655	1.146224

Variance Decomposition of PPPUSD:						
Period	S.E.	URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR
1	301.5846	1.360469	0.980202	1.080163	96.57917	0.000000
2	411.3984	5.179609	1.949283	2.865650	89.67278	0.332675
3	490.5734	6.655817	3.558190	2.836628	86.32189	0.627473
4	554.7774	7.241188	5.199910	2.648870	83.99375	0.916278
5	609.6756	7.391972	6.702154	2.493147	82.23169	1.181041
6	658.0633	7.334638	8.018514	2.384286	80.85016	1.412403
7	701.5495	7.186955	9.148972	2.311838	79.74262	1.609613
8	741.1508	7.008362	10.11131	2.264318	78.84000	1.776010
9	777.5558	6.827470	10.92874	2.233072	78.09454	1.916180
10	811.2584	6.657041	11.62432	2.212229	77.47178	2.034628
Variance Decomposition of IHRACAT MIKTAR:						
Period	S.E.	URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR
1	1902.106	4.001565	2.190823	51.74322	5.889186	36.17520
2	2060.855	5.701336	5.015147	44.48751	8.212710	36.58330
3	2157.982	9.548615	6.706683	40.64025	8.750395	34.35406
4	2211.396	11.95198	7.360847	38.83452	8.919789	32.93287
5	2237.391	13.15313	7.566645	38.02457	9.028398	32.22726
6	2249.520	13.71557	7.610957	37.65713	9.121934	31.89441
7	2255.270	13.97334	7.606085	37.48173	9.204223	31.73462
8	2258.209	14.09058	7.591810	37.38958	9.275780	31.65225
9	2259.926	14.14333	7.580292	37.33399	9.338128	31.60426
10	2261.112	14.16615	7.573930	37.29496	9.393223	31.57174

b-Eşbütünleşim testi

Date: 02/10/07 Time: 14:03				
Sample (adjusted): 1979 2003				
Included observations: 25 after adjustments				
Trend assumption: Linear deterministic trend				
Series: URETIM BAGALANI TALEP PPPUSD IHRACATMIKTAR				
Lags interval (in first differences): 1 to 1				
Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized		Trace	0.05	
No. Of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None	0.781767	68.12907	69.81889	0.0677
At most 1	0.552318	30.07430	47.85613	0.7152
At most 2	0.226518	9.982468	29.79707	0.9806
At most 3	0.107933	3.561141	15.49471	0.9357
At most 4	0.027837	0.705792	3.841466	0.4008

Trace test indicates no cointegration at the 0.05 level					
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level					
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values					
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)					
Hypothesized		Max-Eigen	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**	
None *	0.781767	38.05477	33.87687	0.0149	
At most 1	0.552318	20.09183	27.58434	0.3348	
At most 2	0.226518	6.421327	21.13162	0.9730	
At most 3	0.107933	2.855350	14.26460	0.9559	
At most 4	0.027837	0.705792	3.841466	0.4008	
Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level					
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level					
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values					
Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b'S11*b=I):					
URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR	
0.000593	-2.05E-05	-0.000469	-0.001710	0.000267	
0.000478	-5.12E-06	-0.000378	-0.000529	-0.000778	
-0.000288	-1.98E-05	0.000194	-0.001256	0.000350	
0.000168	5.81E-07	-0.000428	0.000657	-0.000257	
4.48E-05	-3.88E-06	-0.000208	0.000904	-0.000255	
Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):					
D(URETIM)	-2532.519	83.04859	1071.119	263.9801	-37.05533
D(BAGALANI)	13528.33	9059.205	12627.62	-5410.136	2342.843
D(TALEP)	-1206.627	456.0055	557.0089	959.1922	-67.63579
D(PPPUSD)	-17.82159	85.55334	-9.257705	-12.68425	-31.99152
D(IHRACAT MIKTAR)	-859.9715	394.4760	-260.8725	-434.3844	49.88403
1 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1134.877		
Normalized cointegrating coefficients (□ tandard error in parentheses)					
URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR	
1.000000	-0.034614	-0.790838	-2.886229	0.450634	
	(0.00571)	(0.07127)	(0.47980)	(0.17990)	
Adjustment coefficients (□ tandard error in parentheses)					
D(URETIM)	-1.500858				
	(0.38414)				
D(BAGALANI)	8.017356				
	(5.17400)				
D(TALEP)	-0.715089				
	(0.45993)				
D(PPPUSD)	-0.010562				
	(0.03185)				
D(IHRACAT MIKTAR)	-0.509649				
	(0.22637)				

2 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1124.831		
Normalized cointegrating coefficients (□tandard error in parentheses)					
URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR	
1.000000	0.000000	-0.790769	-0.309701	-2.554857	
		(0.21971)	(0.88447)	(0.47055)	
0.000000	1.000000	0.001984	74.43673	-86.82960	
		(6.94946)	(27.9760)	(14.8835)	
Adjustment coefficients (□tandard error in parentheses)					
D(URETIM)	-1.461130	0.051525			
	(0.49345)	(0.01370)			
D(BAGALANI)	12.35103	-0.323899			
	(6.44734)	(0.17898)			
D(TALEP)	-0.496948	0.022417			
	(0.58537)	(0.01625)			
D(PPPUSD)	0.030365	-7.25E-05			
	(0.03794)	(0.00105)			
D(IHRACATMI KTAR)	-0.320942	0.015621			
	(0.28216)	(0.00783)			
3 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1121.621		
Normalized cointegrating coefficients (□tandard error in parentheses)					
URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACAT MIKTAR	
1.000000	0.000000	0.000000	-3.235641	45.67545	
			(11.3221)	(10.9235)	
0.000000	1.000000	0.000000	74.44408	-86.95063	
			(14.3208)	(13.8166)	
0.000000	0.000000	1.000000	-3.700118	60.99162	
			(14.7633)	(14.2435)	
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)					
D(URETIM)	-1.770121	0.030329	1.362850		
	(0.48595)	(0.01728)	(0.37749)		
D(BAGALANI)	8.708284	-0.573781	-7.323197		
	(6.45415)	(0.22949)	(5.01358)		
D(TALEP)	-0.657631	0.011394	0.500833		
	(0.61676)	(0.02193)	(0.47910)		
D(PPPUSD)	0.033035	0.000111	-0.025804		
	(0.04053)	(0.00144)	(0.03148)		
D(IHRACATMI KTAR)	-0.245687	0.020783	0.203327		
	(0.29754)	(0.01058)	(0.23113)		

4 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1120.193		
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)					
URETIM	BAGALANI	TALEP	PPPUSD	IHRACATMIKT AR	
1.000000	0.000000	0.000000	0.000000	-92.34254	
				(20.7968)	
0.000000	1.000000	0.000000	0.000000	3088.501	
				(706.610)	
0.000000	0.000000	1.000000	0.000000	-96.83886	
				(22.1150)	
0.000000	0.000000	0.000000	1.000000	-42.65553	
				(9.63402)	
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)					
D(URETIM)	-1.725861	0.030482	1.249828	3.116063	
	(0.49344)	(0.01719)	(0.45332)	(1.35521)	
D(BAGALANI)	7.801210	-0.576926	-5.006865	-47.35014	
	(6.50363)	(0.22655)	(5.97492)	(17.8621)	
D(TALEP)	-0.496811	0.011952	0.090158	1.753308	
	(0.60097)	(0.02093)	(0.55212)	(1.65056)	
D(PPPUSD)	0.030909	0.000103	-0.020373	-0.011509	
	(0.04130)	(0.00144)	(0.03794)	(0.11343)	
D(IHRACATMI KTAR)	-0.318517	0.020531	0.389307	1.304345	
	(0.29161)	(0.01016)	(0.26790)	(0.80090)	

c-Granger Nedensellik Testi

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
TALEP does not Granger Cause URETIM	33	2.31518	0.13859
URETIM does not Granger Cause TALEP		0.00101	0.97491
PPPUSD does not Granger Cause URETIM	27	3.71575	0.06582
URETIM does not Granger Cause PPPUSD		0.33223	0.56972
BAGALANI does not Granger Cause URETIM	34	2.46004	0.12693
URETIM does not Granger Cause BAGALANI		0.01010	0.92061
IHRACATMIKTAR does not Granger Cause URETIM	34	0.51834	0.47695
URETIM does not Granger Cause IHRACATMIKTAR		3.23861	0.08166
PPPUSD does not Granger Cause TALEP	26	2.09640	0.16114
TALEP does not Granger Cause PPPUSD		0.26719	0.61016
BAGALANI does not Granger Cause TALEP	33	1.15160	0.29177
TALEP does not Granger Cause BAGALANI		0.04482	0.83376
IHRACATMIKTAR does not Granger Cause TALEP	33	0.00232	0.96186
TALEP does not Granger Cause IHRACATMIKTAR		3.20525	0.08350
BAGALANI does not Granger Cause PPPUSD	27	0.38560	0.54047
PPPUSD does not Granger Cause BAGALANI		3.44689	0.07569
IHRACATMIKTAR does not Granger Cause PPPUSD	27	0.14763	0.70420
PPPUSD does not Granger Cause IHRACATMIKTAR		0.66898	0.42145
IHRACATMIKTAR does not Granger Cause BAGALANI	34	0.00029	0.98655
BAGALANI does not Granger Cause IHRACATMIKTAR		0.08317	0.77497

B-Varsayım 2/Dış ticaret-1 İthalat miktarı

a-Varyans Dekompozisyonu

Variance Decomposition of İTHALATMIK TARTON:						
Period	S.E.	İTHALATMIK TARTON	İTHALATFIY ATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE
1	152.2836	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	166.9837	96.50224	2.174286	0.545120	0.265762	0.512591
3	167.9103	95.56046	2.351220	0.625917	0.520316	0.942090
4	168.9243	94.75029	2.500172	0.868201	0.520818	1.360521
5	169.6857	93.99445	2.560162	1.139704	0.524080	1.781602
6	170.5421	93.18922	2.596359	1.475121	0.520523	2.218774
7	171.4549	92.32758	2.615593	1.861563	0.516193	2.679066
8	172.4574	91.39539	2.624219	2.302606	0.511053	3.166737
9	173.5574	90.38649	2.624464	2.798651	0.505396	3.684995
10	174.7677	89.29516	2.617733	3.351533	0.499230	4.236346
Variance Decomposition of İTHALAT FIYATTON:						
Period	S.E.	İTHALATMIK TARTON	İTHALATFIY ATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE
1	5151.450	3.764654	96.23535	0.000000	0.000000	0.000000
2	6603.783	15.88794	77.33172	0.411405	5.876482	0.492448
3	6816.755	14.91372	75.39249	0.801792	8.336665	0.555334
4	6865.622	14.84656	75.07289	0.908062	8.611666	0.560821
5	6877.678	14.79824	74.99830	0.975270	8.668878	0.559316
6	6882.094	14.78091	74.96881	1.019546	8.671578	0.559154
7	6884.525	14.77049	74.94428	1.056141	8.667964	0.561135
8	6886.358	14.76290	74.91957	1.088798	8.663697	0.565036
9	6887.993	14.75667	74.89327	1.119758	8.659617	0.570689
10	6889.570	14.75115	74.86511	1.150042	8.655652	0.578053

Variance Decomposition of PPPUSD:						
Period	S.E.	ITHALATMIK TARTON	ITHALATFIY ATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE
1	272.7948	0.164960	6.500961	93.33408	0.000000	0.000000
2	392.4606	2.957854	14.91958	77.97778	3.537839	0.606947
3	481.8789	1.962252	22.24184	71.51378	3.380457	0.901675
4	553.5378	1.532580	25.69896	68.80337	2.715822	1.249266
5	612.1183	1.294377	27.17013	67.55290	2.261242	1.721357
6	661.4375	1.191672	27.44584	67.07274	1.949867	2.339882
7	704.4060	1.177491	27.03177	66.95724	1.726237	3.107266
8	743.2207	1.236623	26.19903	66.99078	1.555563	4.018002
9	779.4805	1.356941	25.11255	67.05040	1.418417	5.061683
10	814.3704	1.530271	23.87535	67.06638	1.303433	6.224562
Variance Decomposition of URETIM:						
Period	S.E.	ITHALATMIK TARTON	ITHALATFIY ATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE
1	3381.256	3.682397	0.913195	1.094748	94.30966	0.000000
2	3766.783	2.975085	8.357272	6.577349	81.29452	0.795771
3	4125.183	2.932212	16.87161	10.09359	68.58037	1.522217
4	4426.068	2.890464	23.15233	12.26028	59.69080	2.006129
5	4666.471	2.909555	27.46600	13.59208	53.72073	2.311634
6	4852.079	2.923359	30.40499	14.47307	49.69341	2.505169
7	4994.081	2.933568	32.44213	15.08713	46.90853	2.628644
8	5102.463	2.938273	33.88145	15.53579	44.93717	2.707318
9	5185.307	2.938992	34.91603	15.87560	43.51283	2.756546
10	5248.793	2.936813	35.66987	16.14067	42.46663	2.786019
Variance Decomposition of YILLIKPARITE:						
Period	S.E.	ITHALATMIK TARTON	ITHALATFIY ATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE
1	116522.2	17.54175	21.97574	7.404568	0.837263	52.24067
2	161545.3	10.21255	34.48755	4.151275	2.855110	48.29352
3	206134.0	11.40354	40.21459	2.556060	2.368991	43.45682
4	240880.5	11.57558	42.42560	2.004387	1.781142	42.21329
5	270205.4	11.99470	42.64798	2.002582	1.417895	41.93684
6	295423.6	12.32964	41.84619	2.424093	1.186758	42.21332
7	318069.8	12.62033	40.43261	3.211223	1.026330	42.70950
8	339159.0	12.85020	38.64922	4.318363	0.906443	43.27578
9	359453.1	13.02165	36.64127	5.701827	0.811332	43.82392
10	379501.4	13.13661	34.50759	7.315819	0.732508	44.30747

b-Eş bütünleşim testi

Date: 02/10/07 Time: 14:15					
Sample (adjusted): 1979 2004					
Included observations: 26 after adjustments					
Trend assumption: Linear deterministic trend					
Series: ITHALATMIKTARTON ITHALATFIYATTON PPPUSD URETIM YILLIKPARITE					
Lags interval (in first differences): 1 to 1					
Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)					
Hypothesized		Trace	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**	
None *	0.760942	88.91674	69.81889	0.0007	
At most 1 *	0.724687	51.70945	47.85613	0.0208	
At most 2	0.383300	18.17341	29.79707	0.5533	
At most 3	0.166028	5.605712	15.49471	0.7415	
At most 4	0.033476	0.885276	3.841466	0.3468	
Trace test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level					
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level					
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values					
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)					
Hypothesized		Max-Eigen	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**	
None *	0.760942	37.20729	33.87687	0.0193	
At most 1 *	0.724687	33.53604	27.58434	0.0076	
At most 2	0.383300	12.56769	21.13162	0.4927	
At most 3	0.166028	4.720436	14.26460	0.7766	
At most 4	0.033476	0.885276	3.841466	0.3468	
Max-eigenvalue test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level					
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level					
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values					
Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b'*S11*b=I):					
ITHALAT MIKTARTON	ITHALAT FIYATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE	
-0.007681	-0.000116	0.000709	-1.16E-05	2.13E-06	
0.002874	-0.000195	0.002035	-0.000346	-4.00E-06	
0.007422	-8.86E-05	-0.000833	0.000248	3.42E-07	
-0.008273	3.45E-05	0.000556	0.000106	-7.98E-07	
-0.017892	-0.000213	0.000337	0.000146	-1.30E-06	
Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):					
D(ITHALAT MIKTARTON)	127.8173	-8.314471	-32.76397	15.70370	8.519746
D(ITHALAT FIYATTON)	797.1258	1851.208	148.2782	-1295.616	-408.0916
D(PPPUSD)	54.59777	-113.6461	-2.833396	38.51764	-25.80637
D(URETIM)	-280.5540	400.1827	-2191.299	129.7749	-111.9147
D(YILLIKPARITE)	-32475.37	68880.19	2879.279	13905.48	3187.027

1 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1162.065		
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)					
ITHALAT MIKTARTON	ITHALATFIYATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE	
1.000000	0.015097	-0.092241	0.001509	-0.000278	
	(0.00491)	(0.03829)	(0.00751)	(8.0E-05)	
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)					
D(ITHALAT MIKTARTON)	-0.981781				
	(0.19046)				
D(ITHALAT FIYATTON)	-6.122824				
	(7.89469)				
D(PPPUSD)	-0.419372				
	(0.38450)				
D(URETIM)	2.154971				
	(6.41411)				
D(YILLIK PARITE)	249.4474				
	(161.197)				
2 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1145.297		
Normalized cointegrating coefficients (□tandard error in parentheses)					
ITHALAT MIKTARTON	ITHALAT FIYATTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE	
1.000000	0.000000	0.053142	-0.020653	-0.000480	
		(0.03172)	(0.00706)	(6.7E-05)	
0.000000	1.000000	-9.629859	1.468023	0.013388	
		(1.21274)	(0.26998)	(0.00257)	
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)					
D(ITHALATMIKTARTON)	-1.005677	-0.013197			
	(0.20276)	(0.00562)			
D(ITHALATFIYATTON)	-0.802458	-0.454278			
	(7.67596)	(0.21272)			
D(PPPUSD)	-0.745991	0.015882			
	(0.35045)	(0.00971)			
D(URETIM)	3.305095	-0.045687			
	(6.80687)	(0.18863)			
D(YILLIKPARITE)	447.4089	-9.697545			
	(113.256)	(3.13858)			

3 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1139.013		
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)					
ITHALATMIKT ARTON	ITHALATFIYA TTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE	
1.000000	0.000000	0.000000	-0.007088 (0.00293)	-0.000350 (5.0E-05)	
0.000000	1.000000	0.000000	-0.990191 (0.28851)	-0.010181 (0.00490)	
0.000000	0.000000	1.000000	-0.255270 (0.03067)	-0.002447 (0.00052)	
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)					
D(ITHALATMIKT ARTON)	-1.248865 (0.26052)	-0.010295 (0.00575)	0.100922 (0.05441)		
D(ITHALATFIYA TTON)	0.298127 (10.3460)	-0.467413 (0.22815)	4.208528 (2.16072)		
D(PPPUSD)	-0.767022 (0.47261)	0.016133 (0.01042)	-0.190228 (0.09870)		
D(URETIM)	-12.95968 (7.30506)	0.148424 (0.16109)	2.440188 (1.52563)		
D(YILLIKPARITE)	468.7801 (152.579)	-9.952600 (3.36469)	114.7647 (31.8653)		
4 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1136.653		
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)					
ITHALATMIKT ARTON	ITHALATFIYA TTON	PPPUSD	URETIM	YILLIKPARITE	
1.000000	0.000000	0.000000	0.000000	-0.000413 (8.6E-05)	
0.000000	1.000000	0.000000	0.000000	-0.018962 (0.00825)	
0.000000	0.000000	1.000000	0.000000	-0.004711 (0.00202)	
0.000000	0.000000	0.000000	1.000000	-0.008867 (0.00819)	

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)				
D(ITHALATMIKTARTON)	-1.378789	-0.009753	0.109655	-0.005055
	(0.32150)	(0.00573)	(0.05530)	(0.01021)
D(ITHALATFIYATTON)	11.01731	-0.512130	3.487956	-0.750732
	(12.2502)	(0.21848)	(2.10725)	(0.38920)
D(PPPUSD)	-1.085694	0.017463	-0.168806	0.042098
	(0.57743)	(0.01030)	(0.09933)	(0.01835)
D(URETIM)	-14.03336	0.152903	2.512364	-0.664283
	(9.11313)	(0.16253)	(1.56762)	(0.28953)
D(YILLIKPARITE)	353.7342	-9.472667	122.4984	-21.29181
	(185.371)	(3.30608)	(31.8872)	(5.88945)

c-Granger Nedensellik Testi

Pairwise Granger Causality Tests			
Date: 02/08/07 Time: 22:25			
Sample: 1970 2005			
Lags: 1			
Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
ITHALATFIYATTON does not Granger Cause ITHALATMIKTARTON	35	0.10178	0.75178
ITHALATMIKTARTON does not Granger Cause ITHALATFIYATTON		0.25103	0.61978
PPPUSD does not Granger Cause ITHALATMIKTARTON	27	9.47258	0.00516
ITHALATMIKTARTON does not Granger Cause PPPUSD		0.91843	0.34744
URETIM does not Granger Cause ITHALATMIKTARTON	34	0.00011	0.99182
ITHALATMIKTARTON does not Granger Cause URETIM		0.06039	0.80751
YILLIKPARITE does not Granger Cause ITHALATMIKTARTON	35	10.7166	0.00255
ITHALATMIKTARTON does not Granger Cause YILLIKPARITE		0.23588	0.63050
Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
PPPUSD does not Granger Cause ITHALATFIYATTON	27	0.03398	0.85529
ITHALATFIYATTON does not Granger Cause PPPUSD		1.54942	0.22524
URETIM does not Granger Cause ITHALATFIYATTON	34	0.22861	0.63591
ITHALATFIYATTON does not Granger Cause URETIM		1.86960	0.18135
YILLIKPARITE does not Granger Cause ITHALATFIYATTON	35	0.42854	0.51738
ITHALATFIYATTON does not Granger Cause YILLIKPARITE		0.05760	0.81186
URETIM does not Granger Cause PPPUSD	27	0.33223	0.56972
PPPUSD does not Granger Cause URETIM		3.71575	0.06582
YILLIKPARITE does not Granger Cause PPPUSD	27	0.52795	0.47450
PPPUSD does not Granger Cause YILLIKPARITE		5.03480	0.03434
YILLIKPARITE does not Granger Cause URETIM	34	0.02092	0.88593
URETIM does not Granger Cause YILLIKPARITE		0.20074	0.65724

C-Varsayım 3/Dış ticaret-2 İhracat Miktarı

a-Varyans Dekompozisyonu

Variance Decomposition of İHRACATMIKTAR:						
Period	S.E.	İHRACATMIKTAR	URETIMİHR YUZDE	YILLIKPARI TE	URETIM	İHRACATFI YATTON
1	1662.344	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	1793.232	87.65101	9.514668	1.149684	1.620086	0.064556
3	1848.523	82.83606	12.23101	2.391747	2.421171	0.120008
4	1875.454	80.70917	12.58973	3.673223	2.842261	0.185619
5	1895.123	79.23210	12.38773	4.997439	3.103510	0.279224
6	1914.701	77.77791	12.15304	6.361071	3.290295	0.417688
7	1936.607	76.16208	12.01688	7.762692	3.440943	0.617402
8	1961.780	74.33530	11.99275	9.203442	3.575037	0.893471
9	1990.764	72.28750	12.06480	10.68540	3.703368	1.258930
10	2024.051	70.01936	12.21437	12.21007	3.832018	1.724175
Variance Decomposition of URETİMİ HR%						
Period	S.E.	İHRACATMIKTAR	URETIMİHR YUZDE	YILLIKPARI TE	URETIM	İHRACATFI YATTON
1	5.244634	73.72704	26.27296	0.000000	0.000000	0.000000
2	5.344884	71.06316	25.41534	0.860436	2.305138	0.355926
3	5.429217	68.95230	24.71193	1.663979	3.748866	0.922926
4	5.497759	67.30532	24.10201	2.395747	4.559801	1.637125
5	5.563918	65.74793	23.62165	3.122105	5.041741	2.466573
6	5.634845	64.11963	23.25852	3.888997	5.346542	3.386308
7	5.714264	62.35644	22.98742	4.728489	5.550377	4.377269
8	5.804572	60.43310	22.78386	5.663827	5.693886	5.425321
9	5.907742	58.34087	22.62775	6.711454	5.800192	6.519730
10	6.025692	56.07964	22.50371	7.881725	5.883236	7.651689

Variance Decomposition of YILLIK PARITE:						
Period	S.E.	IHRACATMI KTAR	URETIMIHR YUZDE	YILLIKPARI TE	URETIM	IHRACATFI YATTON
1	110810.7	14.21693	0.110640	85.67243	0.000000	0.000000
2	168515.2	19.63641	3.725693	76.53409	0.084386	0.019422
3	214858.4	19.13205	6.365082	73.84342	0.492451	0.166997
4	255994.0	17.51279	8.352941	72.51530	1.098921	0.520056
5	294657.2	15.72987	9.937160	71.43924	1.780213	1.113512
6	332382.8	14.02242	11.24941	70.31722	2.461654	1.949293
7	370198.7	12.45380	12.36706	69.07098	3.102649	3.005519
8	408873.7	11.03600	13.33793	67.69732	3.683479	4.245268
9	449024.3	9.764739	14.19252	66.22180	4.196842	5.624107
10	491172.0	8.630534	14.95087	64.68000	4.642639	7.095952
Variance Decomposition of URETIM:						
Period	S.E.	IHRACATMI KTAR	URETIMIHR YUZDE	YILLIKPARI TE	URETIM	IHRACATFI YATTON
1	4642.522	5.783024	17.41107	3.963473	72.84243	0.000000
2	5880.624	9.556640	18.09515	3.202757	68.60638	0.539070
3	6436.765	11.55548	17.63889	2.767990	66.49472	1.542930
4	6731.116	12.82553	16.95686	2.532029	64.83746	2.848111
5	6912.640	13.65831	16.29590	2.411414	63.33641	4.297975
6	7040.747	14.19045	15.73738	2.346052	61.95387	5.772241
7	7140.839	14.51070	15.30033	2.299353	60.69363	7.195990
8	7224.619	14.68168	14.97775	2.254832	59.55380	8.531941
9	7298.152	14.74707	14.75346	2.210372	58.52114	9.767952
10	7365.156	14.73635	14.60992	2.172820	57.57471	10.90620
Variance Decomposition of IHRACATFIYATTON:						
Period	S.E.	IHRACATMI KTAR	URETIMIHR YUZDE	YILLIKPARI TE	URETIM	IHRACATFI YATTON
1	296.9538	55.61843	0.608606	4.186503	0.000822	39.58564
2	367.7032	42.48937	5.678224	5.177695	0.152686	46.50202
3	414.5787	36.45492	7.772233	5.085667	0.137977	50.54920
4	449.4046	32.95511	8.821705	4.671155	0.120427	53.43160
5	477.2211	30.51969	9.518024	4.206304	0.140093	55.61589
6	500.7961	28.59316	10.09415	3.820272	0.202787	57.28963
7	521.8766	26.92673	10.63665	3.589435	0.307088	58.54010
8	541.6749	25.39521	11.17921	3.564580	0.450415	59.41058
9	561.0948	23.93150	11.73389	3.780210	0.630159	59.92424
10	580.8503	22.49942	12.30288	4.257808	0.843651	60.09623

b-Eşbütünleşim testi

Date: 02/10/07 Time: 14:25					
Sample (adjusted): 1972 2004					
Included observations: 33 after adjustments					
Trend assumption: Linear deterministic trend					
Series: IHRACATMIKTAR URETIMHRYUZDE YILLIKPARITE URETIM IHRACATFIYATTON					
Lags interval (in first differences): 1 to 1					
Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)					
Hypothesized		Trace	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**	
None *	0.709310	88.08763	69.81889	0.0009	
At most 1	0.459486	47.31622	47.85613	0.0561	
At most 2	0.376464	27.01345	29.79707	0.1013	
At most 3	0.271793	11.42597	15.49471	0.1866	
At most 4	0.028653	0.959347	3.841466	0.3274	
Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level					
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level					
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values					
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)					
Hypothesized		Max-Eigen	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**	
None *	0.709310	40.77140	33.87687	0.0064	
At most 1	0.459486	20.30277	27.58434	0.3206	
At most 2	0.376464	15.58748	21.13162	0.2499	
At most 3	0.271793	10.46662	14.26460	0.1831	
At most 4	0.028653	0.959347	3.841466	0.3274	
Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level					
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level					
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values					
Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b'S11*b=I):					
IHRACATMIKTAR	URETIMHRYUZDE	YILLIKPARITE	URETIM	IHRACATFIYATTON	
0.000563	-0.419693	-1.82E-07	-4.26E-05	0.001455	
-0.001174	0.144391	2.58E-06	4.64E-05	-0.001251	
0.000313	-0.201712	1.06E-06	7.67E-05	-0.000982	
-0.000374	0.129176	-2.02E-06	0.000108	-0.000124	
-0.000276	0.111928	-2.16E-06	-4.48E-05	-0.001213	
Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):					
D(IHRACATMIKTAR)	1047.265	510.7366	256.8337	490.8261	-38.56990
D(URETIMHRYUZDE)	3.218278	0.377573	1.537275	1.324121	-0.372273
D(YILLIKPARITE)	-7197.195	-12169.83	-36893.57	22646.64	-4504.438
D(URETIM)	1464.091	761.2868	-2069.858	-1462.829	-27.46606
D(IHRACATFIYATTON)	-195.1545	9.396737	-4.738159	-72.50834	-12.29001

1 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1311.855		
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)					
IHRACATMIKTAR	URETIMIHR YUZDE	YILLIKPARITE	URETIM	IHRACATFIYATTON	
1.000000	-745.3285	-0.000324	-0.075724	2.584311	
	(76.3727)	(0.00088)	(0.03167)	(0.40879)	
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)					
D(IHRACATMIKTAR)	0.589712				
	(0.16120)				
D(URETIMIHR YUZDE)	0.001812				
	(0.00052)				
D(YILLIKPARITE)	-4.052724				
	(8.94044)				
D(URETIM)	0.824426				
	(0.51110)				
D(IHRACATFIYATTON)	-0.109891				
	(0.02222)				
2 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1301.703		
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)					
IHRACATMIKTAR	URETIMIHR YUZDE	YILLIKPARITE	URETIM	IHRACATFIYATTON	
1.000000	0.000000	-0.002572	-0.032347	0.765011	
		(0.00076)	(0.03132)	(0.40062)	
0.000000	1.000000	-3.02E-06	5.82E-05	-0.002441	
		(1.6E-06)	(6.5E-05)	(0.00084)	
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)					
D(IHRACATMIKTAR)	-0.009955	-365.7835			
	(0.34921)	(119.025)			
D(URETIMIHR YUZDE)	0.001369	-1.296170			
	(0.00120)	(0.40806)			
D(YILLIKPARITE)	10.23614	1263.391			
	(20.4399)	(6966.83)			
D(URETIM)	-0.069418	-504.5449			
	(1.16582)	(397.362)			
D(IHRACATFIYATTON)	-0.120924	83.26175			
	(0.05132)	(17.4927)			

3 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1293.910		
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)					
IHRACAT MIKTAR	URETIMI HRYUZDE	YILLIKPARITE	URETIM	IHRACATFIYATTON	
1.000000	0.000000	0.000000	0.168797	-2.732030	
			(0.08138)	(1.03713)	
0.000000	1.000000	0.000000	0.000294	-0.006542	
			(0.00012)	(0.00149)	
0.000000	0.000000	1.000000	78.21793	-1359.882	
			(29.0901)	(370.725)	
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)					
D(IHRACAT MIKTAR)	0.070532	-417.5901	0.001402		
	(0.35278)	(128.414)	(0.00074)		
D(URETIMI HRYUZDE)	0.001851	-1.606257	2.02E-06		
	(0.00116)	(0.42344)	(2.4E-06)		
D(YILLIK PARITE)	-1.325584	8705.283	-0.069355		
	(18.6568)	(6791.10)	(0.03900)		
D(URETIM)	-0.718071	-87.02871	-0.000500		
	(1.06876)	(389.031)	(0.00223)		
D(IHRACAT FIYATTON)	-0.122409	84.21749	5.48E-05		
	(0.05277)	(19.2091)	(0.00011)		
4 Cointegrating Equation(s):		Log likelihood	-1288.676		
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)					
IHRACATMIKTAR	URETIMI HRYUZDE	YILLIKPARITE	URETIM	IHRACATFIYATTON	
1.000000	0.000000	0.000000	0.000000	-0.966295	
				(0.62250)	
0.000000	1.000000	0.000000	0.000000	-0.003466	
				(0.00102)	
0.000000	0.000000	1.000000	0.000000	-541.6661	
				(190.173)	
0.000000	0.000000	0.000000	1.000000	-10.46072	
				(3.70862)	

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)				
D(IHRACATMIKTAR)	-0.113153 (0.34096)	-354.1874 (123.656)	0.000410 (0.00085)	0.051860 (0.03601)
D(URETIMIHR YUZDE)	0.001355 (0.00115)	-1.435213 (0.41802)	-6.53E-07 (2.9E-06)	0.000142 (0.00012)
D(YILLIKPARITE)	-9.800756 (18.3604)	11630.67 (6658.77)	-0.115119 (0.04559)	-0.637617 (1.93904)
D(URETIM)	-0.170629 (1.03550)	-275.9904 (375.547)	0.002456 (0.00257)	-0.344256 (0.10936)
D(IHRACATFIYATTON)	-0.095274 (0.05110)	74.85119 (18.5327)	0.000201 (0.00013)	0.000547 (0.00540)

c-Granger Nedensellik

Pairwise Granger Causality Tests			
Date: 02/04/07 Time: 21:29			
Sample: 1970 2005			
Lags: 1			
Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
URETIMHRYUZDE does not Granger Cause IHRACATMIKTAR	34	1.30058	0.26284
IHRACATMIKTAR does not Granger Cause URETIMHRYUZDE		0.00620	0.93775
YILLIKPARITE does not Granger Cause IHRACATMIKTAR	35	1.67750	0.20452
IHRACATMIKTAR does not Granger Cause YILLIKPARITE		0.44061	0.51158
URETIM does not Granger Cause IHRACATMIKTAR	34	3.23861	0.08166
IHRACATMIKTAR does not Granger Cause URETIM		0.51834	0.47695
IHRACATFIYATTON does not Granger Cause IHRACATMIKTAR	35	0.31837	0.57652
IHRACATMIKTAR does not Granger Cause IHRACATFIYATTON		4.71352	0.03745
YILLIKPARITE does not Granger Cause URETIMHRYUZDE	34	3.10940	0.08770
URETIMHRYUZDE does not Granger Cause YILLIKPARITE		4.13941	0.05053
URETIM does not Granger Cause URETIMHRYUZDE	34	4.17956	0.04949
URETIMHRYUZDE does not Granger Cause URETIM		0.04944	0.82550
IHRACATFIYATTON does not Granger Cause URETIMHRYUZDE	34	2.61567	0.11594
URETIMHRYUZDE does not Granger Cause IHRACATFIYATTON		6.62257	0.01508
URETIM does not Granger Cause YILLIKPARITE	34	0.20074	0.65724
YILLIKPARITE does not Granger Cause URETIM		0.02092	0.88593
IHRACATFIYATTON does not Granger Cause YILLIKPARITE	35	1.22920	0.27583
YILLIKPARITE does not Granger Cause IHRACATFIYATTON		1.85589	0.18261
IHRACATFIYATTON does not Granger Cause URETIM	34	2.73839	0.10805
URETIM does not Granger Cause IHRACATFIYATTON		0.12238	0.72883

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Arif Orçun Sakarya
Doğum Yeri : Ankara
Doğum Tarihi : 03.09.1975
Medeni Hali : Bekar
Yabancı Dili : İngilizce ve Fransızca

Eğitim Durumu (Kurum ve Yıl)

Lise : Tevfik Fikret Lisesi-1993
Lisans : Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi-1998
Yüksek Lisans : Yeditepe Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü (2000), Ankara
Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (2002)

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl

İktisat Bankası Genel Müdürlüğü (1998-2000)
Çankaya Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi (2000-)

Yayınları (SCI ve diğer)

Sakarya, A.O.2003. DTÖ Tarım Anlaşması Ve Anlaşma Sonrasında Türkiye'nin İzlediği Müzakere Pozisyonu. Dış Ticaret Dergisi, Nisan 2003.

Şentarlı, İ., Sakarya, A.O. 2003. ITAFE'03 Tarım, Gıda ve Çevre Bilişim Sistemleri Uluslararası Kongresin (İzmir) An IVR/CTI Supported Call Center Design for Agricultural Purposes in Turkey, Tebliğ.

Aluftekin, N., Sakarya, A.O. 2003.EABR'03 European Business Research Conference (Venedik/İtalya)'da "Knowledge Management: Are Concepts of Knowledge Management Applicable to Universities In Turkey", Tebliğ

Sakarya, A.O. 2005. Geçmişten Günümüze Gıda Yardımları Ve Ülkelerin İzledikleri Yardım Politikaları, Hacettepe Üniversitesi, Beslenme ve Diyetetik Dergisi.

Şentarlı, İ, Sakarya A.O. 2005. EFITA 2005 "Modelling a Queuing System for a Virtual Agricultural Call Center", July 2005, Vila Real-Portugal